

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

**Społeczeństwo i gospodarka
wobec wyzwań współczesności – istniejące
i spodziewane determinanty rozwoju**

pod redakcją
Iwony Gawron
Marka Reichela

Nowy Sącz 2019

Redaktor Naukowy

dr inż. Iwona Gawron, doc. dr Marek Reichel

Redaktor Wydania

prof. dr hab. Tadeusz Kudłacz

Recenzja

dr Piotr Lityński

Redaktor Techniczny

dr Tamara Bolanowska-Bobrek

© Copyright by Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu
Nowy Sącz 2019

ISBN 978-83-65575-43-2

Wydawca

Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu
ul. Staszica 1, 33-300 Nowy Sącz
tel. 18 443 45 45, e-mail: briw@pwsz-ns.edu.pl

Adres Redakcji

Nowy Sącz 33-300, ul. Staszica 1
tel. +48 18 443 45 45, e-mail: tbolanowska@pwsz-ns.edu.pl

Druk

Wydawnictwo i drukarnia NOVA SANDEC s.c.
Mariusz Kałyniuk, Roman Kałyniuk
33-300 Nowy Sącz, ul. Lwowska 143
tel. 18 547 45 45, e-mail: biuro@novasandec.pl

Spis treści

Wstęp	5
Alicja MAREK Analiza i ocena innowacji produktowych przedsiębiorstw w polskich miastach	7
Małgorzata DARDZIŃSKA Analiza wskaźnika rozwoju przedsiębiorczości w miastach wojewódzkich Polski w latach 2006-2016	16
Klaudia KAPUSTKA Rozwój innowacji społecznych na przykładzie miasta Rzeszów i jego okolic	23
Aneta DUNAJ Istota i zastosowanie innowacji społecznych.....	30
Alicja KORZENIOWSKA Wpływ powszechnych ubezpieczeń zdrowotnych na poczucie bezpieczeństwa w społeczeństwie.....	37
Dariusz ANDREJUK, Małgorzata DARDZIŃSKA, Joanna KULESZA, Beata PIOTROWSKA Płeć a postawy ekologiczne młodych konsumentów	44
Łukasz MIĘKISZ Uwarunkowania psychofizyczne pracowników a ich funkcjonowanie w organizacji	54
Joanna LEŃ-MAMOT, Patrycja JANUSZ, Anna RYSZ Diagnoza poziomu kapitału społecznego studentów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie	62
Ewa SZURA, Marta MISIARZ, Marlena BUDŹKO, Jagoda KŁĘBEK Nawyki żywieniowe i aktywność fizyczna w kontekście redukcji masy ciała u kobiet	77
Paulina GUZEK, Dominika STANOSZEK, Jagoda FUHRMANN Łamanie prawa przez nieletnich w aspekcie społecznym.....	85
Daria TERTYCHNA, Łukasz BARŁOGA, Sandra CIECIURA Zagrożenia w Internecie wśród dzieci w wieku szkoły podstawowej	92
Dariusz ANDREJUK Gra Ultimatum jako przykład eksperymentu ekonomicznego – wyniki badań wśród studentów Uniwersytetu w Białymstoku	103

Wstęp

Niniejsza publikacja jest zbiorem referatów zaprezentowanych podczas XV Ogólnopolskiego Sympozjum Kół Naukowych, które zorganizowane zostało w Instytucie Ekonomicznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu przez Studentów Koła Naukowego Rozwoju Regionalnego i Koła Naukowego „Marketer”. W tradycję Uczelni wpisała się już idea corocznych konferencji kół naukowych, która cieszy się zainteresowaniem ze strony studentów z całej Polski. Tym razem Sympozjum odbyło się w dniach 7-9 grudnia 2017 roku i wzięło w nim udział blisko 80 studentów z 10 różnych ośrodków akademickich.

Tematem przewodnim Sympozjum było „Społeczeństwo XXI wieku – problemy i wyzwania”. Podejmowana przez autorów problematyka jest bardzo rozległa, co niewątpliwie stanowi atut niniejszego opracowania. Prezentowane prace dają możliwość różnorodnego spojrzenia i prowadzenia dyskusji na określone zagadnienia, będące tematem tego spotkania naukowego. Autorzy swoje rozważania prowadzili w zakresie takich obszarów tematycznych, jak:

- współczesne wyznaczniki kapitału ludzkiego oraz kapitału społecznego;
- rozwój innowacji społecznych;
- system zabezpieczenia emerytalnego w Polsce i na świecie;
- bezpieczeństwo społeczne;
- rola organizacji pozarządowych w rozwoju;
- wielopłaszczyznowe uwarunkowania kondycji zdrowotnej społeczeństwa – aspekty mikro- i makroskali.

Prezentowane artykuły ukazują oryginalne podejście do podejmowanych tematów i indywidualne przemyślenia, nawiązujące do teorii zawartych w literaturze przedmiotu.

Oddając kolejną publikację, żywimy głęboką nadzieję, że będzie ona pomocna w pogłębianiu wiedzy i kształtowaniu własnych opinii.

dr inż. Iwona Gawron
doc. dr Marek Reichel

Alicja MAREK

Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza

ANALIZA I OCENA INNOWACJI PRODUKTOWYCH PRZEDSIĘBIORSTW W POLSKICH MIASTACH

Streszczenie

W artykule zaprezentowano tendencje rozwojowe w poszczególnych dziedzinach na terenie całej Polski w przeciągu kilku lat. Opisana została istota innowacyjności, jako zdolności i motywacji przedsiębiorców do prowadzenia badań naukowych, polepszających i rozwijających produkcję, a także do poszukiwania i tworzenia nowych rozwiązań, pomysłów czy też koncepcji. Ukazano wybrane spektakularne postępy w gospodarce oraz bariery, które powstrzymują firmy w opracowywaniu innowacyjnych rozwiązań, gdyż rozwój sektora nowych technologii ściśle powiązany jest z nakładami na badania i rozwój.

Słowa kluczowe: rozwój miast, innowacja.

Summary

The article presents development tendencies in particular areas throughout Poland within a few years. The essence of innovation is described as the ability and motivation of entrepreneurs to conduct scientific research to improve and develop production as well as to search for and create new solutions, ideas and concepts. Selected spectacular progress in the economy was shown, but also barriers that prevent companies from developing innovative solutions, as the development of the new technologies sector is closely related to the expenditures on research and development.

Key words: urban development, innovation.

Wprowadzenie

W artykule przedstawiono innowacyjne miasta w Polsce, w których stworzono przedmioty, z jakich korzystamy codziennie, a także tych, które będą w stanie pomóc ludziom. Są to przedmioty, które brały udział w konkursie Polski Produkt Przyszłości, organizowanym co roku przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości. Ma on za zadanie upowszechniać osiągnięcia twórców innowacyjnych wyrobów i technologii oraz promować najbardziej innowacyjne pomysły, które mają szansę zaistnieć na rynku krajowym i globalnym. Wiele produktów opracowanych na bazie prac konkursowych odniosło sukces rynkowy zarówno w kraju, jak i za granicą. Wśród laureatów są perspektywiczne spółki, notowane na giełdowym rynku NewConnect. Wiele jednostek naukowych będących laureatami konkursu może poszczycić się najwyższą kategorią naukową A+. Głównym celem jest udowodnienie, że pomimo wielu zagrożeń dla polskiej gospodarki, istnieją również liczne szanse, które są odpowiednikiem hasła „Made in Poland”, oznaczającym naprawdę wysoki poziom wykonania i możliwość rozwoju państwa.

Powstała koncepcja Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju (DSRK), która oparta została o przedstawienie najważniejszych decyzji, które należy podjąć w jak najkrótszym czasie, aby zapewnić rozwój gospodarczy i społeczny w perspektywie do 2030 roku, którego celem będzie poprawa jakości życia Polaków. Fala nowoczesności oznacza umiejętność

łączenia modernizacji, innowacji, impetu cyfrowego z poprawą jakości życia i skokiem cywilizacyjnym, jakiego Polska w najbliższych 20 latach musi dokonać, żeby uniknąć zagrożenia peryferyzacją. DSRK określa też najważniejsze wyzwania związane z polityką makroekonomiczną, w tym konieczność dokonania realokacji wydatków publicznych na rzecz wydatków rozwojowych. Osiąganie strategicznego celu kluczowego będzie możliwe dzięki trzem filarom zadaniowym: innowacyjności (modernizacji), terytorialnie zrównoważonemu rozwojowi (dyfuzji), a także efektywności (www.pi.gov.pl/Polityka/chapter_95875.asp, dostęp: 03.01.2018).

1. Pojęcie „innowacyjność”

Innowacją można nazwać każdą zmianę, która ulepsza, daje nową jakość lub pozwala stworzyć nowy produkt czy usługę. Zaczynając od klasyków tematu, J.A. Schumpeter (1992) w swojej definicji innowacji zwraca uwagę na nowe kombinacje czynników wytwórczych. W jego ujęciu, innowacje to wprowadzenie nowych towarów i nowej metody produkcji, otwarcie nowego rynku, zdobycie nowego źródła surowców czy w końcu przeprowadzenie nowej organizacji procesów gospodarczych. Dla P.F. Druckera z kolei „innowacja jest szczególnym narzędziem przedsiębiorców, za pomocą którego ze zmiany czynią oni okazję do podjęcia nowej działalności gospodarczej lub świadczenia nowych usług” (1992, s. 36). W jego opinii, „innowacja nie musi być techniczna, nie musi być nawet czymś materialnym” (Ibidem, s. 36). Jeszcze inną definicję innowacji znaleźć można w Programie Operacyjnym Innowacyjna Gospodarka, gdzie przez innowację rozumie się wprowadzenie do praktyki w przedsiębiorstwie nowego lub znacząco ulepszanego rozwiązania w odniesieniu do produktu (towaru lub usługi), procesu, marketingu lub organizacji (www.pi.gov.pl/Firma/chapter_95851.asp, dostęp: 03.01.2018).

Jak zauważa K. Gulda, dyrektor Departamentu Strategii Rozwoju Nauki w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego, „Innowacyjność stała się słowem kluczem. W obszarze nowoczesnej gospodarki istnieje kilka takich określeń, np. „gospodarka oparta na wiedzy”, „społeczeństwo informacyjne”. Dodaje, że według upowszechnionej definicji, innowacja jest to każda zmiana w przedsiębiorstwie, która została dokonana w celu uzyskania nowego produktu, nowej usługi bądź nowej jakości. Może być to zmiana radykalna, dająca zupełnie nowy produkt, ale również częściowa, prowadząca do udoskonalenia produktu. O innowacji można mówić na poziomie przedsiębiorstwa, na poziomie kraju, na poziomie świata, stawiając coraz wyższe wymagania w odniesieniu do tego, na jakim poziomie dana zmiana jest nowością. Z tego też względu definicja tego słowa jest bardzo szeroka. Zjawiska innowacyjne są dynamiczne. Wszystko zaczęło się od innowacji produktowych i procesowych, ale obecnie wyróżnia się także np. innowacje organizacyjne. Jakikolwiek próby doprecyzowania, że pewne technologie są innowacyjne, a pewne nie, czyli przyklejanie etykietek, jest nieco sprzeczne z samą ideą innowacji. Innowacja jest zmianą (www.pi.gov.pl/Firma/chapter_95851.asp, dostęp: 03.01.2018).

2. Miasto celem innowacyjności

Miasto powinno być czynnikiem ułatwiającym działalność innowacyjną. Z jednej strony być aktywnym udziałowcem, a z drugiej pełnić rolę kreatora warunków sprzyjających działalności innowacyjnej. Obie te role są ważne i wzajemnie się uzupełniają, ponieważ miasto może tworzyć odpowiednią infrastrukturę i przestrzeń dla rozwoju innowacji, a następnie aktywnie uczestniczyć w procesie innowacji. Władze miasta mogą wykonywać ważne zadania, do jakich należy przygotowanie terenów pod działalność innowacyjną, np. parki technologiczne. Sfera publiczna osiąga korzyści z działalności innowacyjnej np. dzięki budowie społeczeństwa informacyjnego,

co wpływa na poprawę funkcjonowania urzędów miejskich. Dzięki wsparciu działań biznesowych miasto może wpływać na rodzaj innowacji, jakie pojawią się w przyszłości. W ramach oferowanych przez miasto usług znajdują się: planowanie jego rozwoju, połączenia komunikacyjne i szeroki wachlarz usług, takich jak: edukacja podstawowa czy inkubatory biznesu.

Sektor publiczny może więc na wiele różnych sposobów być zaangażowany w kreowanie oraz wykorzystanie innowacji społecznych, produktowych i usługowych. Należy pamiętać, że działalność innowacyjna wymaga cierpliwości oraz zdolności do podejmowania ryzyka, zwłaszcza że wiele innowacji wymaga inwestycji długoterminowych. Większość innowacji systemowych powstających w wyniku współpracy wielu podmiotów i dyscyplin cechuje niska stopa zwrotu.

W ramach swojej aktywności innowacyjnej miasta powinny promować ściśle alianse z uniwersytetami i politechnikami. Kooperowanie z podmiotami szkolnictwa wyższego może być dla miast źródłem potencjalnych kadr. Innowacyjność bazuje na kapitale intelektualnym, stąd konieczność dopływu wykształconych kadr oraz systematycznego podnoszenia poziomu wiedzy i kwalifikacji.

Według najnowszych teorii działalności innowacyjnej, określanych ogólnym mianem modelu systemowego (ang. *systemic model* lub *systems oriented approach*), innowacje są rezultatem licznych złożonych interakcji pomiędzy jednostkami, organizacjami i środowiskiem, w którym te jednostki i organizacje działają, zaś polityka mająca za zadanie pobudzanie działalności innowacyjnej (ang. *innovation policy*), by osiągnąć swój cel, powinna wyraźnie wykraczać poza koncentrowanie się wyłącznie na problematyce działalności badawczej (Łobejko, 2014, s. 42).

W rozwoju przedsięwzięć innowacyjnych wskazuje się na następujące etapy: pomysł, inkubacja, rozwój, dojrzałość, schyłek. Duże ryzyko towarzyszące przedsięwzięciom innowacyjnym, szczególnie w pierwszych etapach, powoduje, że nieliczne z nich (1 na 10) wychodzą poza etap inkubacji i osiągają sukces. Można powiedzieć, że opanowanie (zarządzanie) ryzyka powoduje, iż przedsięwzięcie innowacyjne staje się innowacyjnym przedsiębiorstwem. Opanowanie ryzyka pozwala przeskoczyć przedsiębiorcy innowacyjnemu nad przepaścią, która znajduje się między etapem inkubacji a etapem rozwoju. Wiadomym jest, że nie zawsze wysoka innowacyjność przedsięwzięcia decyduje o przeskoczeniu do etapu rozwoju, a w znacznie większej mierze decyduje o tym sprawne zarządzanie przedsięwzięciem.

Podstawową przyczyną występowania ryzyka w przedsięwzięciach innowacyjnych jest niewiedza i wywołana tym niepewność. Im mniejszy zasób wiedzy w jakimś obszarze posiada przedsiębiorca, tym wywołuje to u niego większą niepewność i prowadzi do podejmowania złych decyzji lub powstrzymywania się od ich podejmowania. Przedsiębiorcy innowacyjni to przede wszystkim ludzie młodzi oraz naukowcy, którzy ze względu na warunki, w jakich dotychczas funkcjonowali (ludzie młodzi: brak odpowiedzialności, brak samodzielności, stałe wsparcie finansowe; naukowcy: stabilne zatrudnienie, nieograniczone dążenie do poznawania, prawo do błędu), nie są przygotowani do funkcjonowania na wolnym rynku i nie posiadają wiedzy, która pozwoliłaby im opanować występujące ryzyko.

Ryzyko występuje w każdym obszarze aktywności człowieka, który wymaga podejmowania przez niego decyzji. Ryzyko w sferze osobistej to decyzje dotyczące edukacji, konsumpcyjnych zakupów czy wykonywanej pracy. Ryzyko w życiu osobistym nie jest nieuniknione, tzn. ludzie mogą osiągnąć sukces w życiu osobistym, nie podejmując ryzyka. Ryzyko w sferze gospodarczej ma całkowicie inny charakter. Każdy człowiek podejmujący działalności gospodarczą, czy to samodzielnie, czy w imieniu innych osób, skazany jest na ryzyko (www.pi.gov.pl/PARP/chapter_86196.asp?soid=A805BEAED1F24A8890FCF66E4AE57D13, dostęp: 03.01.2018).

3. Toruń – urządzenie rekreacyjno-rehabilitacyjne TORQWAY

TORQWAY to pojazd z napędem ręcznym, łączący w sobie funkcje pojazdu sportowego i rekreacyjnego. Może służyć jako mini siłownia i narzędzie ruchowe, wspierające rehabilitację. TORQWAY zbudowany jest z platformy, dwóch kół przednich, pary tylnych kółek osadzonych na ruchomej platformie i dwóch dźwigni. Każda z dźwigni połączona jest z mechanizmem napędowym, umieszczonym w kole. Użytkownik, wprawiając dźwignię w ruch, napędza pojazd. Prędkość poruszania pojazdu zależy od zastosowanego przełożenia wewnątrz mechanizmów, częstości poruszania ramion użytkownika, siły włożonej w pociąganie dźwigni, długości dźwigni, a także od warunków terenowych, w jakich użytkowany jest pojazd.

Innowacyjność pojazdu TORQWAY wynika z rodzaju zastosowanego napędu. Wahadłowy ruch dźwigni zostaje zamieniony na jednokierunkowy ruch obrotowy osi koła, co oznacza, że każdy ruch ramion użytkownika – do przodu i do tyłu – jest produktywny i napędza pojazd.

TORQWAY może być wykorzystany jako pojazd podczas zwiedzania miasta, pojazd dla obsługi lotniska, do przemieszczania się w wielkich halach magazynowych, w marketach, dla służb ochrony wielkopowierzchniowych obiektów. Miniony czas pokazał, że istnieją niesamowite perspektywy rozwoju pojazdu TORQWAY, tj. wersja elektryczna, z koszem na zakupy, z siodełkiem, pełną gamą dodatkowego sprzętu w postaci kasków, ochraniaczy, bidonów, plecaków, koszulek (www.parp.gov.pl/images/PARP_publications/pdf/2015_12_produkt_przyszlosci_pl.pdf, dostęp: 03.01.2018).

Porównanie z aktualnym stanem techniki

Przedstawione powyżej cechy napędu sprawiają, że TORQWAY jest urządzeniem innowacyjnym i jednym z najciekawszych, dostępnych na międzynarodowym rynku, urządzeń sportowo-rekreacyjnych. Jest rozwiązaniem jedynym w swoim rodzaju w skali kraju i świata, z opatentowaną formą napędu, zapewniającą przełożenie wahadłowego ruchu dźwigni na jednokierunkowy ruch obrotowy osi koła.

Rysunek 1. „TORQWAY” – urządzenie rekreacyjno-rehabilitacyjne.

Źródło: www.parp.gov.pl/images/PARP_publications/pdf/2015_12_produkt_przyszlosci_pl.pdf (dostęp: 03.01.2018).

4. Gdańsk – C-Eye – Rehabilitacja mózgu poprzez kanał wzrokowy

C-Eye to innowacyjny system, który wykorzystuje technologię śledzenia wzroku w zastosowaniach medycznych. Wspiera ocenę stanu neurologicznego i neurorehabilitację oraz pokonuje bariery komunikacyjne osób pozornie nieświadomych i pozbawionych możliwości konwencjonalnego kontaktu z otoczeniem.

System C-Eye jest w pełni zintegrowanym rozwiązaniem, pozwalającym zarówno na ogólnie pojętą ocenę funkcji poznawczych pacjentów, rehabilitację neurologiczną, jak również komunikację alternatywną. Jest to innowacyjne, inteligentne narzędzie, wspierające stymulację funkcji poznawczych dla szerokiej grupy odbiorców, oparte na analizie ruchu gałek ocznych.

Innowacja rozwiązania polega na wykorzystaniu kanału wzrokowego (często jedyne go dostępnego kanału komunikacji z pacjentami) w diagnozie i rehabilitacji pacjentów neurologicznych, jak również na odpowiedniej konstrukcji zadań i ćwiczeń udostępnianych przez System. Innowację stanowi także zestaw specjalistycznych funkcjonalności pozwalających na dostosowanie działania Systemu C-Eye do potrzeb i możliwości danego pacjenta. Pod względem technologicznym C-Eye opracowany został jako w pełni zintegrowane urządzenie. Intuicyjny interfejs użytkownika oprogramowania Systemu obsługuje się niezwykle prosto. System C-Eye został zintegrowany do centralnej jednostki obliczeniowej w ekranie urządzenia, więc nie są wymagane liczne kable czy zewnętrzny komputer klasy PC (www.parp.gov.pl/images/PARP_publications/pdf/2015_12_produkt_przyszlosci_pl.pdf, dostęp: 03.01.2018).

Porównanie z aktualnym stanem techniki

Żaden potencjalny konkurent nie skupia się na aspekcie terapeutycznym przy wykorzystaniu technologii śledzenia wzroku. Dotychczas technologia ta znajduje zazwyczaj zastosowanie w grach komputerowych, badaniach marketingowych, badaniach naukowych czy też w komunikacji alternatywnej. Obecnie nie są znane systemy oparte na technologii śledzenia wzroku, będące produktami medycznymi oraz wykorzystywane w celach diagnostycznych i terapeutycznych.

Rysunek 2. „C-EYE” – Rehabilitacja mózgu poprzez kanał wzrokowy.

Źródło: www.parp.gov.pl/images/PARP_publications/pdf/2015_12_produkt_przyszlosci_pl.pdf (dostęp: 03.01.2018).

5. Warszawa – inteligentne ochraniacze piłkarskie

Celem tego projektu było opracowanie innowacyjnych materiałów kompozytowych, posiadających zdolność do rozpraszania energii uderzeń dzięki nagłemu i odwracalnemu utwardzeniu się. Proces utwardzania polega na przejściu od właściwości typowych dla cieczy do tych charakterystycznych dla ciała stałego. Właściwości takie określa się jako dylatancyjne, a charakteryzujące się nimi materiały kompozytowe zaliczane są do grupy materiałów inteligentnych, tj. zmieniających w sposób przewidywalny swoje właściwości pod wpływem bodźca zewnętrznego. W zależności od składu i zastosowanych modyfikatorów, materiały takie przyjmują postać cieczy, żelu lub materiałów polimerowych, dzięki czemu mogą znaleźć wszechstronne zastosowanie. Materiały i urządzenia bazujące na cieczach zagęszczanych ścinaniem bardzo dobrze rozpraszają energię towarzyszącą wstrząsom, uderzeniom oraz drganiom. Ich zastosowanie w projektowaniu materiałów ochronnych pozwala na stworzenie inteligentnych struktur, które w czasie normalnej eksploatacji będą odznaczać się elastycznością, a w przypadkach nagłych zderzeń nastąpi ich gwałtowne „utwardzenie”, pozwalające na ochronę ciała przed urazem (www.parp.gov.pl/images/PARP_publications/pdf/2016_11_produkty_przyszlosci_pl.pdf, dostęp: 03.01.2018).

Porównanie z aktualnym stanem techniki

Wadą rozwiązań dostępnych na rynku jest stosunkowo niewielki stopień absorbowania energii i nierzadko bardzo wysoka cena. W celu porównania prototypów wyprodukowanych przez Politechnikę Warszawską i Polsport z jakością stosowanych obecnie ochraniaczy piłkarskich, zbadano 17 różnych modeli ochraniaczy siedmiu różnych producentów i wyznaczono ich zdolność do pochłaniania siły uderzenia. Z przeprowadzonych badań wynika, że zdolność do pochłaniania siły uderzenia o energii 5 J przez ochraniacze piłkarskie dostępne na rynku waha się od 9% do 50% pochłoniętej siły uderzenia. Wszystkie ochraniacze, które zawierają płyn zagęszczany ścinaniem, wykazują z kolei zdolność do pochłaniania siły uderzenia od 62% do 77%, czyli od półtora do nawet siedmiu razy więcej. Dodatkowo, przebadane komercyjne ochraniacze charakteryzowały się brakiem elastyczności – jakiegokolwiek ich odkształcenie groziło pęknięciem twardej warstwy wierzchniej, a wytworzone ochraniacze w ramach projektu można zgiąć na pół bez obawy ich uszkodzenia.

Rysunek 3. Inteligentne ochraniacze piłkarskie.

Źródło: www.parp.gov.pl/images/PARP_publications/pdf/2016_11_produkty_przyszlosci_pl.pdf (dostęp: 03.01.2018).

6. Poznań – antybakteryjne powierzchnie dotykowe

Wyselekcjonowanie odpowiednich stopów materiałów umożliwiło wytworzenie produktów o właściwościach antybakteryjnych, przeznaczonych do zastosowania w miejscach użyteczności publicznej, np. poręczy w pojazdach komunikacji miejskiej czy klamki u drzwi w szpitalach i przychodniach. Motywacją do opracowania takich wyrobów są wzrastające wymagania sanitarne i świadomość dotycząca bezpieczeństwa zdrowotnego społeczeństwa oraz coraz większa odporność bakterii na antybiotyki. Celem była również redukcja masy. Najnowsze badania przeprowadzone przez amerykańską regionalną Agencję ds. Ochrony Środowiska (EPA) wskazują na działanie przeciwwirusowe materiałów o działaniu przeciwdrobnoustrojowym w odniesieniu do wirusów, takich jak AH1N1 (www.parp.gov.pl/images/PARP_publications/pdf/2016_11_produkt_przyszlosci_pl.pdf, dostęp: 03.01.2018).

Korzyści wynikające z zastosowania rozwiązania

Odpowiednio dobrany stop miedzi posiada właściwości bakteriobójcze, wirusobójcze i grzybobójcze (>60% miedzi) oraz odpowiednią odporność na korozję. Sposób wykończenia powierzchni zapewnia także trwałość i estetykę, z jednoczesnym zachowaniem właściwości bakteriobójczych. Zastosowanie opracowanych i zgłoszonych do opatentowania nowatorskich metod nakładania warstw antybakteryjnych na kształtowe powierzchnie oraz kompozytów spowodowało ponadto obniżenie ich masy. Ma to duże znaczenie chociażby w przypadku wszelkich uchwytów i poręczy zamontowanych w autobusach. Dzięki zredukowaniu masy pojazdu spada zużycie paliwa i zmniejsza się emisja CO₂.

Porównanie z aktualnym stanem techniki

W zestawieniu z wyrobami stosowanymi aktualnie w miejscach użyteczności publicznej prezentowane rozwiązanie wyróżnia się większą funkcjonalnością (właściwości antybakteryjne), lżejszą i nieskomplikowaną konstrukcją (system połączeń umożliwiający łatwy montaż) oraz bardziej ekonomiczną eksploatacją (materiał nie koroduje, jest odporny na zarysowania).

Rysunek 4. Antybakteryjne powierzchnie dotykowe.

Źródło: www.parp.gov.pl/images/PARP_publications/pdf/2016_11_produkt_przyszlosci_pl.pdf (dostęp: 03.01.2018).

7. Łódź – okulary dla niewidomych

Urządzenie składa się ze stereoskopowego układu kamer o rozdzielczości 2MPix, modułu dźwiękowego, układu czujników inercyjnych oraz mikrokontrolera nadzorującego rejestrację obrazów i sygnałów z czujników. Komunikuje się z komputerem przez port USB. Prototyp urządzenia jest elementem systemu dźwiękowego ostrzegania o przeszkodach dla osoby niewidomej. Opracowany sprzętowy interfejs wizyjno-akustyczny dla systemu wspomagającego niewidomego w samodzielnym poruszaniu się jest pierwszym tego typu rozwiązaniem, integrującym układy elektroniczne. Zaprojektowany prototyp stanowi element systemu dźwiękowego ostrzegania o przeszkodach, który stwarza szansę na zastąpienie w przyszłości psa przewodnika. Kształt i niewielka waga interfejsu umożliwia korzystanie z niego przez długi czas bez odczucia zmęczenia. Urządzenie nie emituje sygnałów świetlnych i ultradźwiękowych, pracuje w szerokim zakresie temperatur (www.parp.gov.pl/images/PARP_publications/pdf/2012_06_produkt_przyszlosci_pl.pdf, dostęp: 03.01.2018).

Porównanie z aktualnym stanem techniki

Pomysł i realizacja sprzętowego interfejsu wizyjno-akustycznego systemu wspomagającego niewidomego w samodzielnym poruszaniu się zawiera szereg innowacyjnych rozwiązań. Podobny system rozwijany był m.in. na Uniwersytecie Southern California, gdzie zastosowano kamery stereowizyjne umieszczane na kasku. Urządzenie składa się z dwóch kamer montowanych do hełmu i kamizelki, w które wbudowane są cztery wibratory (silniczki mimośrodowe). Połączono je z komputerem, który wyznacza mapę otoczenia, wykrywa przeszkody, a następnie informuje o nich użytkownika poprzez uruchamianie odpowiednich wibratorów. Podobny wariant systemu został opracowany i przetestowany przez wnioskodawców niniejszego projektu w 2009 roku. Obecnie – dzięki kontynuowanym badaniom – opracowano urządzenie wbudowane w obudowę w kształcie okularów.

Rysunek 5. Okulary dla niewidomych.

Źródło: www.parp.gov.pl/images/PARP_publications/pdf/2012_06_produkt_przyszlosci_pl.pdf (dostęp: 03.01.2018).

Podsumowanie

Rozważając kwestię innowacji, należy pamiętać, że najbardziej cennym, oryginalnym i niepowtarzalnym zasobem miast jest kapitał ludzki. Jego wykorzystanie dla dobra miasta wymaga przekształcenia go w kapitał społeczny i szereg innowacyjnych rozwiązań, zmierzających ku temu, aby to osiągnąć. Pobudzenie mieszkańców do współpracy z władzami miasta i między sobą wymaga innowacyjnego podejścia do zarządzania miastem, czyli niezmiennie zróżnicowanym zespołem ludzkim. Rozwinięty, świadomy swych potrzeb i możliwości oddziaływania kapitał ludzki staje się jednak ważnym i innowacyjnym czynnikiem rozwoju miasta. Innowacje mogą

pojawiać się w każdym z podsystemów, zmieniając sposób jego działania i wpływając na funkcjonowanie miasta. Ich oddziaływanie jest jednak szersze. Miasto oddziałuje na cały obszar, który je otacza, zwłaszcza jeśli jest to miasto wojewódzkie. Wprowadzane innowacje są również widoczne nie tylko w samym mieście, lecz także w otaczającym go regionie. W związku z tym polityka innowacyjna miasta staje się lub powinna się stawać częścią polityki regionalnej. Należy także pamiętać, że celem innowacji w zarządzaniu miastem powinno być sprawniejsze zarządzanie miastem, ukierunkowane na jak najlepsze zaspokajanie potrzeb mieszkańców we wszystkich wymiarach i aspektach ich życia.

Bibliografia

- Drucker, P.F. (1992). *Innowacja i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Łobejko, S. (2014). *Innowacje w zarządzaniu miastami w Polsce*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.
- Pietrasinski, Z. (1971). *Ogólne i psychologiczne zagadnienia innowacji*. Warszawa: PWN.
- Rumpel, P. (2006). Innowacyjne podejście do sterowania rozwojem miast: Studium przypadku miasta Vsetin. W: J. Słodczyk, D. Rajchel (red.), *Polityka zrównoważonego rozwoju oraz instrumenty zarządzania miastem*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- http://administracja.sgh.waw.pl/pl/OW/publikacje/Documents/Innowacje_w_zarzadzaniu_Bryx.pdf.
- www.parp.gov.pl/images/PARP_publications/pdf/2012_06_produk_t_przyszlosci_pl.pdf.
- www.parp.gov.pl/images/PARP_publications/pdf/2015_12_produk_t_przyszlosci_pl.pdf.
- www.parp.gov.pl/images/PARP_publications/pdf/2016_11_produk_t_przyszlosci_pl.pdf.
- www.pi.gov.pl/Firma/chapter_95851.asp.
- www.pi.gov.pl/PARP/chapter_86196.asp?soid=A805BEAED1F24A8890FCF66E4AE57D13.
- www.pi.gov.pl/Polityka/chapter_95875.asp.

ANALIZA WSKAŹNIKA ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI W MIASTACH WOJEWÓDZKICH POLSKI W LATACH 2006-2016

Streszczenie

Przedsiębiorczość w naukach ekonomicznych często analizowana jest na gruncie zakładania własnej działalności gospodarczej. Celem artykułu było poznanie i porównanie wartości wskaźnika przedsiębiorczości w miastach wojewódzkich Polski w latach 2006-2016. W badaniu wykorzystano proste średnie miary statystyczne i analizę dynamiki. Analiza wykazała, że najwyższą dynamiką zmian cechują się te miasta, które plasują się wysoko w rankingu wskaźnika przedsiębiorczości, co powoduje, że rośnie różnica w poziomie wskaźnika między poszczególnymi badanymi obiektami.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, wskaźnik przedsiębiorczości.

Summary

Entrepreneurship in economics studies is often analyzed as a number of starting a business. The aim of the articles was to investigate and compare the level of the entrepreneurship indicator in voivodeship cities of Poland in 2006-2016. Simple average statistical measures and dynamics analysis were used in the study. The analysis indicated that the cities with the highest change are those that rank high in the entrepreneurship indicator ranking. This causes that there is a growing difference in the level of the indicator between individual cities.

Key words: entrepreneurship, entrepreneurship indicator.

Wprowadzenie

Przedsiębiorczość współcześnie coraz częściej postrzegana jest jako istotny element budowania wzrostu gospodarczego i dobrobytu społecznego. Pojęcie „przedsiębiorczość” jest rozmaicie definiowane na gruncie różnych dziedzin naukowych. W sposób szczególny zarysowuje się dwojake jego rozumienie – w kontekście postaw życiowych jednostki i w aspekcie rejestracji działalności gospodarczej. W prezentowanym artykule skupiono się na analizie przedsiębiorczości w drugim ze wskazanych ujęć. Celem opracowania było poznanie oraz porównanie wartości wskaźnika przedsiębiorczości w miastach wojewódzkich Polski w latach 2006-2016. Wskaźnik ten prezentuje relację liczby podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON do liczby mieszkańców danego regionu (w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców). Temat ten uznano za interesujący głównie ze względu na zróżnicowanie regionalne wskaźników przedsiębiorczości.

1. Przedsiębiorczość w ujęciu nauk ekonomicznych

Przedsiębiorczość analizowana jest w różnych ujęciach. Jak podkreśla A. Gawęł, naukowcy, którzy badają przedsiębiorczość, nie są zgodni co do właściwej, precyzyjnej definicji tego zjawiska. Wynikiem tego jest wieloaspektowość kwestii poruszanych przy jej badaniu, a także ujęcie z perspektywy różnych nauk (Gawęł, 2007, s. 13). Holistyczna analiza wskazanego zjawiska wymaga łączenia wiedzy z zakresu różnych dziedzin nauki, w tym w szczególności:

ekonomii, nauk o zarządzaniu, psychologii społecznej, a także socjologii. We wskazanych dziedzinach przedsiębiorczość rozumiana jest w nieco odmienny sposób. Na gruncie psychologii i pedagogiki przedsiębiorczość analizowana jest jako aktywność, polegająca na wykorzystaniu pojawiających się w otoczeniu okazji, w tym realizację przedsięwzięć, które mogą przynieść efekty zarówno ekonomiczne, jak i pozaekonomiczne (Dembińska, 2012, s. 214-215).

Interesującą definicję „przedsiębiorczości” przedstawiają N. Nowak i H. Musiał (2005), którzy ujęli dane pojęcie w dwóch aspektach. Z jednej strony przedsiębiorczość wyłania się jako cecha osobowości, charakteryzująca się umiejętnościami, jakimi są inicjatywa i zaradność. Można zatem stwierdzić, że przedsiębiorczość określana jest jako sposób myślenia i podejmowania aktywności, ukierunkowanych na osiąganie sukcesów. Dane podejście wiąże się z możliwością przewidywania różnych zdarzeń i odwagą, wynikającą z podejmowania ryzyka, a więc można stwierdzić, że ma to szczególny wpływ na osiąganie korzyści ekonomicznych w przyszłości i zwiększa prawdopodobieństwo ich wystąpienia. Z drugiej strony przedsiębiorczość zostaje opisana jako funkcja, która sprowadza się do szukania i wdrażania nowo pojawiających się idei oraz technologii, mająca adekwatną zmienność i dostosowująca się do pojawiających się okoliczności. W ramach przedstawionej myśli „przedsiębiorczość” kojarzona jest z ciągłym wzrostem i innowacyjnością, przyczyniających się do rozwoju. Przedstawione stwierdzenie jest potwierdzeniem tego, że na skutek tych działań następuje osiąganie coraz bardziej pożądaných wyników.

Przedsiębiorczość przyjmuje nieco inne znaczenie na gruncie badań ekonomicznych. Pojęcie „przedsiębiorczość” w Polsce nie zostało zdefiniowane ustawowo. W art. 4 ust. 1 Ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej zdefiniowano jednak pojęcie przedsiębiorcy, zgodnie z którym „przedsiębiorcą (...) jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną – wykonująca we własnym imieniu działalność gospodarczą” (Dz.U. z 2017 r., poz. 2168). Pojęcie „przedsiębiorca” ograniczone jest więc do osób prowadzących zarejestrowaną działalność gospodarczą.

J. Strojny, wskazując na możliwość wyróżnienia czterech płaszczyzn znaczeniowych pojęcia „przedsiębiorczość” (ekonomiczna, organizacyjna, społeczna oraz psychologiczna), określa, że w płaszczyźnie ekonomicznej przedsiębiorczość najczęściej interpretowana jest jako zjawisko bezpośrednio związane z rozwojem sektora małych oraz średnich przedsiębiorstw. W takim ujęciu pojęcie to odnoszone jest do procesu rozpoczynania i prowadzenia działalności gospodarczej (Strojny, 2006, s. 68).

Przedsiębiorczość w ekonomii analizowana jest zatem głównie w kontekście prowadzenia działalności gospodarczej. Kwestia przedsiębiorczości jednostek gospodarczych z punktu widzenia dziedziny ekonomii stanowi znaczący problem, dotyczący umiejętności zarządzania zasobami, które w przyszłości przyczynią się do powstania maksymalnej nadwyżki ekonomicznej na skutek podjęcia określonych działań. W niniejszym artykule „przedsiębiorczość” analizowana jest jako proces, który swoje odzwierciedlenie znajduje w podejmowaniu różnych czynności, przystosowujących się do wymagań pojawiających się w danym kraju (Duczkowska-Małysz, Małysz, 1993). Zgodnie z definicją proponowaną przez R.W. Griffina (1996, s. 730), przedsiębiorczość stanowi proces organizowania, prowadzenia działalności gospodarczej i podejmowania związanego z nią ryzyka.

Miernikiem przedsiębiorczości w ujęciu ekonomicznym jest wskaźnik przedsiębiorczości, który opisuje zależność między liczbą jednostek gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON a liczbą mieszkańców regionu w wieku produkcyjnym. Formuła wskaźnika przedstawia się następująco (Salamon, 2009, s. 232):

$$W_p = \frac{P}{L_p} \times 10000$$

gdzie:

W_p – wskaźnik przedsiębiorczości,

P – liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w systemie REGON,

L_p – liczba ludności w wieku produkcyjnym.

Analiza wartości wskaźnika pozwala w uproszczony sposób wskazać na różnice w poziomie przedsiębiorczości mieszkańców poszczególnych regionów.

Analiza poziomu przedsiębiorczości jest istotnym obszarem badań ekonomicznych. Pełni ona istotną rolę w podnoszeniu konkurencyjności gospodarek, sprzyja rozwojowi sektora małych i średnich przedsiębiorstw, które generują znaczną część produktu krajowego brutto oraz wpływają na zmniejszenie poziomu bezrobocia w kraju. Niska kultura przedsiębiorczości postrzegana jest też jako jedna z istotnych barier rozwoju innowacyjności (Karpińska, Matel, Protasiewicz, 2017, s. 29). W ujęciu regionalnym wyższy poziom przedsiębiorczości w danym regionie czyni go bardziej atrakcyjnym pod kątem kształtowania warunków życia.

2. Porównanie miast wojewódzkich Polski pod względem wskaźnika przedsiębiorczości w latach 2006-2016

Celem opracowania było porównanie i poznanie zmian wskaźnika przedsiębiorczości w miastach wojewódzkich Polski w latach 2006-2016. Do analizy przyjęto 18 wojewódzkich miast w 16 województwach Polski. Wynika to z faktu, że w dwóch województwach (lubuskim i kujawsko-pomorskim) siedziba Wojewody i Sejmiku Województwa znajduje się w innych miastach, w województwie kujawsko-pomorskim są to Bydgoszcz i Toruń, a w lubuskim – Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski.

W tabeli 1 porównano poziom wskaźnika przedsiębiorczości w latach 2006 i 2016 jednocześnie, przedstawiając zmianę procentową wskaźnika w analizowanym okresie.

Tabela 1

Zmiana wartości wskaźnika przedsiębiorczości w miastach wojewódzkich Polski w latach 2006 i 2016

Miasto wojewódzkie	2006	2016	Zmiana 2016/2006 [%]
Warszawa	2 730	4 043	48,11
Szczecin	2 370	2 799	18,11
Poznań	2 362	3 385	43,29
Opole	2 274	2 870	26,18
Wrocław	2 186	2 999	37,19
Kielce	2 119	2 429	14,60
Katowice	2 100	2 608	24,22
Kraków	2 081	2 874	38,14
Gorzów Wielkopolski	2 059	2 368	15,00
Gdańsk	1 957	2 707	38,33
Zielona Góra	1 940	2 494	28,58
Łódź	1 890	2 259	19,56
Bydgoszcz	1 889	2 009	6,35
Toruń	1 804	2 100	16,39
Olsztyn	1 756	2 167	23,41
Rzeszów	1 696	2 262	33,38
Lublin	1 672	2 148	28,52
Białystok	1 497	1 864	24,58

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, www.bdl.stat.gov.pl (dostęp: 12.12.2017).

Najwyższa wartość wskaźnika przedsiębiorczości w 2006 roku wystąpiła kolejno w miastach: Warszawa (2 730), Szczecin (2370), Poznań (2 362), Opole (2 274) i Wrocław (2 186). W roku 2016 wartość wskaźnika dla poszczególnych miast uległa widocznej zmianie. Najwyższym wynikiem danego wskaźnika charakteryzowała się nadal Warszawa (4 043), na 2. miejscu znalazł się Poznań (3 385), następnie Wrocław (2 999), Kraków (2 874) i Opole (2 870). W czołówce miast o najwyższym poziomie wskaźnika nie znalazł się Szczecin, który w 2006 roku zajmował 2. pozycję. Wynika to głównie z niewielkiego na tle innych miast wojewódzkich wzrostu w analizowanym okresie, który dla tego miasta wyniósł 18,11%.

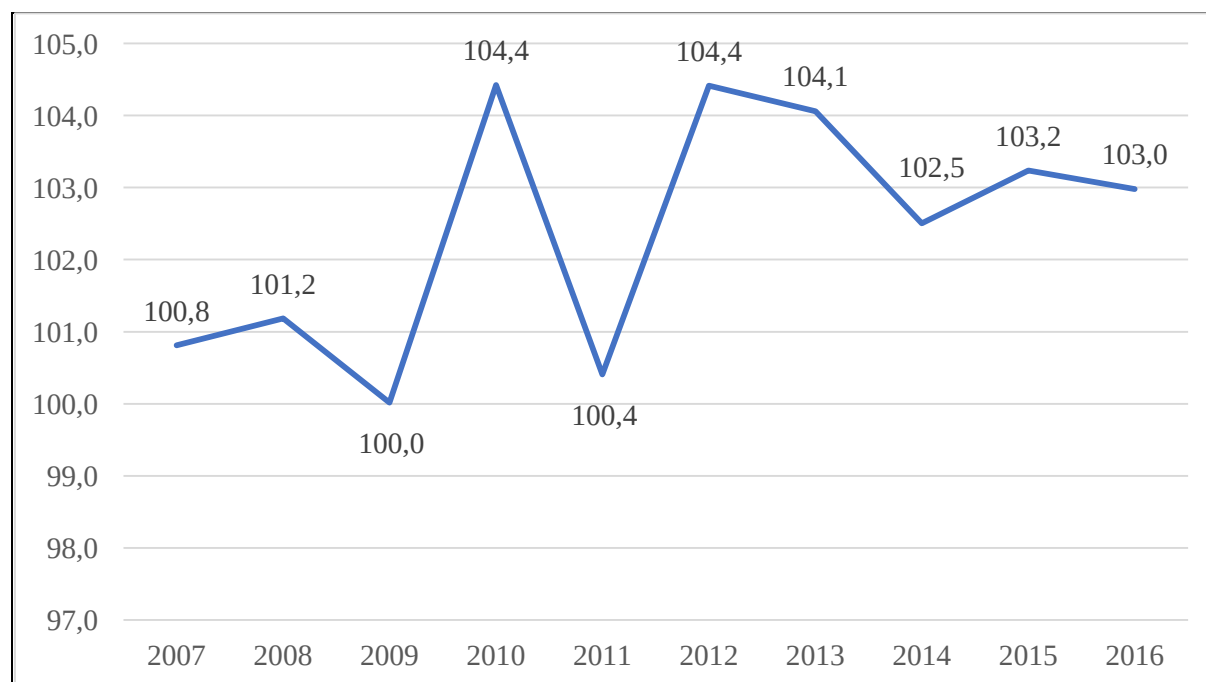
Miasta, które uzyskały najniższy poziom wskaźnika przedsiębiorczości w 2006 roku, to: Toruń (1 804), Bydgoszcz (1 889), Zielona Góra (1 940) i Gdańsk (1 957). W 2016 roku najniższym wynikiem odznaczały się z kolei: Bydgoszcz (2 009), Toruń (2 100), Lublin (2 184), Olsztyn (2 167) i Łódź (2 259). Miasto, które w przeciągu 10 lat polepszyło swoją przedsiębiorczą sytuację jest Rzeszów. Do rankingu miast wykazujących najniższy poziom przedsiębiorczości weszły: Bydgoszcz i Łódź. Sytuacja taka wskazuje na spadek dynamiki w analizowanym okresie.

Na podstawie tabeli 1 zauważyć można, że najwyższy wzrost odnotowano głównie w miastach, w których poziom wskaźnika przedsiębiorczości już w 2006 roku był na najwyższym poziomie, a do których należą Warszawa, Poznań i Wrocław. Z drugiej strony najniższy wzrost w ujęciu procentowym odnotowano w miastach, które w 2006 roku zajmowały środkowe pozycje w rankingu miast pod względem wskaźnika przedsiębiorczości. Ogółem wskazane zmiany doprowadziły do większego zróżnicowania wartości wskaźnika w miastach wojewódzkich Polski. Współczynnik zmienności wskaźnika w 2006 roku dla badanych miast wojewódzkich wyniósł 14,4%, zaś w roku 2016 już 20,3%. Różnica między miastem o najwyższym poziomie wskaźnika (Warszawą) a najniższym (zarówno w 2006, jak i 2016 – Białystok) w 2006 roku wyniosła 1 233, a w 2016 – 2 179. Oznacza to, że w analizowanym

okresie wzrosła dysproporcja w poziomie przedsiębiorczości, wyrażanym wskaźnikiem przedsiębiorczości między poszczególnymi miastami wojewódzkimi.

3. Dynamika wskaźnika przedsiębiorczości w miastach wojewódzkich Polski w latach 2006-2016

Interesująca jest również obserwacja zmiany wartości wskaźnika z roku na rok w badanym okresie. Na rysunku 1 ukazano średnią wartość dynamiki wartości wskaźnika w porównaniu do roku poprzedniego, liczoną dla 18 miast wojewódzkich Polski.

Rysunek 1. Średnia dynamika wskaźnika przedsiębiorczości dla miast wojewódzkich Polski w latach 2006-2016.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, www.bdl.stat.gov.pl (dostęp: 12.12.2017).

Okres 2006-2008 był czasem stagnacji wartości wskaźnika w niemal wszystkich analizowanych miastach. W 2009 roku jego wartość osiągnęła dynamikę na poziomie poniżej 100 w 5 miastach wojewódzkich, co dało średnią dla wszystkich miast wojewódzkich na poziomie 100. W roku 2010 wskaźnik przedsiębiorczości wykazywał tendencje wzrostowe we wszystkich analizowanych miastach. Kolejny rok (2011) był okresem spadku wskaźnika w 6 na 18 analizowanych miast. Ogółem średni wskaźnik przedsiębiorczości w analizowanych miastach ukształtował się na poziomie 100,4. Był to okres stagnacji pod względem rozwoju liczby przedsiębiorstw w Polsce. W roku 2012 nastąpił z kolei ponowny znaczny wzrost wartości wskaźnika. W żadnym z analizowanych miast wskaźnik nie spadł. Dynamika jego wartości ukształtowała się na poziomie powyżej 100 we wszystkich badanych jednostkach terytorialnych. Sytuacja taka utrzymała się do roku 2016. Średnia dynamika wartości wskaźnika przedsiębiorczości dla analizowanych miast w latach 2015-2016 była jednak na poziomie niższym niż w latach 2012-2013 (ponad 104).

W tabeli 2 przedstawiono dynamikę wskaźnika przedsiębiorczości w wojewódzkich miastach Polski w latach 2006-2016 w porównaniu do roku poprzedniego.

Tabela 2

Dynamika wskaźnika przedsiębiorczości w miastach wojewódzkich Polski w latach 2006-2016

Miasto wojewódzkie	Dynamika wskaźnika w porównaniu do roku poprzedniego									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Warszawa	103,2	103,9	101,6	107,0	99,5	104,9	105,2	103,8	105,5	105,4
Szczecin	100,2	100,1	101,0	101,9	100,0	102,9	103,2	101,6	102,9	103,0
Poznań	103,2	103,2	103,1	103,8	102,9	105,0	104,4	103,9	103,7	103,5
Opole	102,5	100,2	100,1	106,8	99,3	102,9	104,1	102,4	103,2	102,3
Wrocław	101,4	102,5	102,6	104,7	100,8	105,0	104,3	102,8	103,9	104,1
Kielce	98,9	100,3	98,4	104,6	99,7	103,6	103,0	101,4	102,4	101,8
Katowice	100,7	95,5	102,0	103,3	100,7	104,9	104,4	103,0	104,1	103,7
Kraków	100,0	102,0	104,9	105,3	100,9	105,6	103,8	102,2	104,3	104,1
Gorzów Wielkopolski	101,2	100,3	100,8	104,5	98,6	102,4	102,3	100,6	102,1	101,3
Gdańsk	101,0	102,5	103,9	104,0	101,1	104,8	104,0	103,2	104,5	104,1
Zielona Góra	101,6	101,3	99,8	102,8	100,6	109,2	105,7	102,3	100,7	102,0
Łódź	101,2	101,6	90,3	106,8	100,9	105,3	104,1	102,9	103,0	102,9
Bydgoszcz	100,5	102,1	95,4	100,6	99,2	102,5	101,7	100,1	102,2	102,0
Toruń	100,8	101,3	90,4	105,2	101,9	104,2	104,6	102,8	102,7	102,3
Olsztyn	100,2	100,8	100,4	104,8	99,5	104,1	103,5	102,5	103,3	102,4
Rzeszów	100,0	100,1	102,0	103,1	101,2	104,0	106,6	104,5	104,1	103,9
Lublin	97,8	102,3	102,9	105,6	99,9	104,2	105,3	102,2	102,8	102,6
Białystok	100,2	101,3	100,7	104,8	100,6	104,0	102,9	102,9	102,9	102,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, www.bdl.stat.gov.pl (dostęp: 12.12.2017).

W 7 na 18 miast współczynnik zmienności nie przejawiał tendencji spadkowych w całym analizowanym okresie, a były nimi: Szczecin, Poznań, Wrocław, Kraków, Gorzów Wielkopolski, Gdańsk, Olsztyn i Białystok. Jednocześnie należy zaznaczyć, że w 4 z wymienionych miast zaobserwowano okres stagnacji, czyli dynamiki na poziomie 100 w porównaniu do poprzedniego roku. W całym okresie dynamika powyżej 100 występowała w Poznaniu, Wrocławiu i Gdańsku.

Wśród badanych miast można wymienić te, które cechuje względnie stała tendencja wzrostowa, a wahania średnioroczne są na niskim poziomie. Do takich miast należą Poznań (gdzie rozstęp dynamiki wskaźnika przedsiębiorczości w badanym okresie wynosił 2,1), Szczecin i Białystok. W drugim z wymienionych miast, pomimo, że wartość wskaźnika jest najniższą w Polsce, w badanym okresie obserwowano powolny, jednak stabilny, wzrost. Miastami, które cechowały się najwyższymi wahaniami międzyokresowymi były Łódź (gdzie w roku 2009 wskaźnik wyniósł 90,3, a w 2010 roku był równy 106,8) oraz Toruń (gdzie w 2009 roku wskaźnik wyniósł 90,4, zaś w 2010 roku 105,2).

Na podstawie przeprowadzonej analizy z uwzględnieniem danych statystycznych wskaźnika przedsiębiorczości dla poszczególnych 18 miast w 16 województwach Polski, można stwierdzić, że miastami wojewódzkimi Polski o najwyższym poziomie wskaźnika przedsiębiorczości w ostatnich 10 latach są niezmiennie: Warszawa, Poznań, Opole i Wrocław. Szczecin, który w 2006 roku był 2. pod względem wskaźnika miastem wojewódzkim w Polsce, w 2016 roku znacznie osłabił swoją pozycję względem innych analizowanych miast, podobnie jak Kielce. Do miast o najniższym wskaźniku przedsiębiorczości analizowanym czasie niezmiennie należą: Białystok, Lublin, Olsztyn i Toruń. W badanym okresie można zauważyć, że miastami o najwyższym poziomie wzrostu wskaźnika były głównie miasta o wysokim poziomie przedsiębiorczości w 2006 roku. Mniejszy wzrost odnotowano z kolei w miastach, w których wartość wskaźnika w 2006 roku należała do najniższych. Spowodowało to wzrost dysproporcji pomiędzy poszczególnymi miastami wojewódzkimi w zakresie rozwoju przedsiębiorczości. Analiza zmian rocznych wskazała, że wskaźnik przedsiębiorczości w miastach wojewódzkich wzrastał nierównomiernie w poszczególnych latach.

Bibliografia

- Bank Danych Lokalnych. Pobrane z: www.bdl.stat.gov.pl.
- Dembińska, A. (2012). Metody jakościowe w badaniu przedsiębiorczości. W: Z. Ratajczak (red.), *Przedsiębiorczość. Źródła i uwarunkowania psychologiczne*. Warszawa: Difin.
- Duczowska-Małysz, K. (1993). *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej*. Warszawa: PAN, IRWiR.
- Gawęł, A. (2007). *Ekonomiczne determinanty przedsiębiorczości*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Griffin, R.W. (1996). *Podstawy zarządzania organizacjami*. Warszawa: PWN.
- Karpińska, K., Matel, A., Protasiewicz, A. (2017). *Konsument w działalności innowacyjnej przedsiębiorstw*. Białystok: PTE.
- Nowak, M., Musiał, H. (2005). Rola i znaczenie przedsiębiorczości w rozwoju przedsięwzięć gospodarczych. W: D. Kopycińska (red.), *Teoretyczne aspekty gospodarowania*. Szczecin: Katedra Mikroekonomii US.
- Salamon, J. (2009). Przestrzenne zróżnicowanie wartości wskaźnika przedsiębiorczości na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, 5.
- Strojny, J. (2006). Przedsiębiorczość w badaniach empirycznych Instytutu Gospodarki Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie. W: Z. Ziolo, T. Rachwał (red.), *Rola przedsiębiorczości w podnoszeniu konkurencyjności społeczeństwa i gospodarki*. Warszawa: Wydawnictwo Nowa Era.
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2017 r., poz. 2168).

Klaudia KAPUSTKA

Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza

ROZWÓJ INNOWACJI SPOŁECZNYCH NA PRZYKŁADZIE MIASTA RZESZÓW I JEGO OKOLIC

Streszczenie

Zagadnienie innowacji społecznych jest przedmiotem badań naukowych w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych już od końca lat 90. XX wieku. W Polsce natomiast dopiero podejmowane są pierwsze kroki w zinstytucjonalizowaniu tego zjawiska. Dzięki zmianom zachodzącym w modelu rozwojowym państw, wspólnot i przedsiębiorstw jest ono coraz bardziej popularne podczas debat dotyczących zarządzania publicznego i polityki publicznej. Jednym z wielu przykładów miast praktykujących modernizację sektora społecznego jest Rzeszów, czyli największe miasto w południowo-wschodniej Polsce. Stanowi ono centrum ekonomiczne, akademickie, kulturalne i rekreacyjne, a także pełni funkcję ważnego ośrodka przemysłu lotniczego, informatycznego, chemicznego, handlowego, budowlanego i usługowego. Jest dynamicznie rozwijającym się miastem młodych i przedsiębiorczych ludzi, którzy wprowadzają w życie rzeszowskiego społeczeństwa coraz nowsze rozwiązania technologiczne i kulturowe.

Słowa kluczowe: rozwój, miasto, innowacje, społeczeństwo.

Summary

The issue of social innovation has been the subject of scientific research in Western Europe and the United States since the late 1990s. In Poland, however, only the first steps are taken to institutionalize this phenomenon. Thanks to the changes taking place in the development model of states, communities and enterprises, it is becoming more and more popular during debates on public management and public policy. One of the many examples of cities practicing the modernization of the social sector is Rzeszow, the largest city in south-eastern Poland. It is an economic, academic, cultural and recreational center as well as an important center of the aerospace, IT, chemical, commercial, construction and service industries. It is a dynamically developing city of young and enterprising people who bring newer technological and cultural solutions to the Rzeszow society.

Key words: development, city, innovations, society.

Wprowadzenie

Współczesna gospodarka światowa poddana jest masowej globalizacji i liberalizacji. Z tego też względu procesom urbanizacyjnym muszą towarzyszyć liczne zmiany o charakterze społecznym i technologicznym, które z kolei będą wymuszały niestandardowe sposoby myślenia o zarządzaniu rozwojem miast (Daszkiewicz, 2015, s. 1411-1418). W tym przypadku strategicznego znaczenia nabiera ich innowacyjność i konkurencyjność. Aby zwiększyć te dwie cechy, konieczne jest wprowadzanie coraz nowszych usprawnień, które będą odpowiedzią na rosnące wymagania społeczeństwa względem warunków i jakości życia w mieście.

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie samej istoty wprowadzania konkretnych innowacji społecznych w mieście Rzeszów oraz jego okolicach, a także zaprezentowanie praktycznych przykładów rozwiązań rozwojowych.

1. Definicja innowacji społecznych

Zagadnienie „innowacje społeczne” jest przedmiotem badań naukowych w Europie Zachodniej oraz Stanach Zjednoczonych już od końca lat 90. XX wieku, jednak w Polsce podejmowane są dopiero pierwsze kroki w zinstytucjonalizowaniu tego zjawiska. Dzięki zmianom zachodzącym w modelu rozwojowym państw, wspólnot i przedsiębiorstw jest ono coraz bardziej popularne podczas debat dotyczących zarządzania publicznego i polityki publicznej. Ale co to dokładnie oznacza? Do tej pory powstało wiele koncepcji definiowania innowacji społecznych i powiązań z innymi kategoriami. W artykule zaprezentowane zostaną wybrane definicje różnych instytucji i obszary, w kontekście których można doszukać się terminu „innowacje społeczne”.

W tabeli 1 przedstawiono trzy różne definicje, sformułowane przez organizację OECD – Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, Komisję Europejską oraz Narodowe Centrum Badań i Rozwoju.

Tabela 1

Wybrane definicje innowacji społecznych

Organizacja	Definicja
OECD	To strategie, pomysły i schematy organizacyjne, wprowadzane w celu rozszerzenia i wzmocnienia roli społeczeństwa obywatelskiego w odpowiedzi na różnorodne potrzeby społeczne. Obejmują one m.in.: nowe produkty i usługi, nowe modele organizacyjne, nowe formy instytucjonalne, nowe role i nowe funkcje oraz nowe mechanizmy zarządzania. Główną zasadą tego rodzaju innowacji jest to, że w jej przypadku dobrobyt społeczny jest celem, a nie tylko konsekwencją (www.oecd.org/sti/inno/47861327.pdf , dostęp: 27.12.2017).
Komisja Europejska	Tworzenie i wdrażanie pomysłów (produktów, usług, modeli) w celu zaspokajania potrzeb społecznych i kreowanie nowych relacji społecznych. Mają podnosić dobrobyt społeczeństwa, jednocześnie pozytywnie wpływając na zdolność działania jednostek. Za szczególnie istotny uważany jest aspekt współuczestnictwa i współdziałania, który ma sprostać potrzebom społecznym (http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/social_innovation/social_innovation_2013.pdf , dostęp: 27.12.2017).
Narodowe Centrum Badań i Rozwoju	Rozwiązania, które równocześnie odpowiadają na zapotrzebowanie społeczne, jak i powodują trwałą zmianę w danych grupach społecznych. Te rozwiązania mogą wiązać się z innowacyjnymi produktami, usługami bądź procesami, które umożliwiają odmienne rozwiązywanie typowych problemów społecznych (www.ncbir.pl/gfx/ncbir/userfiles/_public/programy_krajowe/innowacje_spoleczne/opis_programu_is_1.pdf , dostęp: 27.12.2017).

Źródło: „Innowacje społeczne w kreowaniu atrakcyjności miast”, M. Daszkiewicz, 2015, *Logistyka*, 2, s. 1411-1418.

Wiele innych definicji również ściśle wiąże innowacje społeczne z rozwiązywaniem problemów społecznych. Niektórzy nawet twierdzą, że o innowacji społecznej można mówić tylko wtedy, gdy wdrażany jest pomysł na rozwiązanie problemu społecznego. Kluczowe staje się więc rozpoznanie problemów społecznych i dedykowanie im programów, pozwalających na zmiany o trwałym charakterze.

W kolejnej tabeli przedstawione są z kolei obszary społeczno-gospodarcze, w kontekście których występuje pojęcie innowacji społecznych.

Tabela 2

Wybrane obszary życia społeczno-gospodarczego, w których wprowadzane są innowacje społeczne

Obszar	Cel wprowadzenia
Transformacja społeczna	Wprowadzanie innowacyjnych rozwiązań do społeczeństwa obywatelskiego powoduje wiele przemian społecznych, wzrost gospodarczy i integrację społeczną. Również dzięki ważnej roli biznesu w zmianie społecznej możliwe jest wprowadzanie coraz to nowszych rozwiązań poprzez skupienie się na „społecznych” dziedzinach, takich jak edukacja czy opieka zdrowotna.
Zarządzanie organizacją	Budowanie strategii biznesowych, obejmujących zmiany w kapitałach ludzkich, instytucjonalnych i społecznych, które prowadzą do poprawy sprawności organizacyjnej i konkurencyjności; restrukturyzacja organizacyjna, modernizacja stosunków przemysłowych oraz poprawa zarządzania zasobami ludzkimi.
Przedsiębiorczość społeczna	Rozwój nowych i innowacyjnych sposobów pokonywania trudnych wyzwań społecznych poprzez zaangażowanie przedsiębiorców „wrażliwych społecznie”. Przedsiębiorstwa społeczne mają na celu reinwestowanie w usprawnienia poprawiające jakość życia całego społeczeństwa.
Rozwój nowych produktów, usług i programów	Mają na celu zaspokajać potrzeby społeczne, innowacje w sektorze publicznym i świadczenia usług publicznych przez przedsiębiorstwa społeczne i organizacje społeczeństwa obywatelskiego; świadczenie usług publicznych i innych środków redystrybucji, w kierunku oszczędności budżetowych w całym państwie.
Model zarządzania i wzmocnienia pozycji instytucji społecznych	Poprawa wzajemnych relacji między różnymi podmiotami społecznymi, poprawa umiejętności, kompetencji, kapitału społecznego oraz instytucji, zaangażowanych w innowacyjny rozwój (Wronka-Pośpiech, 2015, s. 124-136).

Źródło: „Innowacje społeczne – pojęcie i znaczenie”, M. Wronka-Pośpiech, 2015, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 212, s. 124-136.

W powyższej tabeli przedstawione zostały tylko przykładowe obszary wykorzystywania innowacji społecznych w życiu społeczno-gospodarczym człowieka. Istnieje jeszcze wiele płaszczyzn, gdzie coraz nowsze zmiany są często stosowane, by nawet w małym stopniu polepszyć warunki działania człowieka w społeczeństwie.

2. Rola miasta Rzeszów w województwie podkarpackim

Spółeczeństwa na całym świecie szukają rozwiązań dla palących problemów społecznych, ekonomicznych i politycznych. W takiej sytuacji znajduje się również Polska, która jeszcze na dobre nie zakończyła procesów transformacji gospodarczej, a już musi stawiać czoła zupełnie nowym wyzwaniom – a może nawet wyzwaniom większym od tych, które pojawiają się w innych krajach (*Wizja 2050. Innowacje społeczne Podsumowanie prac grupy roboczej w 2013 r...*).

W ostatnim czasie rola zarówno Rzeszowa, jak i całego województwa podkarpackiego znacząco wzrosła pod względem atrakcyjności dla inwestorów oraz potencjału rozwojowego i gospodarczego. Miasto to zostało założone w XI wieku i od tamtej pory stanowi centrum ekonomiczne, akademickie, kulturalne oraz rekreacyjne południowo-wschodniej Polski (www.rzeszow.pl/turystyka/wizytowka-miasta, dostęp: 27.12.2017). Według danych GUS,

w dniu 30 czerwca 2017 roku liczyło ono 189 111 mieszkańców, a jego powierzchnia wynosiła 120,4 km² (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Rzesz%C3%B3w>, dostęp: 27.12.2017). Rzeszów pełni również funkcję ważnego ośrodka przemysłu informatycznego, chemicznego, handlowego, budowlanego i usługowego. Zdecydowanie najbardziej rozpoznawalną gałęzią jego gospodarki jest przemysł lotniczy, opierający się na „Dolinie Lotniczej”, skupiającej przedsiębiorstwa nie tylko przemysłowe, ale również ośrodki badawcze i szkoleniowe. Międzynarodowy Port Lotniczy Rzeszów-Jasionka dysponuje drugim pod względem długości w Polsce pasem startowym, oferującym regularne połączenia do różnych miast w kraju i na świecie oraz wykonuje usługi przewozowe Cargo, w ramach których obsługiwane są największe na świecie samoloty.

W celu stworzenia dogodnych warunków do prowadzenia działalności gospodarczej, w Rzeszowie została utworzona Specjalna Strefa Ekonomiczna Rzeszów-Dworzysko. Jest to obszar o powierzchni 84,1 ha, położonych w większości w granicach administracyjnych Rzeszowa. Tereny udostępniane przyszłym inwestorom są w pełni uzbrojone – w sieci dróg dojazdowych wraz z chodnikami, ścieżkami rowerowymi oraz oświetleniem w technologii LED. Na każdej działce jest dostępna sieć gazowa, energetyczna, wodociągowa i kanalizacyjna. Kolejnym udogodnieniem jest fakt, że inwestorzy będą mogli liczyć na znaczne ulgi podatkowe, gdyż Park „Rzeszów – Dworzysko” zostanie niebawem włączony do Specjalnej Strefy Ekonomicznej „Euro – Park” Mielec (www.dworzysko.powiat.rzeszow.pl, dostęp: 27.12.2017).

Rzeszów jest również dynamicznie rozwijającym się miastem młodych i przedsiębiorczych ludzi. Według badań przeprowadzonych przez GUS w 2016 roku, miasto Rzeszów jest liderem w Europie pod względem liczby studentów. Na 1 000 mieszkańców przypadało aż 353 studentów, więcej niż w Krakowie (324), Poznaniu (312) czy Lublinie (308). Rzeszowskie uczelnie zapewniają wysoko wykwalifikowaną kadrę naukową i nowoczesną bazę lokalową. Od wielu lat prowadzone są niestandardowe programy edukacyjne dla najmłodszych, takie jak: nauka języka chińskiego w przedszkolach, a także udział w warsztatach na Politechnice Dziecięcej, Uniwersytecie Dziecięcym, Akademii Inspiracji i wielu innych projektach (www.rzeszow.pl/turystyka/wizytowka-miasta, dostęp: 27.12.2017).

Powyższe informacje są tylko pojedynczymi przykładami działań podejmowanych zarówno w samym Rzeszowie, jak również na okolicznych terenach. Dzięki różnorodnym działaniom oraz inicjatywom region ten może się coraz bardziej rozwijać i dorównywać poziomem gospodarczym zachodnim metropoliom w całym kraju i Europie.

3. Poziom innowacyjności województwa podkarpackiego na tle innych regionów

Aby analizować poziom innowacyjności jakiegokolwiek miasta na tle innych regionów, należy wziąć pod uwagę bardzo wiele czynników. Wśród najważniejszych wymienia się nakłady na badania i rozwój (w tym innowacje na szkolnictwo wyższe), udział społeczeństwa w procesach ciągłego kształcenia się, wprowadzanie własnych innowacji przez małe i średnie przedsiębiorstwa oraz rodzaj wprowadzanych zmian: produktowe, usługowe, marketingowe lub organizacyjne (Woźniak, 2014).

W tabeli 3 przedstawiono wskaźniki innowacyjności polskich województw w 2006 roku, na tle których porównane zostanie całe województwo podkarpackie z miastem Rzeszów jako stolicą.

Tabela 3

Wskaźniki innowacyjności dla regionów w 2006 roku

Wyszczególnienie	Wydatki przedsiębiorstw na B+R	Wydatki innowacyjne niezwiązane z B+R	MŚP wprowadzające własne innowacje	MŚP wprowadzające innowacje we współpracy z innymi	Przedsiębiorstwa wprowadzające innowacje produktowe i usługowe	Przedsiębiorstwa wprowadzające innowacje marketingowe i organizacyjne	Sprzedaż produktów „nowych dla przedsiębiorstwa”
Dolnośląskie	0,33	0,62	0,32	0,48	0,31	0,37	0,43
Kujawsko-pomorskie	0,32	0,56	0,10	0,35	0,11	0,33	0,29
Lubelskie	0,32	0,66	0,27	0,45	0,32	0,32	0,29
Lubuskie	0,22	0,50	0,06	0,35	0,09	0,17	0,35
Łódzkie	0,28	0,43	0,11	0,26	0,13	0,20	0,31
Małopolskie	0,41	0,52	0,18	0,40	0,20	0,38	0,21
Mazowieckie	0,40	0,41	0,22	0,56	0,28	0,44	0,23
Opolskie	0,20	0,57	0,28	0,48	0,29	0,40	0,36
Podkarpackie	0,36	0,64	0,30	0,53	0,32	0,43	0,37
Podlaskie	0,20	0,61	0,19	0,51	0,29	0,37	0,14
Pomorskie	0,36	0,50	0,34	0,49	0,34	0,43	0,32
Śląskie	0,30	0,57	0,28	0,52	0,29	0,43	0,47
Świętokrzyskie	0,20	0,47	0,20	0,40	0,25	0,22	0,64
Warmińsko-mazurskie	0,16	0,56	0,24	0,30	0,23	0,26	0,46
Wielkopolskie	0,29	0,46	0,11	0,33	0,15	0,26	0,35
Zachodniopomorskie	0,18	0,44	0,16	0,31	0,15	0,31	0,13
Pozycja województwa podkarpackiego w kraju	3	2	3	2	2	2	5

Źródło: Aktualizacja Regionalnej Strategii innowacji Województwa podkarpackiego na lata 2005- 2013 (s. 92), L. Woźniak, S. Dziedzic, K. Kud, M. Woźniak, D. Wyrwa, 2011, Rzeszów: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji.

Biorąc pod uwagę powyżej przedstawione wskaźniki i województwo podkarpackie jako region odniesienia, można zaobserwować, że teren ten klasyfikuje się niemal w każdym przypadku na samym podium. Według wskaźników, których wielkość zależy głównie od decyzji regionalnych, w tym przede wszystkim świadomość znaczenia kreatywności, przedsiębiorczości wśród przedsiębiorców podkarpackich poziom innowacyjności całego województwa lokuje się bardzo wysoko w porównaniu z innymi regionami. Świadczy to o wysokim poziomie wiedzy, dotyczącej znaczenia innowacji wśród wielu właścicieli firm (Woźniak, 2014). Przedstawiony wykaz jest również dowodem na to, że Rzeszów jako stolica województwa ma wielkie znaczenie, jeśli chodzi o potencjał rozwojowy miast w całym kraju. Dzięki wysokiej pozycji całego województwa można stwierdzić, że stolica wraz z całym województwem zasługuje na miano innowacyjnej.

4. Przykłady wprowadzonych innowacji społecznych w mieście Rzeszów

Innowacje społeczne odgrywają ważną rolę w rozwoju każdego miasta – ułatwiają rozwiązywanie problemów infrastrukturalnych i zagospodarowania przestrzeni publicznej, a także dotarcie z pomocą socjalną i zdrowotną do osób potrzebujących oraz przystosowanie przestrzeni do potrzeb osób niepełnosprawnych. Miasta nie mają wyłączności na stosowanie innowacji społecznych, ale są dla ich wdrażania korzystną przestrzenią (www.studiamiejskie.uni.opole.pl/wp-content/uploads/2017/03/S_Miejskie_23_2016-Morawska.pdf, dostęp: 30.12.2017).

Z uwagi na duże zainteresowanie inicjatywami obywatelskimi Urząd Miasta Rzeszowa, przy współpracy z firmą Sprinet Polska Sp. z o.o., postanowił uruchomić platformę społeczną dobrepomysly.erzeszow.pl, która jest miejscem wymiany myśli i bazą pomysłów na lepszy Rzeszów. Nowy kanał konsultacyjny oparty jest na zasadach crowdsourcingu, co w wolnym tłumaczeniu oznacza „czerpanie z mądrości społeczeństwa”. Portal dobrepomysly.erzeszow.pl ma umożliwić rzeszowianom gromadzenie rozwiązań na poprawę wszystkich sfer życia w mieście. Liczy się tutaj ciekawy pomysł lub inicjatywa na rzecz miasta i jego mieszkańców. Może ją zgłosić każdy zalogowany, bez ograniczeń wiekowych. Mieszkańcy mogą zgłaszać swoje propozycje inwestycyjne, pomysły na akcje społeczne, dobroczynne, eventy i wydarzenia kulturalne, sportowe czy rozrywkowe. Każdy zalogowany użytkownik widzi też wszystkie pomysły, które może komentować, poddawać ocenie lub głosować na najlepsze z rozwiązań. Najciekawsze pomysły mają szansę na późniejszą realizację (www.rzeszow.pl/innowacje-w-rzeszowie/inicjatywy-obywatelskie/dobrepomysly-erzeszow-pl, dostęp: 30.12.2017).

Kolejnym innowacyjnym projektem wprowadzonym w Rzeszowie było powstanie nowoczesnych przystanków autobusowych MPK, czyli Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego. Ostateczna wersja nowo zaprojektowanych przystanków posiada podgrzewane ławki i szyby. Na dachu zamontowane mają zostać panele fotowoltaiczne, dzięki którym zmniejszy się zapotrzebowanie na energię elektryczną. Przystanki wyposażone będą też w nagrzewnice, które będą się automatycznie włączały, gdy temperatura spadnie poniżej zera. Zamontowana zostanie także klimatyzacja, która będzie działać w ciągu dnia, a także czujniki zmierzchu, które wraz z nadejściem zmroku będą automatycznie się włączać (<http://rzeszow.wyborcza.pl/rzeszow/1,34962,20355350,rzeszow-stawia-na-nawoczesne-przystanki.html>, dostęp: 30.12.2017). Tego typu przystanki są jedynymi w Polsce i mają za zadanie zwiększyć jakość oraz komfort jazdy autobusami MPK, a także zachęcić mieszkańców do korzystania z komunikacji miejskiej zamiast samochodów osobowych, dzięki czemu zmniejszona zostanie emisja szkodliwych związków jak dwutlenek węgla i wzrośnie przepustowość ulic w centrum miasta.

Kolejną innowacyjną inicjatywą wprowadzoną w Rzeszowie jest zamówienie elektrycznych autobusów – model Solaris Urbino 12 electric, posiadający dwa systemy ładowania: klasyczny – do powolnego ładowania w bazie oraz szybki – umożliwiający „dobicie” akumulatorów podczas krótkiego postoju na przystanku. Autobusy te nie będą hałasować i zanieczyszczać powietrza. Będą też miały wiele udogodnień dla pasażerów: rampę dla wózków, klimatyzację, elektroniczne tablice informacyjne i WiFi (www.fakt.pl/wydarzenia/polska/rzeszow/nowe-elektryczne-autobusy-w-rzeszowie/b9khl97, dostęp: 30.12.2017). Niewątpliwie miasto Rzeszów, inwestując w ekologiczny tabor, wpisuje się w krajowy i światowy trend. Autobusy elektryczne jeżdżą już m.in. po Holandii, Szwecji, Włoszech, Niemczech, Luksemburgu, Hiszpanii, Finlandii czy Czechach. Wysokie nakłady na autobusy elektryczne zwracają się w dłuższej perspektywie. I nie chodzi tu tylko o aspekt finansowy, ale także o korzyść w postaci czystszej atmosfery, co przekłada się na zdrowie mieszkańców (www.cire.pl/item,136924,2,0,0,0,0,0,autobusy-elektryczne---przyszlosc-polskiego-transportu.html, dostęp: 30.12.2017).

Partycypacja obywatelska, czyli aktywność mieszkańców w realizacji innowacji społecznych, przynosi wielostronne korzyści: następuje integracja wspólnot lokalnych, samorealizacja pojedynczych obywateli, zwiększenie poczucia własnej wartości, wzrost aktywności, a także rozwój osobisty i profesjonalny (Morawska-Jancewicz, 2016).

Podsumowanie

Przytoczone powyżej rozwiązania są tylko jednymi z wielu przykładów innowacji społecznych, wprowadzonych w Rzeszowie. Miasto to zasługuje na miano „Stolicy innowacji”, nie tylko dzięki samym nowoczesnym rozwiązaniom miasto, lecz duży wpływ miały również wszystkie kompleksowe działania, takie jak: wybudowanie nowoczesnych dróg, systemu transportowego wraz z priorytetem dla autobusów, uruchomienie buspasów, systemu informacji pasażerskiej, obniżenie cen biletów sieciowych i elektronicznych, a także wprowadzenia karty miejskiej. Wszystkie te rozwiązania miały jeden cel – polepszenie jakości życia wszystkich mieszkańców i podróżnych oraz zadbanie o kwestie ekologiczne.

Hasło „Rzeszów – stolicą innowacji” ma być dopiero początkiem stawiania czoła współczesnym wyzwaniom technologicznym. Strategia marki i promocji Rzeszowa znana jest w całym województwie już od kilku miesięcy. Według niej Rzeszów ma być krajowym centrum i wzorem innowacji w sferze gospodarki, kultury i nauki, a mają się na to składać cztery składowe: centrum przemysłu lotniczego, centrum zaawansowanych technologii, ośrodek akademicki wyspecjalizowany w unikatowe kierunki oraz centrum badań nad Polonią i migracjami. Biorąc pod uwagę wielki potencjał tego miasta i jego okolic, istnieje duże prawdopodobieństwo wdrożenia wszystkich inicjatyw i sukcesywnego rozwoju całego regionu (www.rzeszow.pl/promocja/wizerunek-rzeszowa, dostęp: 30.12.2017).

Bibliografia

- Daszkiewicz, M. (2015). Innowacje społeczne w kreowaniu atrakcyjności miast. *Logistyka*, 2, 1411-1418.
- Morawska-Jancewicz, J. (2016). *Innowacje społeczne w miastach europejskich. Przykłady dobrych praktyk*.
Pobrane z: www.studiamiejskie.uni.opole.pl/wp-content/uploads/2017/03/S_Miejskie_23_2016-Morawska.pdf.
- Wronka-Pośpiech, M. (2015). Innowacje społeczne – pojęcie i znaczenie. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 212, 124-136.
- Woźniak, L. (2014). *Staże narzędziem intensyfikacji współpracy nauki i przemysłu. Wpływ współpracy przemysłu i nauki na wzrost konkurencyjności województwa podkarpackiego*. Rzeszów: Agencja Reklamowa Nowomowa.
- http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/social_innovation/social_innovation_2013.pdf.
- <http://rzeszow.wyborcza.pl/rzeszow/1,34962,20355350,rzeszow-stawia-na-nowoczesne-przystanki.html>.
- www.dworzysko.powiat.rzeszow.pl/.
- www.ncbir.pl/gfx/ncbir/userfiles/_public/programy_krajowe/innowacje_spoleczne/opis_programu_is_1.pdf.
- www.oecd.org/sti/inno/47861327.pdf.
- www.pwc.pl/pl/doradztwo-csr/wizja-2050/assets/broszura_wizja_2050_pl_innowacje_spoleczne_podsumowanie.pdf.
- www.rzeszow.pl/innowacje-w-rzeszowie/inicjatywy-obywatelskie/dobrepomysly-erzeszow-pl.
- www.rzeszow.pl/turystyka/wizytowka-miasta.

Aneta DUNAJ

Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza w Rzeszowie

ISTOTA I ZASTOSOWANIE INNOWACJI SPOŁECZNYCH

Streszczenie

Innowacje społeczne bez wątpienia na stałe wpisały się w życie codzienne społeczeństw na całym świecie. Celem niniejszej pracy jest przede wszystkim wskazanie na istotę i wagę innowacji społecznych w dzisiejszych czasach. Praca ukazuje w tym kontekście szereg przełomowych zmian w Polsce i na świecie. Zwłaszcza w ostatnich latach, wraz z powstaniem nowego rządu Polski, obserwuje się wzmożony przyrost tego typu inicjatyw, ukierunkowanych głównie na rodzinę, która jest najważniejszym składnikiem budującym społeczeństwo i wspólny dom, jakim jest Polska. Nieustanne, dynamiczne zmiany, jakie zachodzą dziś na naszych oczach, są jedyną rzeczą pewną. Dzisiejsza Polska i świat potrzebują zmian, które w chaosie i braku pewności pozwolą współczesnemu człowiekowi nie tylko lepiej się odnaleźć, ale również wspomóc go w życiu codziennym, które jest pełne niesprzyjających warunków, pośpiechu i obaw o przyszłość z tego wynikających, a także ułatwić funkcjonowanie w społeczeństwie. Coraz większa liczba tego typu inicjatyw sprawia, że innowacje te stały się powszechne, a życie wielu ludzi na całym świecie zyskało na poziomie.

Słowa kluczowe: innowacje społeczne, współczesne społeczeństwo, zmiany, niepewność, nowatorskie rozwiązania, problemy społeczne, eksperymenty, badania, rozwój, dofinansowania.

Summary

Social innovations have undoubtedly become a permanent part of everyday life of societies around the world. The purpose of my work is primarily an indication of the essence and importance of social innovation in our days. The work presents a number of groundbreaking changes in Poland and in the world. Especially in recent years, with the emergence of a new Polish government, we have seen the emergence of such initiatives, directed mainly to the family which is the most important component of building a society and a common home that is Poland. The constant, dynamic changes that are happening today in our eyes are the only thing that is certain. Today's Poland and the world need changes that in chaos and uncertainty will allow modern man not only to find him, but also to help him in his daily life, which is full of unfavorable conditions, rushes and fears for the future as well as facilitates functioning in society. An increasing number of such initiatives have made these innovations popular and the lives of many people around the world have increased.

Key words: social innovations, contemporary society, changes, uncertainty, innovative solutions, social problems, experiments, research, development, co-financing.

Wprowadzenie

Zainteresowanie tematem innowacji społecznych wynika z konieczności nieustannych poszukiwań nowych sposobów rozwiązywania problemów społecznych, gdyż tradycyjne formy działania wyczerpują się lub zawodzą. Dzisiejszy świat zmaga się z wieloma problemami, wśród których są obecne takie kwestie, jak narastające nierówności społeczne, wzrost bezrobocia, starzejące się społeczeństwo, wykluczenia społeczne, zmiany klimatyczne czy rosnące zanieczyszczenie środowiska i jego wpływ na zdrowie społeczeństwa. Z tego też względu ta względnie nowa kategoria pojęciowa została w ostatnich latach wpisana nie tylko w tematykę

badan naukowych, ale także w inicjatywy i programy Unii Europejskiej (Wronka-Pośpiech, 2015). Celem pracy jest nie tylko próba określenia definicji innowacji społecznych, lecz także przedstawienie ich szczególnej roli w rozwiązywaniu problemów społecznych oraz tworzeniu wartości w obszarach mających pomagać i służyć społeczeństwu poprzez przedstawione najbardziej spektakularne innowacje, które diametralnie zmieniły życie wielu ludzi.

1. Definicja innowacji społecznych

Oprócz chęci rozwiązania problemów społecznych, ważne jest, aby umieć to robić sprawnie, szybko, tanio, wykorzystując najlepsze możliwe środki w mniejszej ilości, znajdując rozwiązania dotąd nieodkryte, poszukując tego, jak można rozwiązać ten sam problem w inny sposób. To właśnie kryje się pod pojęciem „innowacje społeczne” (www.innowacjespoleczne.org.pl/innowacje-spoleczne, dostęp: 02.12.2017).

Rysunek 1. Innowacje społeczne.

Źródło: *Łódzkie przyjazne rodzinie – Warsztaty design thinking*, B. Dominiak, 2016, Warszawa. Pobrane z: www.slideshare.net/beata_dominiak/dzkie-przyjazne-rodzinie-warsztaty-design-thinking (dostęp: 06.12.2017).

Innowacje społeczne to nic innego jak poszukiwanie jeszcze lepszych, nowatorskich rozwiązań bądź ulepszanie tych istniejących, odpowiadających na potrzeby społeczne. Chodzi o efekty dodatkowe, jakie mogą pociągać za sobą wprowadzane innowacje społeczne – liczy się skutek osiągnięty po ich wdrożeniu, zmiany, jakie dokonały się w życiu społeczeństwa.

To, co odróżnia innowacje społeczne od innowacji innego rodzaju, to fakt, że społeczne są zarówno ich cele, jak i środki, które wykorzystują. Nie mają więc one wydźwięku komercyjnego.

Innowacje społeczne są jak eksperymenty, które mają na celu poprawę jakości życia pojedynczych osób, społeczności i ich środowisk organizacji czy całych narodów. Wynika to z wprowadzania jednorazowych rozwiązań na wielką skalę o wysokim stopniu unikalności. Rezultaty tych działań często trudno jest w pełni przewidzieć, gdyż oprócz zamierzonych przez innowatorów skutków mogą pojawić się niespodziewanie nieodkryte dotąd możliwości wyłaniające się z danego rozwiązania.

Poniżej zaprezentowane zostaną przykłady dość interesujących innowacji społecznych (Mencwel, Wygnański, 2014):

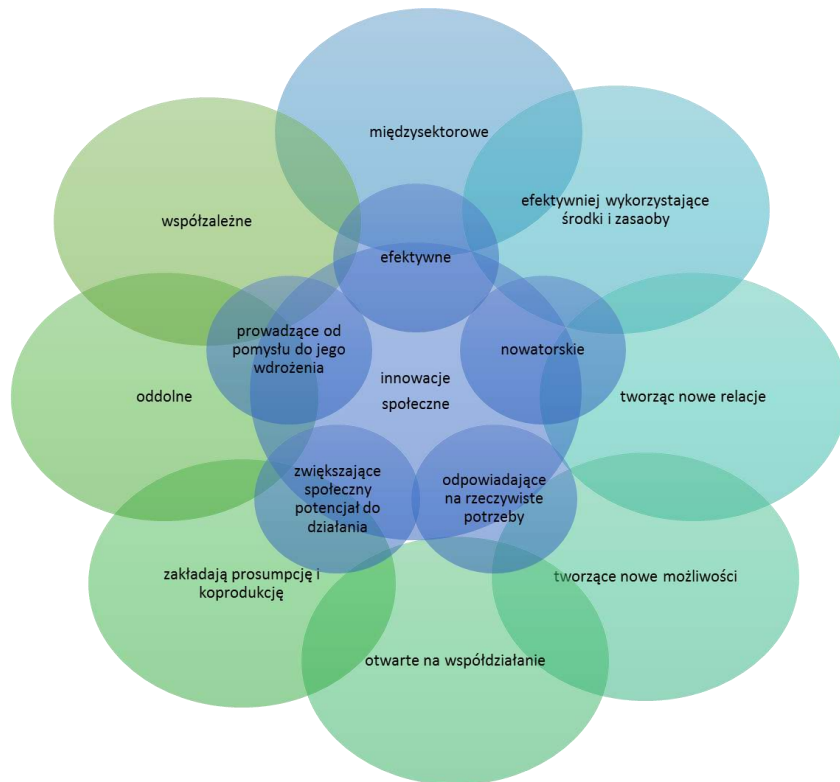
- **„Dzienne Mamy”** – jest to profesjonalna i elastyczna czasowo usługa, dająca dzieciom poczucie bezpieczeństwa podczas nieobecności rodziców. Polega na zakładaniu przez bezrobotną matkę w domu mini przedszkola, w którym zajmuje się ona dziećmi innych pracujących matek. Niewątpliwą zaletą tej formy innowacji społecznej jest fakt, że Dnienne Mamy nie kończą pracy o godzinie 16, jak większość placówek przedszkolnych, a także środowisko bardzo zbliżone do rodzinnego, dzięki któremu dziecko nawiązuje więź emocjonalną z Dzienią Mamą. Pod opiekę Diennej Mamy można zostawić dziecko nie tylko na cały dzień, ale i na noc, jeśli tylko zajdzie taka potrzeba. Dnienna Mama może przyjąć pod swoją opiekę najwyżej pięcioro dzieci. Nie każda jednak kobieta może otworzyć taką działalność. Dobrze jest, gdy Dnienna Mama posiada wykształcenie pedagogiczne, nie jest to jednak konieczne. Kobieta aspirująca na Dzienią Mamę przechodzi szereg szkoleń behawioralnych, dostosowanych specjalnie dla dzieci i ich rozwoju (www.papilot.pl/mama/dziecko/2574/kim-jest-dzienna-mama, dostęp 31.05.2019).
- **„W poszukiwaniu polskiego modelu ekonomii społecznej”** – celem tego projektu było zaangażowanie jak najliczniejszego grona społeczności lokalnych na rzecz wykorzystania instrumentów gospodarki społecznej w aktywizacji zawodowej grup zagrożonych wykluczeniem z rynku pracy. Warto przypomnieć, że strategie takie posiadają m.in. Anglia, Szkocja, Irlandia Północna i Szwecja (www.mr.gov.pl/strony/aktualnosci/innowacje-spoleczne-w-polsce/, dostęp: 20.10.2017). Inicjatywa ta opowiada się za szerokim podejściem do ekonomii społecznej oraz funkcjonujących w jej obszarze przedsiębiorstw społecznych. Wśród funkcji ekonomii społecznej, oprócz integracji w ramach rynku pracy, projekt wskazuje na inne, równie istotne funkcje, takie jak: dostarczanie usług wzajemnych oraz publicznych, dostarczanie dóbr publicznych, działalność w celu rozwoju wspólnot lokalnych, działalność handlową i produkcyjną, z której zyski odprowadzane są na cele innowacji społecznych (Frączak, Wygnański, 2008).
- **Otwarcie nowych rynków pracy dla obcokrajowców w krajach Unii Europejskiej** – jako innowacja społeczna, przyczyniająca się do rozwoju międzynarodowego rynku pracy, czego efektem jest dynamiczne kształtowanie i rozpowszechnianie tanich linii lotniczych, dostępnych dla coraz liczniejszej grupy odbiorców. W tym czasie państwa Unii Europejskiej potrzebowały tanich pracowników, lecz obawiały się fali imigrantów z Europy Środkowo-Wschodniej. Z tego powodu część z nich zdecydowała się na zastosowanie tzw. okresów przejściowych, które wymagały od imigrujących w celach zarobkowych zezwoleń na zatrudnienie, określały liczbę ich wydawania oraz decydowały, które zawody będą chwilowo niedostępne dla obcokrajowców. Takie działania pozwoliły państwom członkowskim sprowadzać wybranych pracowników i wstrzymywać przedstawicieli tych profesji, których na rynku ówczesnie nie brakowało (http://gazetapraca.pl/gazetapraca/1,67527,9535543,Jak_sie_Europa_przed_Polakiem_otwierala.html, dostęp 31.05.2019).

- **Wprowadzenie mikrokredytów dla najbiedniejszych mieszkańców Bangladeszu** przez M. Yunusa, dzięki czemu po paru latach stały się głównym sposobem wyjścia z biedy dla ubogich kobiet, które nie mają stałego zatrudnienia i nie kwalifikują się do zaciągnięcia kredytu w zwykłych bankach komercyjnych. Za tą inicjatywę otrzymał Nagrodę Nobla w 2006 roku. Jego podstawową zasadą działania jest budowanie zaufania i solidarność. Co ciekawe, to nie klienci przychodzą do banku, aby przekonać go o słuszności swoich projektów. Grameen Bank M. Yunusa działa w każdej wiosce w Bangladeszu przez przedstawicieli, którzy nawiązują kontakt i przekonują kobiety, aby uwierzyły we własne siły. Koncepcja mikrokredytu, wbrew licznym sceptycznym głosom, została wdrożona w wielu innych krajach, o zupełnie innej kulturze – w Indonezji, na Filipinach, w ubogich dzielnicach Nowego Jorku (www.pi.gov.pl/Firma/chapter_95852.asp, dostęp: 20.10.2017).

1.1. Czynniki decydujące o zaistnieniu innowacji społecznej

Wystarczająco przekonującym powodem do zainicjowania oraz wdrażania innowacji społecznych jest poprawa jakości życia ludzi wraz z naprawą problemów życia społecznego. Cele te można osiągnąć, poczynawszy od inwestowania w badania i rozwój, a na wykorzystaniu zasobów naturalnych skończywszy. Istotą działań w ramach innowacji społecznych jest nowoczesne spojrzenie na innowacyjność, a więc takie, które odbiega od tradycyjnego i nabiera całkiem nowego znaczenia i praktycznego zastosowania. Pewien hinduski doktor, R. Mashelkar, podczas konferencji na temat działalności badawczo-rozwojowej we współczesnych gospodarkach, określił ten cel jako „getting more from less for more”. Maksymę tę można przetłumaczyć jako „osiąganie znacznie lepszych rezultatów, wykorzystując mniejsze zasoby, w celu przysporzenia korzyści większej liczbie ludzi”. W ten sposób zainicjowane zostało skierowanie się ku bardziej efektywnemu wykorzystaniu innowacyjnych rozwiązań, w przeciwieństwie do inwestowania w badania i rozwój – są one o wiele bardziej czasochłonne i kosztowne, a więc zasięg odbiorców jest ograniczony do nielicznych, którzy posiadają większe zasoby gotówki. Poprzez swoją koncepcję doktor Mashelkar podkreśla, że współczesne innowacje społeczne wcale nie mają polegać na inwestowaniu w drogie zasoby na cele produkcyjne. Dzisiejsza innowacja społeczna powinna postulować mniejsze zużycie zasobów przy jednoczesnym produkowaniu większej ilości produktów i usług, które będą szeroko dostępne na potrzeby społeczeństwa.

Owo nowoczesne spojrzenie na innowacyjność ma na celu zrównoważone wykorzystanie dostępnych zasobów, głównie ograniczonych zasobów naturalnych, co może zostać osiągnięte poprzez korzystanie w większym stopniu z zasobów odnawialnych, praktykowaniu recyklingu i przetwórstwa odpadów. Stąd pojawiają się wszelkie akcje, zachęcające do sortowania i oddawania zużytych baterii oraz przestarzałych sprzętów elektronicznych. Tego typu poczynania są przejawem innowacji społecznych, które znacznie zmniejszają zużycie nowych zasobów oraz obniżają koszty produkcji produktów, które wytwarzane są właśnie z odpadów (www.pi.gov.pl/Firma/chapter_95852.asp, dostęp: 06.12.2017).

Rysunek 2. Istota innowacji społecznych.
Źródło: akcjainkubacja.pl (dostęp: 06.12.2017).

2. Rodzaje innowacji społecznych

Jeśli przyjąć pewien podział innowacji społecznych, poniżej omówione innowacyjne pomysły dotyczą politycznych, technologicznych i biznesowych innowacji społecznych, które inicjowane są przez rządy, wszelkie władze i instytucje publiczne oraz prawa, przepisy i regulacje przez nie ustanawiane.

- **polityczne innowacje społeczne** – dotyczą innowacji w takich dziedzinach, jak:
 - ochrona zdrowia;
 - kultura;
 - oświata;
 - szkolnictwo;
 - system pracy.

Przykładami ważnych, przełomowych politycznych innowacji społecznych są:

- zmniejszenie liczby bezrobotnych i programy integracji bezrobotnych, wsparcie dla wykluczonych w powrocie do pracy;
- elastyczne formy zatrudnienia;
- inicjatywy zmniejszające dyskryminację kobiet i mężczyzn;
- reformy emerytalne;
- ulgi podatkowe dla młodych małżeństw;
- urlopy macierzyńskie;
- wprowadzenie obowiązku szkolnego dla 6-latków;
- becikowe,
- programy wspierające kobiety w karierze zawodowej.

Szczególnie widocznym działaniem na przestrzeni ostatnich kilku lat, wspierającym innowacje społeczne, jest finansowany przez Komisję Europejską program EQUAL. Inicjatywa EQUAL poprzez innowacyjne rozwiązania przyczynia się do przezwyciężania barier społecznych i do pomocy powrotu osobom wykluczonym na rynek pracy. Program obejmuje poszukiwanie nowych form przeciwdziałania bezrobociu.

- **biznesowe innowacje społeczne** – to wszelkie inicjatywy ze strony organizacji, mające poprawić warunki bytowe i socjalne pracowników oraz warunki BHP, które z jednej strony mają prowadzić do ergonomii i bezpieczeństwa w miejscu pracy (eliminacji prac szkodliwych dla zdrowia, chorób zawodowych, ograniczenia wypadków w pracy), a z drugiej do wzrostu wydajności pracy (np. poprzez usprawnienie organizacji pracy i procesów technologicznych). Zaliczyć można do nich również inne inicjatywy wprowadzane przez organizacje, dotyczące ich nieformalnej działalności poza zatrudnianiem pracowników, takie jak: wyjazdy integracyjne, przedszkole na terenie firmy, pokój dla matki karmiącej, dopłaty do szkoleń, kursów i studiów dla pracowników, karnety do centrów *fitness* czy pakiety dodatkowych ubezpieczeń zdrowotnych (www.pi.gov.pl/Firma/chapter_95852.asp, dostęp: 02.12.2017);
- **technologiczne innowacje społeczne** – w ich skład można zaliczyć wszelkie społeczne rozwiązania innowacyjne, bazujące na wykorzystaniu nowoczesnych technologii. Do nich zaliczamy wszelkie sprzęty elektroniczne: komputery, Internet technologie informatyczne i telekomunikacyjne, czy telefony komórkowe, które stanowią narzędzia dla inicjowania, tworzenia oraz rozwoju innowacji społecznych. Do najbardziej spektakularnych należą m.in. produkcja komputerów za 100 dol. dla najuboższych dzieci w Afryce, produkcja samochodu TATA Nano, dostępnego dla większej liczby Hindusów, czy wytwarzanie komputerów zasilanych „na korbę” dla afrykańskich społeczności z utrudnionym dostępem do energii elektrycznej, aparaty telefoniczne czy oprogramowanie komputerowe dla osób starszych i niedosłyszących (Ibidem);
- **Innowacje odpowiedzialności społecznej** – nowym zjawiskiem w zakresie biznesowych innowacji społecznych jest inicjatywa Społecznej Odpowiedzialności Biznesu (CSR – *Corporate Social Responsibility*). Jej przejawem mogą być najprostsze innowacje społeczne wprowadzane w przedsiębiorstwach, takie jak np.:
 - dopłaty do studiów;
 - 1% zysku przekazywany na budowę boisk szkolnych;
 - finansowanie zakupu komputerów dla szkół w Kenii;
 - podłączenie Internetu w szkołach podstawowych.

Oprócz powyższych zaliczyć można do nich także inicjatywy daleko wykraczające poza prostą charytatywność, a skierowane ku prowadzeniu tzw. zrównoważonego biznesu, tj. zgodnego z ochroną środowiska oraz dbającego o zadowolenie pracownika.

Podsumowanie

Wiele przemian w funkcjonowaniu obecnych społeczeństw powoduje nie tylko poprawę jakości życia mieszkańców danego kraju, ale również przyczynia się do nawiązywania między nimi więzi, ich samorealizacji poprzez kreowanie ciekawych pomysłów oraz prowadzi do nawiązania relacji współpracy między partnerami wcześniej niepowiązanymi. Innowacje społeczne zyskują więc dziś nowy wymiar – edukacyjno-rozwojowy. Dopasowanie takich innowacji do społeczeństwa nie jest proste. Tak samo jak każdy człowiek wymaga indywidualnego podejścia, tak każde społeczeństwo – duże czy małe – potrzebuje odpowiedniego, sztytgo na

miarę pakietu wypracowanych innowacji społecznych, często współtworzonych przez społeczności lokalne wraz z władzami. To właśnie mieszkańcy napędzają powstawanie tego typu inicjatyw pojawiającymi się wśród nich potrzebami.

Bibliografia

- Dominiak, B. (2016). *Łódzkie przyjazne rodzinie – Warsztaty design thinking*. Pobrane z: www.slideshare.net/beata_dominiak/dzkie-przyjazne-rodzinie-warsztaty-design-thinking.
- Frączak, P., Wygnański, J. (2008). *Polski model ekonomii społecznej – rekomendacje dla rozwoju*. Warszawa: FISE.
- Mencwel, J., Wygnański K. (2014). *Głos Stoczni. Innowacje Społeczne* (z. 2). Warszawa: Stocznia.
- Wronka-Pośpiech, M. (2015). *Innowacje społeczne – pojęcie i znaczenie*. Katowice: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.

www.gazetapraca.pl/gazetapraca.

www.innowacjespoleczne.org.pl/innowacje-spoleczne.

www.mr.gov.pl/strony/aktualnosci/innowacje-spoleczne-w-polsce/.

www.papilot.pl/mama/dziecko/2574/kim-jest-dzienna-mama.

www.pi.gov.pl/Firma/chapter_95852.asp.

Alicja KORZENIOWSKA

Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza

WPLYW POWSZECHNYCH UBEZPIECZEŃ ZDROWOTNYCH NA POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA W SPOŁECZEŃSTWIE

Streszczenie

Ubezpieczenia zdrowotne pełnią niezwykle istotną rolę w każdej gospodarce. Są nierozdzielnie połączone z wieloma aspektami życia codziennego. Powszechne ubezpieczenia zdrowotne są obowiązkowe dla określonych grup ludzi. W artykule przedstawiono istotę powszechnych ubezpieczeń zdrowotnych i omówiono ich funkcjonowanie. Zaprezentowano definicję ubezpieczeń, a także zdefiniowano ideę ubezpieczeń społecznych. W pracy dokonano charakterystyki i analizy funkcjonowania polskiego systemu ochrony zdrowia. Omówiono aktualne dane na temat sytuacji w polskiej służbie zdrowia istotne dla pacjentów. Przedstawiono społeczno-ekonomiczne aspekty powszechnych ubezpieczeń zdrowotnych. Wskazano, czy i jak ubezpieczenia społeczne wpływają na poczucie bezpieczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu ubezpieczeń zdrowotnych.

Słowa kluczowe: ubezpieczenia zdrowotne, poczucie bezpieczeństwa.

Summary

Health insurance plays an extremely important role in any economy. They are inseparably connected with many aspects of everyday life. Universal health insurance is compulsory for certain groups of people. The article presents the essence of universal health insurance and their functioning. The definition of insurance was presented, and the idea of social insurance was defined. The work characterizes and analyzes the functioning of the Polish healthcare system. Current data on the situation in the Polish healthcare system relevant to patients was presented. The socio-economic aspects of universal health insurance are presented. It was indicated whether and how social insurance affects the sense of security with particular emphasis on the impact of health insurance.

Key words: health insurance, feel of safety.

Wprowadzenie

Rynek ubezpieczeń jest składową strukturą systemu finansowego polskiej gospodarki. Ubezpieczenia są ściśle powiązane z innymi częściami systemu, wobec czego właściwe funkcjonowanie pozostałych ogniw będących w tej strukturze bez produktów ubezpieczeniowych byłoby trudne. Ubezpieczenia są zbiorem produktów, które mają charakter dobrowolny, czyli nieprzymusowy bądź obligatoryjny.

Główny cel ubezpieczeń społecznych nie sprowadza się do ochrony przed wystąpieniem negatywnych zjawisk losowych, ale kiedy zdarzenia te będą miały miejsce – zakłada zapewnienie pomocy i różnego rodzaju wsparcia poszkodowanym.

Ubezpieczenia zdrowotne pełnią istotną rolę w gospodarce. Stanowią element, który jest niemal nierozdzielnie połączony z różnymi aspektami życia codziennego każdego człowieka, a także strukturami społeczno-ekonomicznymi. Polski system ochrony zdrowia gwarantuje obywatelom Rzeczypospolitej prawo do korzystania z usług opieki zdrowotnej.

W systemie opieki zdrowotnej, który funkcjonuje w Polsce, płatnikiem świadczeń jest Narodowy Fundusz Zdrowia (NFZ). Pokrywa on koszty świadczeń zdrowotnych udzielanych ubezpieczonym i refunduje leki. Pieniądze, którymi się posługuje, biorą się z obligatoryjnych składek na powszechne ubezpieczenie zdrowotne.

Zgodnie z ideą publicznych ubezpieczeń, do których należy ubezpieczenie w NFZ, powinny być one swoistym gwarantem pomocy w określonych sytuacjach życiowych, które mają miejsce w wyniku zaistnienia pewnych zdarzeń. Powinny zatem dawać obywatelom objętym ochroną ubezpieczeniową pewnego rodzaju poczucie bezpieczeństwa.

Celem pracy jest przybliżenie aspektów funkcjonowania powszechnych ubezpieczeń zdrowotnych i określenie, czy sposób ich funkcjonowania oraz sytuacja w służbie zdrowia gwarantują należyte poczucie bezpieczeństwa społeczeństwu.

1. Historia ubezpieczeń

Pierwsze, dosyć prozaiczne, formy ubezpieczeń kształtowały się w okresie pojawienia się gospodarki pieniężnej. W sytuacji poniesienia szkody zaistniała wówczas możliwość uzyskania rekompensaty, czyli odszkodowania, na którego wypłatę wpływały wnoszone uprzednio składki w postaci opłat (Szczęśniak, 2003, s. 20).

Choć załążki ubezpieczeń można było odnaleźć już w starożytności, dopiero w XIV wieku ukształtowały się pierwsze niezależne prawnie oraz gospodarczo i wyodrębnione z transakcji kredytowo-handlowych instytucje, czyli umowy ubezpieczeń. Jako pierwszy proces ten nastąpił w sferze związanej z handlem morskim i żegluga. Dokumenty, które potwierdzały zawieranie tego rodzaju umów, określane były jako polis, od włoskiego *polizza*, czyli pokwitowanie (Sangowski, 1998, s. 15). W okresie tym można dopatrywać się także początków zjawisk polegających na podziale ryzyka pomiędzy kilku ubezpieczycieli, tj. koasekuracja i reasekuracja (Różycki, 2013, s. 42).

W umowach tych nie stosowano żadnych podstaw naliczeniowych, co powodowało nieuzasadnione wahania w wysokości składek. Z czasem zaczęto jednak gromadzić dane na temat częstotliwości występowania różnych zdarzeń losowych, wielkości poniesionych szkód, a także właściwości obiektów podlegających ubezpieczeniu (Ibidem, s. 45).

W XIX wieku ubezpieczenia przetrwały okres bardzo intensywnego rozwoju. Działo się tak za sprawą wystąpienia rewolucji przemysłowej i sytuacji panującej w społeczeństwie. Wzrost wagi ubezpieczeń związany był także z kształtowaniem się nowych zagrożeń, a więc chęcią ochrony przed ich skutkami (Łazowski, 1998, s. 37).

Niepewność związana z sytuacją życiową, która miałyby miejsce w razie zaistnienia uszczerbku na zdrowiu powodującego niezdolność do pracy, bądź z losem rodziny po śmierci jej żywiciela, a także chęć oszczędzania wpłynęły na rozwój ubezpieczeń na życie i zdrowie. Wykształciła się także nowa kategoria ubezpieczeń – ubezpieczenia wypadkowe, które znalazły duże zastosowanie w wypadkach przy pracy oraz w wielu innych sytuacjach, gdzie na skutek wypadku poszkodowany poniósł uszczerbek na zdrowiu bądź stracił życie (Ibidem, s. 38).

W wieku XIX rozpoczęto proces wprowadzania obowiązku ubezpieczenia społecznego. Pierwszym państwem, w którym sytuacja ta miała miejsce, były Niemcy (Różycki, 2013, s. 14).

Wraz z upływem czasu ubezpieczenia stały się produktem na skalę masową, co spowodowało konieczność rozwijania metod statystycznych, używanych na ich potrzeby. Wzrost bezpieczeństwa transakcji i duże zainteresowanie usługami sektora ubezpieczeń spowodowały, że stawały się one coraz popularniejszym obiektem inwestycji w prowadzenie firmy.

Stopień rozwoju sektora ubezpieczeń podyktowany był poziomem gospodarczym kraju. Taką sytuację można zaobserwować także dziś. W krajach wysoko rozwiniętych, m.in. Japonia, USA oraz większa część Europy, ubezpieczenia są na najwyższym poziomie. Widoczny jest także wzrost ingerencji władz państw w sytuację na rynku ubezpieczeń, np. poprzez kierowanie nadzorem, ochronę konsumentów i wprowadzanie obowiązku ubezpieczenia się.

2. Istota ubezpieczeń

Ubezpieczenie jest instytucją, która ma za zadanie likwidowanie bądź ograniczanie skutków zdarzeń losowych, mogących wystąpić na każdym etapie życia człowieka. Negatywnymi następstwami tych zdarzeń mogą być m.in.: utrata zdolności do pracy, śmierć, zniszczenie lub strata majątku, ale może to też przybrać kształt straty, wystąpienia wydatku bądź jego zwiększenia, np. w obliczu wystąpienia choroby, narodzin dziecka lub rozpoczęcia studiów. Rozwój cywilizacji powoduje, że zarówno potrzeby, jak i straty mają coraz wyższą wartość, wobec czego wymagają coraz lepszego zabezpieczenia.

Zawarcie ubezpieczenia wiąże się z faktem, że konsekwencje materialne, które zaistnieją w związku z wystąpieniem zdarzenia, rozkładają się na kilka jednostek. Ubezpieczenie jest więc (Ronka-Chmielowiec, 2016, s. 14):

- transferem ryzyka z jednostki na grupę;
- rozłożeniem konsekwencji finansowych na członków grupy.

Ujęcie pierwsze prezentuje ubezpieczenie jako instytucję ekonomiczną, która umożliwia jednostce zabezpieczenie możliwej do wystąpienia straty finansowej przy poniesieniu kosztu w postaci składki ubezpieczeniowej. Drugie ujęcie przedstawia ubezpieczenie jako narzędzie ekonomiczne, które służy do eliminowania lub zmniejszania ryzyka poprzez scalanie w grupy podmiotów, które narażone są na ryzyko wystąpienia zdarzeń losowych, mających podobny charakter dla umożliwienia przewidywania szkód w kontekście zbiorowości. Istota ubezpieczeń opiera się na stwierdzeniu, że liczba jednostek zagrożonych ryzykiem zaistnienia podobnych zdarzeń losowych jest znacznie większa niż liczba jednostek, wobec których ryzyko to się spełni. Pokrywanie strat może się wobec tego odbywać ze wspólnego funduszu, powstałego na podstawie statystycznej analizy ryzyka (Ibidem, s. 14).

Definicja ubezpieczeń w kontekście prawnym znajduje się w Kodeksie cywilnym, zgodnie z którym, podpisując umowę ubezpieczenia zakład ubezpieczeń, bierze na siebie obowiązek do spełnienia określonego w umowie świadczenia w razie wystąpienia zawartego w umowie zdarzenia, zaś podmiot ubezpieczający jest zobligowany do opłacenia składek (Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, art. 805).

Istnieje pięć warunków, które są konieczne do właściwego funkcjonowania ubezpieczenia (Ronka-Chmielowiec, 2016, s. 15):

- podmiot ubezpieczający jest w posiadaniu rzeczy, która jest ubezpieczalna;
- występuje zagrożenie interesu ubezpieczającego, uwarunkowane możliwością zaistnienia zdarzeń losowych;
- ubezpieczyciel zgadza się na przyjęcie na siebie ryzyka straty;
- ryzyko przejęte przez ubezpieczyciela i możliwość wystąpienia strat jest rozkładana na grupę podmiotów obarczonych ryzykiem o zbliżonym charakterze;
- ubezpieczający ponosi koszt w postaci składek do funduszu.

Definicja ubezpieczenia zawiera w sobie kontekst prawny oraz ekonomiczno-społeczny. Oprócz zasad określanych w przepisach prawa, w terminie ubezpieczenia kryje się także sens gospodarczy, który opiera się na umowie zawieranej przez dwa podmioty, z których jeden przekazuje ryzyko, zaś drugi – za określoną opłatą – przyjmuje je na siebie.

3. System powszechnego ubezpieczenia zdrowotnego w Polsce

Ustawę o powszechnych ubezpieczeniach zdrowotnych uchwalono w polskim parlamencie dnia 6 lutego 1997 r. Przyjęto prawie 2-letnie *vacatio legis*, a termin jej obowiązywania wyznaczono od 1 stycznia 1999 roku. Zmieniono wówczas scentralizowany i finansowany z budżetu państwa system opieki zdrowotnej na system obowiązkowego ubezpieczenia zdrowotnego. Powołano do życia 17 odrębnych podmiotów, tj. 16 kas chorych oraz jedną ogólnopolską kasę dla służb mundurowych. Już po 2 latach takiego stanu rzeczy, większość polityków uznała, że system ten nie sprawdził się. Wobec powyższego, 23 stycznia 2003 roku przyjęto „Ustawę o NFZ”, która zaczęła obowiązywać od początku kwietnia 2003 roku. Zgodnie z jej postanowieniami, przekształcono dotychczasowe kasy w oddziały wojewódzkie NFZ. Na początku 2004 roku Trybunał Konstytucyjny uznał tę ustawę za niekonstytucyjną, co stało się powodem uchwalenia dnia 27 sierpnia 2004 roku nowej ustawy o świadczeniach finansowanych ze środków publicznych, która wraz z ustawą o działalności leczniczej z dnia 15 kwietnia 2011 r. oraz przepisami unijnymi, kształtuje funkcjonujący w Polsce system powszechnych ubezpieczeń zdrowotnych (Borda, Osak, 2016, s. 532-533).

Celem systemu ochrony zdrowia w Polsce jest zapewnienie opieki zdrowotnej na wysokim poziomie dla wszystkich, którzy posiadają prawo do korzystania ze świadczeń finansowanych z budżetu publicznego. Świadczeniobiorcy mają prawo do korzystania z usług opieki zdrowotnej w celu wykrywania i zapobiegania chorobom oraz urazom, leczenia się, a także walki z niepełnosprawnością.

W Polsce katalog osób podlegających obowiązkowi ubezpieczenia zdrowotnego znajduje się w art. 66 ustawy o świadczeniach pokrywanych z pieniędzy publicznych. Obowiązek ten nałożony jest m.in. na:

- pracowników i rolników oraz ich rodziny;
- osoby, które prowadzą działalność pozarolniczą;
- uczniów, studentów i doktorantów oraz dzieci przed rozpoczęciem obowiązkowego szkolnego;
- emerytów i rencistów;
- posłów i senatorów;
- osoby duchowne;
- bezrobotnych.

Osoby mieszkające w Polsce, jednak niespełniające kryteriów zobowiązujących do ubezpieczenia, mogą ubezpieczyć się dobrowolnie w NFZ za uiszczeniem dodatkowej opłaty. Dotyczy to m.in. osób korzystających z bezpłatnego urlopu, niepracujących, które nie posiadają statusu bezrobotnego oraz cudzoziemców nieubezpieczonych w innych krajach. Wolumen jednostek, które dobrowolnie korzystały z ubezpieczenia w NFZ w ostatnim kwartale 2016 roku przekroczył 23 tys. osób, co stanowi 0,07% wszystkich ubezpieczonych w NFZ (NFZ, 2016, s. 11).

Osoby nieubezpieczone nie są uprawnione do korzystania z opieki zdrowotnej opłacanej ze środków NFZ. Występują jednak pewne wyjątki jednostek, które mimo braku ubezpieczenia w NFZ mogą korzystać bezpłatnie z opieki zdrowotnej, a koszty pokrywa budżet państwa. Są to m.in.: bezdomni, kobiety w ciąży i osoby, które otrzymują świadczenia z pomocy społecznej.

Podmiotom uprawnionym do świadczeń finansowanych przez NFZ zagwarantowany jest określony zakres świadczeń zdrowotnych, który obejmuje (Borda, Osak, s. 532-533):

- podstawową opiekę zdrowotną i opiekę specjalistyczną;
- leczenie szpitalne i opiekę hospicyjną;
- leczenie stomatologiczne;
- opiekę psychiatryczną wraz z leczeniem uzależnień;
- rehabilitację i lecznictwo uzdrowiskowe;
- świadczenia opiekuńcze i pielęgnacyjne w sytuacji opieki długoterminowej;
- gwarancję zaopatrzenia w produkty medyczne i refundację leków.

Od roku 2007 składka na ubezpieczenie zdrowotne kształtuje się na poziomie 9% podstawy wymiaru. Część składki – 7,75% podstawy wymiaru – pokrywana jest z podatku dochodowego, a 1,25% z dochodów pracownika. Rolnicy, emeryci i renciści rolniczy wraz z rodzinami przekazują składkę do NFZ za pośrednictwem KRUS.

Powszechność ubezpieczenia zdrowotnego wiąże się także z aspektem terytorialnym. Obywatele Polski mają prawo do bezpłatnego korzystania ze świadczeń opieki zdrowotnej podczas pobytów w państwach Unii Europejskiej (UE) i Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA). Jeżeli osoba ubezpieczona w NFZ w trakcie pobytu w państwie należącym do UE bądź EFTA ulegnie wypadkowi, nagłemu zachorowaniu, a także w sytuacji, gdy choruje przewlekłe i w związku z tym pogorszy się niespodziewanie jej stan zdrowia, może skorzystać z pomocy medycznej od publicznych świadczeniodawców, którzy funkcjonują w ramach powszechnego systemu opieki zdrowotnej w kraju, na terenie którego się ona znajduje. Adekwatnie co do zasady równego traktowania, leczenie będzie przebiegać zgodnie z zasadami, które obowiązują w państwie goszczącym. Zatem osobie, która ma prawo do korzystania z opieki zdrowotnej w Polsce, przysługuje nieodpłatny dostęp do świadczeń zdrowotnych, które są bezpłatne w kraju, gdzie obecnie przebywa. Dokumentem, który świadczy o prawie do korzystania z powszechnych świadczeń zdrowotnych z państwami UE oraz EFTA jest Europejska Karta Ubezpieczenia Zdrowotnego (EKUZ).

4. Powszechne ubezpieczenie zdrowotne a poczucie bezpieczeństwa

Istnieje wiele czynników, które mają wpływ na odczuwanie bezpieczeństwa, a zaliczyć do nich można m.in.: oparcie w rodzinie, obecność bliskich, dach nad głową oraz stabilna i zapewniająca godne życie praca. Na poczucie bezpieczeństwa oddziałuje także sytuacja w kraju, w którym żyjemy, gdyż celem państwa jest też zapewnienie jego obywatelom spokojnego życia i zagwarantowanie praw obywatelskich.

Wyniki raportu CBOS, dotyczącego oczekiwań Polaków od państwa, wskazują na to, że jest to poczucie bezpieczeństwa, na które składa się przede wszystkim: poszanowanie prywatnej własności i minimalny dochód. W opinii badanych, istotna jest także bezpłatna opieka medyczna i edukacja. Wśród ankietowanych w 2016 roku Polaków przekonanie, że państwo powinno zagwarantować obywatelom wysoki poziom świadczeń społecznych, a wśród nich opieki zdrowotnej i szkolnictwa, jest powszechne, gdyż wyraża je aż 80% respondentów.

Już w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej zawarte są pewne zapisy, świadczące w sposób pośredni o prawach człowieka i obywatela do korzystania z opieki zdrowotnej. Prawo to jest pochodną wartości, które występują w konstytucji, a do których zalicza się m.in.: ochrona życia, poszanowanie godności ludzkiej, ochrona zdrowia, jak też sprawowanie nadzoru nad właściwym wykonywaniem zawodów medycznych, które zaliczane są do grupy zawodów zaufania publicznego. Wartości te są uszczegóławiane w innych aktach prawnych o randze

ustawowej, m.in. ustawie o Rzeczniku Praw Pacjenta i prawach pacjenta. Istotnym elementem wzmacniającym krajowy porządek prawny w sferze zapewniania bezpieczeństwa pacjenta są także rekomendacje Rady Europy i Rady UE związane z opieką zdrowotną. Niestety, poziom ich implementacji na grunt polskiego ustawodawstwa wciąż nie jest zadowalający.

Według raportu fundacji zajmującej się badaniem dostępności do uzyskiwania świadczeń zdrowotnych, w kwartale rozpoczynającym rok 2016 na skorzystanie z gwarantowanego świadczenia zdrowotnego w Polsce czekało się 3 miesiące. Najdłuższy okres oczekiwania na wizytę odnotowano dla specjalistów z ortopedii i traumatologii – ponad 11 miesięcy. Najkrócej Polacy czekali na wizytę u neonatologa i specjalisty z zakresu radioterapii onkologicznej – ok. 2 tygodnie. Aby skorzystać z konsultacji u specjalisty, okres oczekiwania na wizytę wynosił niespełna 3 miesiące, a czas, jaki trzeba było odczekać, aby wykonać badania diagnostyczne, w przytoczonym okresie przeciętnie wynosił 2,5 miesiąca (WHC, 2017).

Korzystanie z licznych gwarantowanych świadczeń w polskiej służbie zdrowia wiąże się z przymusem posiadania skierowania od lekarza pierwszego kontaktu. Fakt ten nie dotyczy ww. lekarza rodzinnego, ginekologa, wenerologa, onkologa, dentysty i psychiatry.

Niektóre świadczenia objęte są także ograniczeniem częstotliwości korzystania, a dotyczy to m.in. wykonywania kontrolnych badań stomatologicznych nie częściej niż 3 razy w roku lub naprawiania protezy – raz na 2 lata.

Kreowany w prasie i mediach wizerunek polskiej służby zdrowia wielu Polakom kojarzy się z obrazem ogromnych kolejek na korzystanie z pozornie zagwarantowanych świadczeń. Zdarza się, że czas oczekiwania na wykonanie zabiegu, który poprawiłby kondycję zdrowotną pacjenta, wynosi nawet kilka lat. W opinii publicznej często dyskutuje się także na temat ograniczeń budżetowych w systemie ochrony zdrowia i podaje się informacje o zadłużeniach placówek służby zdrowia, co nie przyczynia się do pozytywnego postrzegania oraz odczuwania poczucia bezpieczeństwa przez obywateli.

Wiele do życzenia pozostawia także jakość świadczonych usług. Często słyszy się o zaniedbaniach ze strony lekarzy, błędach w sztuce lekarskiej, które niekiedy prowadzą do ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, a nawet śmierci. Równie często słyszy się skargi na świadczenie opieki podczas pobytu w szpitalu. Wielu znakomitych lekarzy wyjeżdża z Polski do pracy w innym kraju, ze względu na wyższe zarobki. To także nie przyczynia się do pozytywnego wizerunku polskiej służby zdrowia.

Trudny do oszacowania jest rozwój szarej strefy, czyli nieformalnej odpłatności za usługi medyczne. Zmianie ulega jednak podejście ludzi do płacenia za usługi medyczne, które są zagwarantowane w ramach powszechnego ubezpieczenia zdrowotnego i formalnie są nieodpłatne.

We wzmacnianiu poczucia bezpieczeństwa pacjenta w kontekście systemów zdrowotnych fundamentalne znaczenie ma zapewnienie realnego dostępu do świadczeń, a także zagwarantowanie ochrony praw pacjenta.

Podsumowanie

Wiele procesów, które dzieją się w gospodarce, a także zmiany pewnych uwarunkowań społecznych, takich jak np. wydłużenie się przeciętnego czasu życia człowieka, warunkuje fakt, że władze publiczne zmagają się z niełatwym zagadnieniem, którym jest utrzymanie na wysokim poziomie państwowych systemów ubezpieczeń społecznych. Rozwój technologii i postępujące procesy globalizacji powodują, że rynek ubezpieczeń musi iść w parze z innowacjami w gospodarce, a także brać pod uwagę nowe rodzaje ryzyka, powstające w kontekście tych zjawisk. Ze zmianami takimi spotyka się również polski system ochrony zdrowia.

Znajomość praw pacjenta i praw z zakresu ochrony zdrowia niesie za sobą szereg korzyści. Pozwala m.in. na świadome korzystanie z usług publicznej służby zdrowia oraz praw, które gwarantuje system. Niejednokrotnie umożliwia to uniknięcie lub zmniejszenie kosztów leczenia, refundację leków i oszczędność czasu.

Podstawowym problemem polskiej służby zdrowia jest niski budżet, zwykle niedostosowany do szerokiego wachlarza usług gwarantowanych przez NFZ. Ograniczenia finansowe sprawiają, że poziom dostępności do niektórych świadczeń finansowanych z pieniędzy publicznych bywa obciążony długim okresem wyczekiwania w kolejkach bądź niekiedy jest wręcz iluzoryczny. Fakt ten przyczynia się również do zadłużenia placówek opieki zdrowotnej, a także wyjazdu lekarzy za granicę w celu osiągnięcia wyższych korzyści majątkowych.

Bibliografia

- Borda, M., Osak, M. (2016). System powszechnego ubezpieczenia zdrowotnego w Polsce. W: W. Ronka-Chmielowiec (red.), *Ubezpieczenia*. Warszawa: C.H. Beck.
- Łazowski, J. (1998). *Wstęp do nauki o ubezpieczeniach*. Sopot: Wydawnictwo Prawnicze LEX.
- NFZ. (2016). Sprawozdanie z działalności Narodowego Funduszu Zdrowia za 2016 rok. Warszawa: NFZ.
- Ronka-Chmielowiec, W. (2016). *Ubezpieczenia*. Warszawa: C.H. Beck.
- Różycki, P. (2013). Zarys historii ubezpieczeń. W: M. Iwanicz-Drozdowska (red.), *Ubezpieczenia*. Warszawa: PWE.
- Sangowski, T. (1998). Historia ubezpieczeń gospodarczych w zarysie. W: A. Gawroński (red.), *Vademecum ubezpieczeń gospodarczych*. Poznań: Saga Printing.
- Szczeńsiak, M. (2003). *Zarys dziejów ubezpieczeń na ziemiach polskich*. Warszawa: Wyższa Szkoła Ubezpieczeń i Bankowości.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, art. 805 (Dz.U. z 1964 r., Nr 16, poz. 93 z późn. zm.).
- WHC. (2017). Barometr WHC – raport na temat zmian w dostępności do gwarantowanych świadczeń zdrowotnych w Polsce nr 16/1/04/2017. Kraków: WHC.

www.nfz.gov.pl/zarzadzenia-prezesa/uchwaly-rady-nfz/uchwala-nr-42017iii,6410.html.

PLEĆ A POSTAWY EKOLOGICZNE MŁODYCH KONSUMENTÓW

Streszczenie

Badanie postaw ekologicznych stanowi istotny element badania zarówno świadomości ekologicznej społeczeństwa, jak również w zakresie zrównoważonej konsumpcji. Celem niniejszej pracy jest określenie różnic w postawach ekologicznych młodych konsumentów ze względu na ich płeć. Analizie poddano behawioralny i poznawczy komponent postaw ekologicznych. Badania zostały zrealizowane z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego w 2017 roku wśród studentów Wydziału Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Białymstoku. Pokazały one, że występują nieznaczne różnice między kobietami i mężczyznami zarówno w aspekcie behawioralnym, jak też poznawczym analizowanych postaw ekologicznych.

Słowa kluczowe: postawy ekologiczne, świadomość ekologiczna, konsumpcja, zachowania konsumenckie.

Summary

The researches from the field of ecological attitudes are an important element of researching ecological awareness of society, as well as research in the field of sustainable consumption. The aim of the study is to investigate the differences in the ecological attitudes of young consumers due to their gender. Behavioral and cognitive components of ecological attitudes were analyzed. The research was carried out using the survey method in 2017 among students from the Faculty of Economics and Management, University of Białystok. The results of the study showed that there are slight differences between men and women both in the behavioral and cognitive aspects of the analyzed ecological attitudes.

Key words: ecological attitudes, ecological awareness, consumption, consumer behavior.

1. Postawy ekologiczne jako przedmiot badań ekonomicznych

Pojęcie „postawa” należy rozumieć jako „w miarę stałą tendencję do wartościowania kogoś lub czegoś (obiektu postawy) pozytywnie lub negatywnie” (Grabowski, 2007, s. 11). Jest to również „ogólne ukierunkowanie, które może sprawiać, że dana osoba – gdy pojawiają się określone bodźce – zachowuje się lub reaguje w określony sposób” (Frankfort-Nachmias, Nachmias, 2001, s. 269). Obie definicje kładą nacisk na dwa różne aspekty postawy: „tendencja do wartościowania” i „ogólne ukierunkowanie”. Postawa jest więc pewnym determinantem do zachowania i obejmuje swego rodzaju tendencję do określonej oceny danego obiektu.

Każda postawa posiada określony przedmiot odniesienia w pamięci sensorycznej jednostki. Może być to konkretny produkt (postawa względem stosowania chemicznych środków czyszczących) bądź abstrakcyjny obiekt postawy (np. wobec oszczędzania zasobów środowiskowych, a także wobec osób i ras). Silne związki skojarzeniowe powodują wykształcenie względnie trwałych postaw. Kluczowe znaczenie ma tu słowo „względnie”, z drugiej bowiem strony niezaprzeczalną cechą postawy jest jej zmienność. Postawy ewoluują pod wpływem doświadczeń, docierających informacji, poglądów czy systemów wartości. Posiadają one także określony kierunek. Mogą być pozytywne, negatywne lub neutralne. Cechuje je również pewien stopień ważności w życiu jednostki. Pod tym względem wyróżnić można postawy centryczne i peryferyjne. Pierwsze z wymienionych są istotne w życiu jednostki, drugie zaś nie zajmują w nim ważnego miejsca (Grabowski, 2007, s. 11).

Komponenty postaw prezentowane są za pomocą modelu ABC (skrót od angielskich słów *affect, behavior i cognition*). Na postawę bowiem – zgodnie z założeniami modelu – składają się trzy podstawowe komponenty: reakcje afektywne, reakcje poznawcze, reakcje behawioralne (Bohner, Wänke, 2004, s. 11). Pierwszy z wymienionych komponentów związany jest z emocjami, jakie wywoływane są przez dany obiekt postawy. Do reakcji takich można zaliczyć sympatię, podniecenie, odczucie przyjemności bądź też poczucie zazdrości, gniewu, złości czy rozdrażnienia. W zakres reakcji poznawczej wchodzi przekonania oraz poglądy na temat danego obiektu. Reakcją poznawczą może być opinia na temat jakości produktu. Warto zauważyć, że komponent poznawczy postawy nie zawsze bywa adekwatny. Reakcja poznawcza w wielu przypadkach może być kształtowana i modyfikowana przez przyjęte oraz rozpowszechnione opinie i przekonania w danym środowisku. Reakcja behawioralna oznacza z kolei konkretne zachowanie względem obiektu postawy, a może być nią odrzucenie, spontaniczne zakupy czy lojalne, stałe nabywanie danego produktu (Grabowski, 2007, s. 11).

Literatura podkreśla, że dopiero poznanie każdego z komponentów pozwala na trafne oraz kompletne określenie postawy danej jednostki względem konkretnego obiektu (Bohner, Wänke, 2004, s. 17). Model podkreśla wzajemne powiązanie pomiędzy wiedzą, uczuciami a zachowaniem. Zakłada, że nie jest możliwe poznanie postawy jedynie na bazie jednego komponentu, np. przekonań na pewien temat. Aby więc określić kierunek i siłę postaw, należy wziąć pod uwagę zarówno zachowanie, emocje, jak i opinie (Solomon, 2006, s. 245).

Autorzy niniejszego artykułu uznali za interesujące badanie dwóch ze wskazanych obiektów postaw w celu określenia różnic pomiędzy nimi, a także tego, w jakim stopniu płeć determinuje rozbieżności w sile wskazanych komponentów postaw ekologicznych.

Kwestia dostrzeżenia rozbieżności w komponencie behawioralnym i poznawczym postawy wydaje się uzasadniona, biorąc pod uwagę fakt, że znaczna część konsumentów, dokonując zakupów, a także podczas codziennych zachowań gospodarczych, kieruje się kryteriami ekonomicznymi, nie zaś ekologicznymi. Tym samym świadomość ekologiczna nie zawsze przekłada się na ekologiczne zachowania jednostek (Matel, 2015, s. 18). Jak wskazuje A. Matel, fakt ten wynikać można z faktu, że konsumenci w wyborze proekologicznych zachowań kierują się również przesłankami natury społecznej i ekonomicznej. Do pozaekologicznych obszarów wpływu zaliczyć można wpływ grup odniesienia, mody i dążenia do uzyskania prestiżu społecznego na ekologiczne zachowania konsumentów (Matel, 2016, s. 58). Kolejną przesłanką pozaekologicznych zachowań są przyzwyczajenia konsumentów. Według badań przeprowadzonych przez J. Zalejskiego i K. Faszczewską, aż 59% badanych uważa, że ekologiczne zachowania wynikają z przyzwyczajenia, a ich brak może wynikać z braku wiedzy na temat działań wchodzących w zakres przyjaznych środowisku (2012, s. 102).

Postawy ekologiczne młodych konsumentów badane są na gruncie zjawiska zwanego ekokonsumpcją. A. Dąbrowska i in. proponują szerokie rozumienie zjawiska ekokonsumpcji jako oszczędne i trwałe wykorzystanie dóbr konsumpcyjnych, wybór dóbr mniej uciążliwych dla środowiska, rezygnacja z dóbr o wysokiej chłonności zasobowej, rezygnacja z konsumpcji gadżetowej oraz nabywaniu i konsumowaniu dóbr, energii i surowców oszczędnych przy jednoczesnym dążeniu do minimalizacji odpadów (2015, s. 43). D. Kielczewski do zakresu przejawów ekokonsumpcji zalicza również poczucie odpowiedzialności konsumentów za dokonywane wybory (Kielczewski, 2005, s. 87-100), a wśród jej konsekwencji rynkowych wymienia wzrost popytu na produkty surowco- i energooszczędne, a także dobra bezpieczne dla zdrowia ludzi (w tym na żywność ekologiczną) (Kielczewski, 2015, s. 55). Jak wskazują K. Karpińska, A. Matel i A. Protasiewicz, ekokonsumpcja polega nie tylko na zmianie zachowań

jednostek, lecz także kształtowaniu nowych oczekiwań względem produktów oferowanych na rynku (2017, s. 92).

Badania wskazują, że świadomość ekologiczna konsumentów różni się zależnie od płci. Badania przeprowadzone przez O. Seroka-Stolkę wykazują, że kobiety mają ogólny wyższy poziom świadomości ekologicznej. W opisywanych badaniach skupiono się na 9 obszarach, a w tym: oszczędności energii, oszczędności wody, śmieci i ich zagospodarowania, zakupów, zaangażowania w problemy ekologiczne, środki komunikacji, estetyki środowiska, czasu wolnego i sportu oraz zdrowia (Seroka-Stolka, 2012, s. 131). Badanie wskazało, że kobiety posiadały wyższy poziom świadomości we wszystkich wskazanych obszarach.

Badanie realizowane przez K. Andruszkiewicz na grupie klientów sklepów ze zdrową żywnością wskazało, że wśród respondentów deklarujących prowadzenie zdrowego stylu życia przeważają kobiety. Udział kobiet był wyższy wśród badanych deklarujących spożywanie naturalnych soków owocowych oraz produktów o obniżonej zawartości cukru, mężczyźni zaś częściej deklarowali nabywanie naturalnych ziół i przypraw (Andruszkiewicz, 2016, s. 117-120). W badaniach przeprowadzonych przez M. Tańską i E. Babicz-Zielińską nie zauważono z kolei istotnej rozbieżności w postawach wobec żywności light i ekologicznej wśród kobiet i mężczyzn. 27,0% kobiet i 25,2% mężczyzn deklarowało pozytywną postawę w badanym zakresie (Tańska, Babicz-Zielińska, 2016, s. 82-83).

Kwestia postaw ekologicznych konsumentów jest obiektem zainteresowania w badaniach realizowanych przez CBOS. Analiza zachowań ekologicznych Polaków z 2011 roku wskazała, że kobiety częściej niż mężczyźni deklarowały unikanie kupowania produktów szkodliwych dla środowiska (CEBOS, 2011, s. 10). Badanie ekologicznej świadomości Polaków z 2000 roku wskazało z kolei, że kobiety częściej niż mężczyźni (odpowiednio 82% i 73%) starały się ograniczać zużycie energii elektrycznej, a także nieco częściej deklarowały oszczędzanie wody (odpowiednio 69% i 64%) (CEBOS, 2000, s. 16).

Kolejnym przykładem badań dotyczących rozbieżności w poziomie świadomości ekologicznej u kobiet i mężczyzn są badania przeprowadzone przez L. Kłos. Wyniki badań wykazały, że 30% kobiet i 24% mężczyzn za główny powód poprawy stanu środowiska uważa uznanie przez społeczeństwo czystego środowiska za ważny problem. Na podstawie badań można sformułować hipotezę, zgodnie z którą kobiety przejawiają silniejsze postawy ekologiczne w aspekcie poznawczym. Inaczej sytuacja wygląda w kwestii podejmowania indywidualnych działań na rzecz czystego środowiska. W wielu przykładach proekologicznych zachowań dominowali mężczyźni. Większy odsetek mężczyzn deklarował racjonalne zużycie wody i gazu (12% mężczyzn i 9% kobiet), ograniczanie zużycia energii elektrycznej (26% mężczyzn i 10% kobiet), a także zbiór makulatury (28% mężczyzn i 22% kobiet). W kwestii finansowej bardziej proekologiczni także okazują się być mężczyźni. Z przeprowadzonych badań wynika, że aż 56% badanych zadeklarowało skłonność do wydania na ochronę środowiska od 31 do 100 zł rocznie (Kłos, 2014, s. 304-316).

2. Metodyka badania

Przedmiotem prowadzonych badań była różnica w postawach ekologicznych przejawianych przez kobiety i mężczyzn. Badanie przeprowadzono wśród studentów oraz studentek Wydziału Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Białymstoku. Liczebność próby badawczej wynosiła $n=596$. Większość osób badanych stanowiły kobiety (69,1%, czyli 412 badanych), co związane jest z taką strukturą płciową populacji generalnej. Największą grupę badanych – aż 62,6%, stanowili respondenci znajdujący się w przedziale między 20. a 23. rokiem życia. Poniżej

20. roku życia było 19,6% badanych, a grupę reprezentującą osoby powyżej 23. roku życia stanowiło 17,8%. Pochodzenie miejskie deklarowało 59,6% próby. Badaniu poddano studentów kierunków ekonomicznych, z czego w trybie stacjonarnym studiowało 77,3% respondentów, a pozostali (22,7%) zadeklarowali studiowanie w trybie niestacjonarnym. Badania zostały przeprowadzone metodą sondażu, a objęto nimi zagadnienia związane z postawami młodych konsumentów wobec korzystania z toreb foliowych jednorazowego użytku, oszczędzaniem wody w gospodarstwie domowym oraz oszczędzaniem energii elektrycznej w gospodarstwie domowym.

3. Wyniki badania

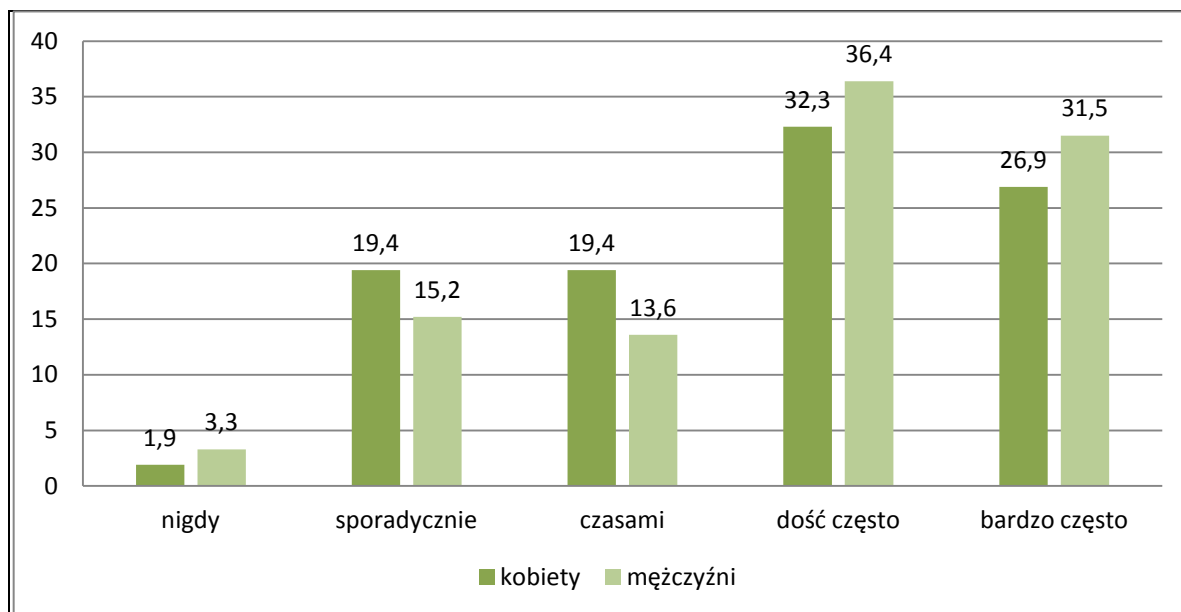
W celu realizacji badania postawiono dwa pytania badawcze, na które poszukiwano odpowiedzi: (1) Czy mężczyźni w większym stopniu akceptują nieekologiczne zachowania? (2) Czy kobiety częściej przejawiają ekologiczne zachowania od mężczyzn?

Pierwsze pytanie badawcze zmierzało do ustalenia, czy kobiety wykazują silniejsze postawy ekologiczne w aspekcie behawioralnym. Drugie pytanie badawcze odnosiło się do poznawczego aspektu postaw i zmierzało do ustalenia, czy kobiety wykazują silniejsze postawy ekologiczne w aspekcie poznawczym.

Część właściwa kwestionariusza składała się z dwóch pytań o charakterze macierzowym. Pierwsze pytanie dotyczyło zachowań konsumenta (czyli aspektu behawioralnego postawy), a drugie poziomu ich akceptacji społecznej (aspekt poznawczy postawy).

Pytania pierwszej części kwestionariusza (dotyczące zachowań konsumentów) miały postać: „Jak często zdarza Ci się pakować zakupy w torby foliowe jednorazowego użytku / zostawiać odkręconą wodę podczas szczotkowania zębów / zostawiać włączone światło po wyjściu z pokoju?”. W pytaniu została zastosowana pięciostopniowa skala odpowiedzi: 1 – bardzo często, 2 – dość często, 3 – czasami, 4 – sporadycznie, 5 – nigdy. Druga część kwestionariusza (dotycząca stopnia akceptacji społecznej dla badanych zachowań) zawierała pytania ankietowe, sformułowane następująco: „Co sądzisz o pakowaniu zakupów w torby foliowe jednorazowego użytku / zostawianiu odkręconej wody podczas szczotkowania zębów / zostawianiu włączonego światła po wyjściu z pokoju?”. Podobnie jak w części pierwszej, wykorzystano pięciostopniową skalę akceptacji danych zachowań: 1 – zdecydowanie nie akceptuję, 2 – raczej nie akceptuję, 3 – nie mam zdania, 4 – raczej akceptuję, 5 – zdecydowanie akceptuję.

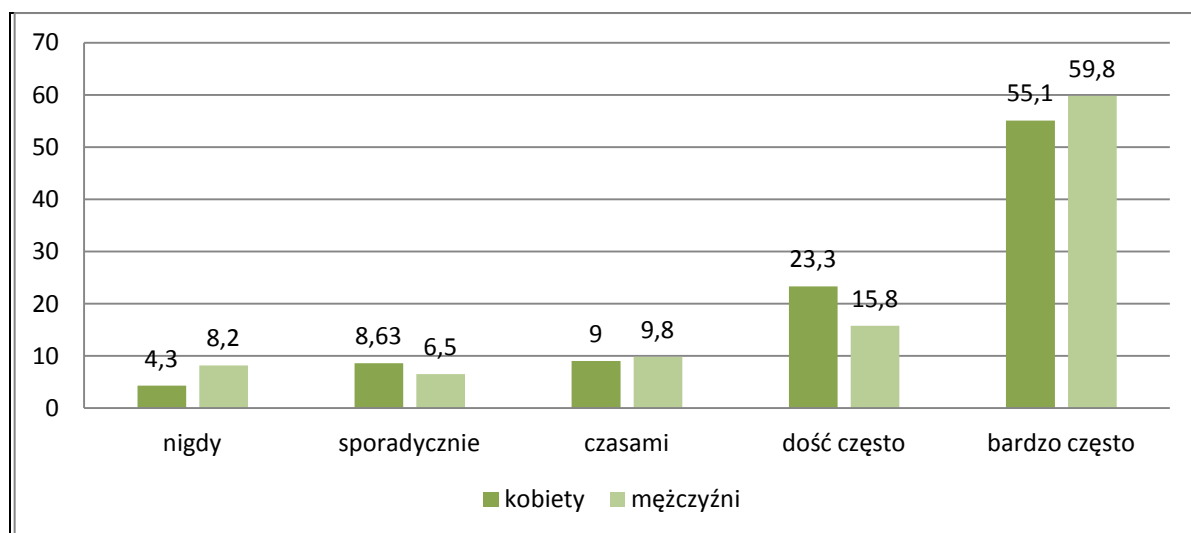
Na wykresie 1 przedstawiono odpowiedzi badanych w kwestii częstości pakowania zakupów w torby jednorazowego użytku. Średnio mężczyźni częściej wykazują wskazane zachowania nieekologiczne.

Wykres 1. Częstość pakowania zakupów w torby jednorazowego użytku wśród badanych kobiet i mężczyzn.
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Odsetek badanych deklarujących bardzo częste pakowanie zakupów w torby użytku jednorazowego wynosił 31,5% wśród mężczyzn i 26,9% wśród kobiet. Podobnie większy był odsetek mężczyzn niż kobiet deklarujących dość częste wskazane zachowania. Mężczyźni rzadziej odpowiadali, że „czasami” (13,5% w grupie mężczyzn i 19,4% w grupie kobiet) lub „sporadycznie” (15,2% w grupie mężczyzn i 19,4% w grupie kobiet) dopuszczają się wskazanych zachowań. Nieco więcej mężczyzn całkowicie rezygnuje z takich zachowań.

Częstość zostawiania odkręconej wody podczas szczotkowania zębów wśród kobiet i mężczyzn była na zbliżonym poziomie (wykres 2).

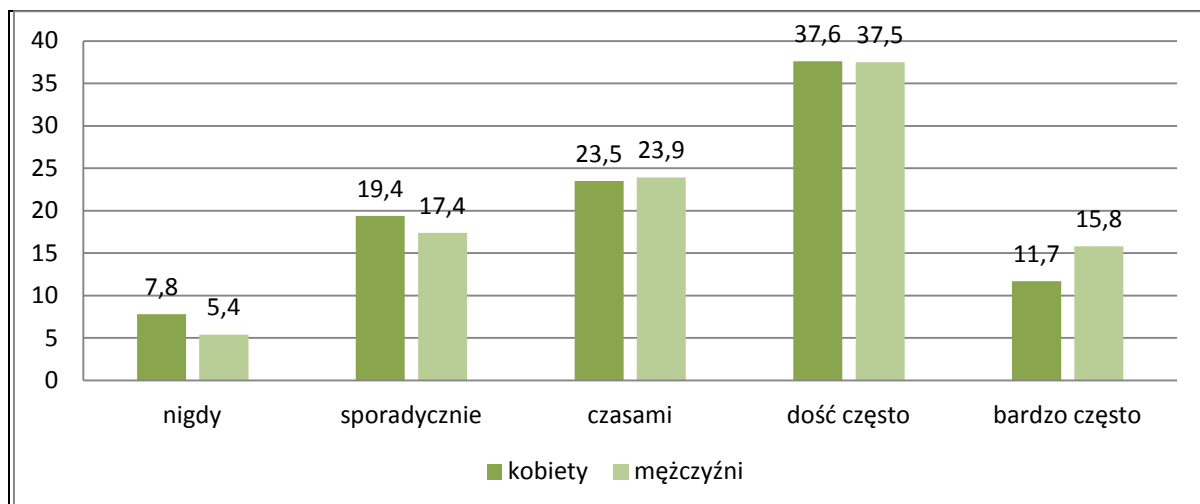

Wykres 2. Częstość zostawiania odkręconej wody podczas szczotkowania zębów wśród badanych kobiet i mężczyzn.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Podczas gdy większy odsetek (59,8%) mężczyzn niż kobiet (55,1%) deklarował, że bardzo często dopuszcza się wskazanych zachowań odsetek wskazań „dość często”, był przeciwnie wyższy wśród kobiet. Ogółem respondenci przyznają, że wskazane zachowania są dla nich charakterystyczne. Średnio 3 na 4 badane osoby ocenia je jako bardzo bądź dość częste. Niewiele jest osób deklarujących, że nigdy nie dopuszcza się wskazanych zachowań, choć ponownie odsetek ten jest wyższy wśród mężczyzn (8,2%) niż wśród kobiet (4,3%).

Nie zauważono także istotnych różnic w deklarowanych zachowaniach nieekologicznych kobiet i mężczyzn, polegających na zostawianiu włączonego światła podczas wychodzenia z pokoju.

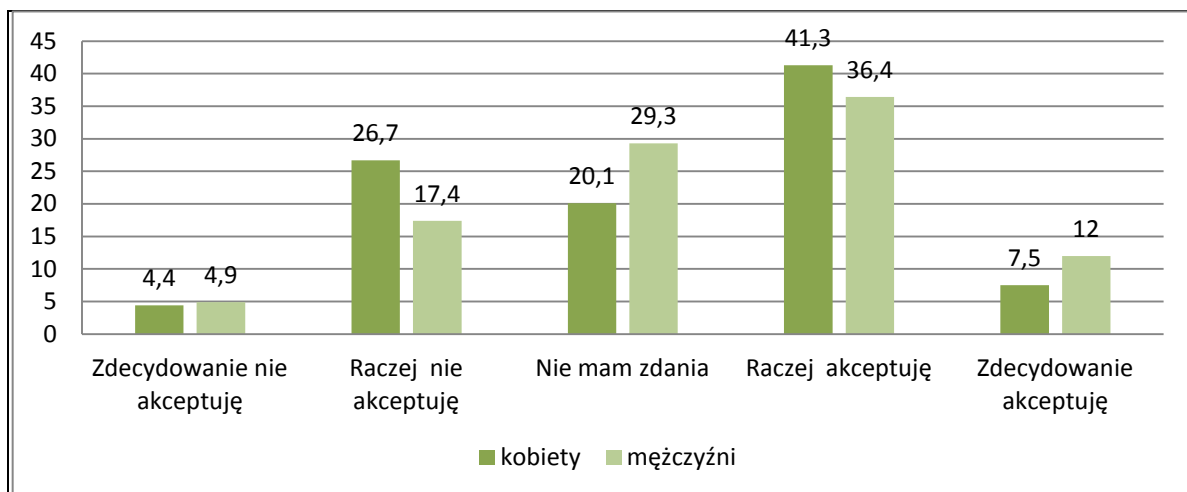

Wykres 3. Częstość zostawiania włączonego światła podczas wychodzenia z pokoju wśród badanych kobiet i mężczyzn.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Zauważyć można, że ogólnie wskazane zachowania są rozpowszechnione wśród respondentów. Nieco więcej mężczyzn (15,8%) niż kobiet (11,7%) deklaruje bardzo częste zostawianie włączonego światła podczas wychodzenia z pokoju. Z drugiej strony nieco wyższy jest odsetek wskazań „nigdy” wśród kobiet. Te dwie różnice przełożyły się na średnią niższą ocenę częstotliwości wskazanych zachowań wśród kobiet, jednak różnice nie są istotne statystycznie.

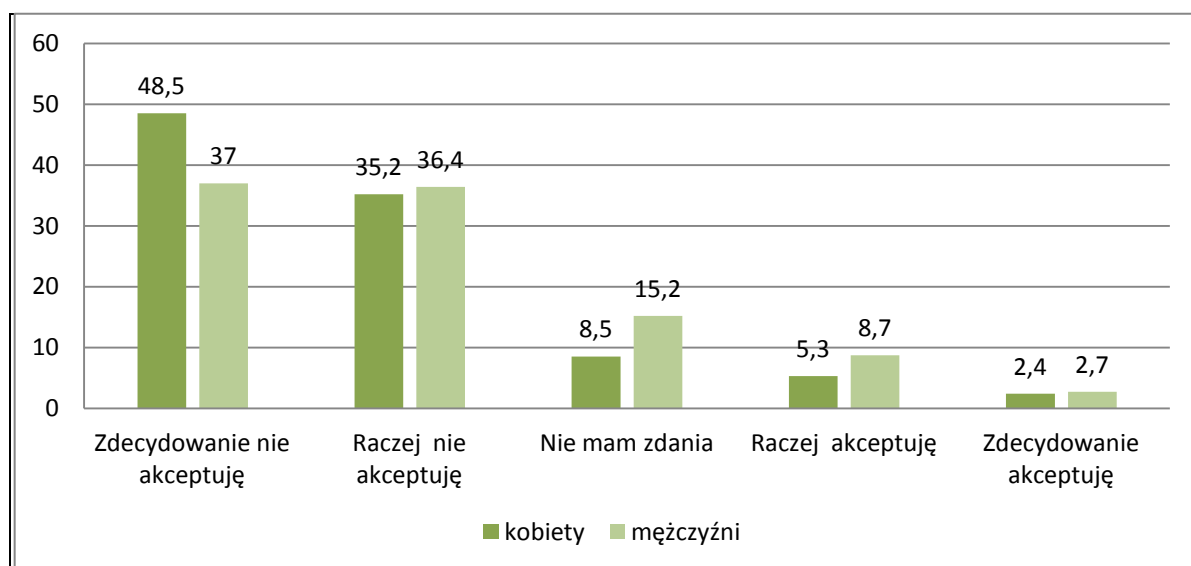
Ogółem można wskazać, że kobiety i mężczyzn bardziej różnią deklaracje odnośnie do poznawczego aspektu postaw ekologicznych niż deklarowanych zachowań. Na wykresie 4 zaprezentowano poziom akceptacji deklarowany przez respondentów w kwestii pakowania zakupów w torby jednorazowego użytku.

Wykres 4. Poziom akceptacji badanych kobiet i mężczyzn dla pakowania zakupów w torby jednorazowego użytku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

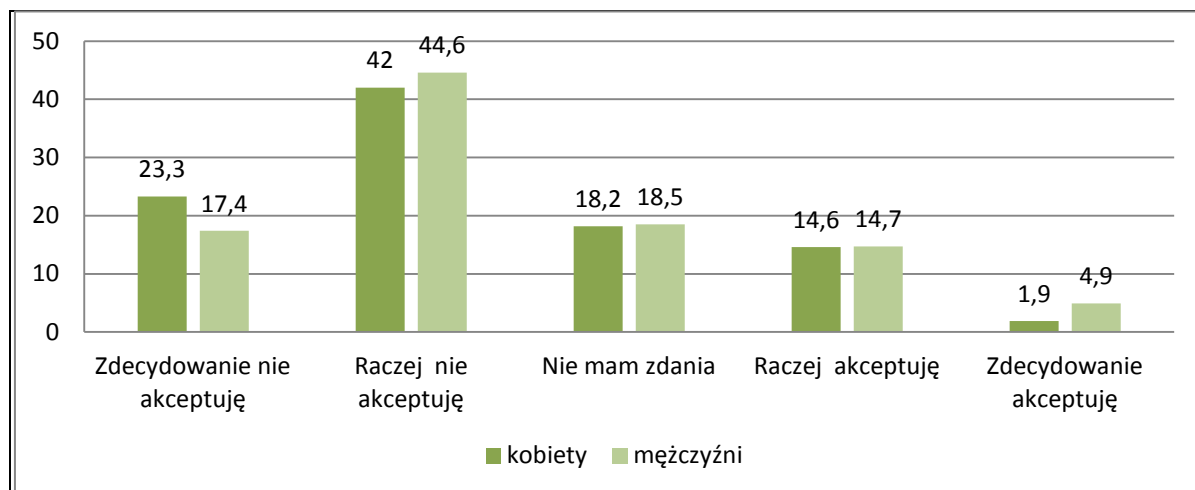
Zgodnie z wykresem 4, kobiety deklarują niższy poziom akceptacji dla pakowania zakupów w torby jednorazowego użytku. Jednocześnie wskazują w większym stopniu (26,7%) niż mężczyźni (17,4%), że „raczej nie akceptują” takiego zachowania. Mężczyźni częściej nie mają zdania w tej kwestii. Większa część kobiet (41,3%) niż mężczyzn (36,4%) raczej akceptuje dane zachowania. Odwrotną tendencję można zaobserwować w przypadku odpowiedzi „zdecydowanie akceptuję”.

Wykres 5. Poziom akceptacji badanych kobiet i mężczyzn dla zostawiania odkręconej wody podczas szczotkowania zębów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

W poziomie akceptacji dla zachowania dotyczącego zostawiania odkręconej wody podczas szczotkowania zębów (wykres 5) można zaobserwować inny rozkład odpowiedzi. Zdecydowany brak akceptacji deklarowało 48,5% kobiet i 37% mężczyzn. Nieco większy odsetek mężczyzn niż kobiet wskazywał, że raczej nie akceptuje takich zachowań. Ogółem poziom akceptacji dla zostawiania odkręconej wody podczas szczotkowania zębów był wyższy wśród mężczyzn.

Wykres 6. Poziom akceptacji badanych kobiet i mężczyzn dla zostawiania włączonego światła podczas wychodzenia z pokoju.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Na wykresie 6 zaprezentowano różnice pomiędzy deklarowanym poziomem akceptacji kobiet i mężczyzn dla zostawiania włączonego światła podczas wychodzenia z pokoju. 44,6% mężczyzn i 42% kobiet wskazało, że raczej nie akceptuje takich zachowań. Jednocześnie najmniej osób wskazało na odpowiedź „zdecydowanie akceptuję”, a ich procentowy udział wynosił 1,9% dla kobiet i 4,9% dla mężczyzn. Zachowania zdecydowanie nie akceptowało 23,3% kobiet i 17,4% mężczyzn. Zdania nie miało 18,2% kobiet i niewiele więcej mężczyzn (18,5%). Ogółem można wskazać, że poziom akceptacji dla wskazanych zachowań był nieco niższy wśród kobiet.

Podsumowując wyniki badań, wyliczono średnią odpowiedzi na skali porządkowej, przy czym w aspekcie poznawczym 1 oznaczało zdecydowany brak akceptacji, zaś 5 – pełną akceptację. Oznacza to, że czym niższy był wynik sumaryczny, tym osoba przejawiała silniejszą postawę ekologiczną. W aspekcie behawioralnym odpowiedź 1 oznaczała, że osoba nigdy nie dopuszcza się danych zachowań, a odpowiedź 5 – robi to bardzo często. Oznacza to, że im niższy był wynik sumaryczny, tym osoba przejawiała silniejszą postawę ekologiczną.

Tabela 1

Porównanie aspektów behawioralnych i poznawczych postaw ekologicznych młodych konsumentów wobec badanych obiektów

	Aspekt behawioralny (zachowanie)		Aspekt poznawczy (poziom akceptacji)	
	K	M	K	M
pakowanie zakupów w torby foliowe	3,63	3,78	3,21	3,33
zostawianie odkręconej wody podczas szczotkowania zębów	1,82	1,88	1,78	2,01
zostawianie włączonego światła podczas wychodzenia z pokoju	2,74	2,59	2,30	2,45

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Analiza wyników badań pozwoliła na określenie różnic w poziomie postaw ekologicznych młodych konsumentów według płci. Ogółem respondenci – w tym zarówno kobiety, jak i mężczyźni – nie przejawiali silnych postaw ekologicznych wobec zostawiania odkręcaniej wody podczas szczotkowania zębów. W odniesieniu do tego zachowania najniższy był zarówno poziom akceptacji, jak i wdrażanie danych zachowań. Respondenci przejawiali najsłabszą postawę ekologiczną wobec pakowania zakupów w torby jednorazowego użytku.

Na podstawie zestawienia wyników badań, prezentowanych jako średnie arytmetyczne wyników, przedstawione na skali porządkowej, można zauważyć, że w odniesieniu do dwóch na trzy badane postawy kobiety dopuszczały się wskazanych zachowań rzadziej. Oznacza to, że silniejszy był komponent behawioralny postawy w przypadku kobiet. Jednocześnie zauważyć należy, że we wszystkich badanych postawach kobiety deklarowały mniejszy poziom akceptacji dla wskazanych zachowań. Różnice między deklaracjami kobiet i mężczyzn były wyższe w przypadku aspektu poznawczego postawy niż w przypadku behawioralnego. Można sformułować wniosek, że badane kobiety przejawiały ogólnie silniejsze postawy ekologiczne wobec wybranych trzech obiektów postaw od badanych mężczyzn, przy czym różnice te uwidaczniają się głównie w stopniu społecznej akceptacji badanych zachowań.

Podsumowanie

Badanie wykazało, że występują różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami zarówno w aspekcie behawioralnym, jak i poznawczym analizowanych postaw ekologicznych, choć nie są one znaczące w przypadku zachowań ekologicznych. Pomimo tego, że w dwóch na trzy badane zachowania kobiety deklarowały, że dopuszczają się ich rzadziej, różnice nie były znaczące. Uwidocznily się jednak w stopniu akceptacji dla badanych zachowań. Kobiety częściej niż mężczyźni nie akceptują zachowań, które nie są ekologiczne. Zauważyć należy jednak, że badanie było realizowane metodą deklaratywną. Istnieje możliwość rozbieżności między faktycznym zachowaniem respondentów a ich deklaracjami we wskazanym zakresie. Rozbieżności te stanowią szczególnie interesujący, w opinii autorów, przedmiot badań.

Bibliografia

- Andruszkiewicz, A. (2016). Zachowania konsumentów na rynku produktów prozdrowotnych w dobie digitalizacji rynku. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 45, 113-121.
- Bohner, G., Wänke, M. (2004). *Postawy i ich zmiana*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- CEBOS. (2000). *Ekologiczna świadomość Polaków*. Warszawa.
- CEBOS. (2011). *Zachowania Proekologiczne Polaków*. Warszawa.
- Dąbrowska, A., Byłok, F., Janoś-Kresło, M., Kielczewski, D., Ozimek, I. (2015). *Kompetencje konsumentów. Innowacyjne zachowania. Zrównoważona konsumpcja*. Warszawa: PWE.
- Frankfort-Nachmias, C., Nachmias, D. (2001). *Metody badawcze w naukach społecznych*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Grabowski, A. (2007). *Ambiwalencje postaw interpersonalnych w sytuacji stałego kontaktu i po jego zakończeniu*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Karpińska, K., Matel, A., Protasiewicz, A. (2017). *Konsument w działalności innowacyjnej przedsiębiorstw*. Białystok: PTE.
- Kielczewski, D. (2005). Style konsumpcji jako przejaw zróżnicowania poziomu życia. *Gospodarka Narodowa*, 5-6, 87-100.
- Kielczewski, D. (2012). Różnorodność stylów życia jako czynnik rozwoju zrównoważonego. *Ekonomia i Środowiska*, 2(43), 73-84.

- Kłos, L. (2014). Świadomość ekologiczna Polaków jako podstawa „zielonej” gospodarki. *Ekonomia i Środowisko*, 2(49), 304-316.
- Matel, A. (2015). Konsumpcja umiaru a współczesne trendy zachowań konsumenckich, *Zarządzanie. Teoria i Praktyka*, 13(3), 17-24.
- Matel, A. (2016). Przesłanki ekologizacji konsumpcji z perspektywy zachowań konsumenckich. *Zarządzanie Teoria i praktyka*, 16(2), 55-61.
- Seroka-Stolka, O. (2012). Świadomość ekologiczna przedsiębiorców z sektora MŚP, *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie*, 5, 125-138.
- Solomon, M.R. (2006). *Zachowania i zwyczaje konsumentów*. Warszawa: Wydawnictwo OnePress.
- Tańska, M., Babicz-Zielińska, E. (2016). Postawy ludzi starszych względem żywności light i ekologicznej jako element konsumpcji zrównoważonej. *Konsumpcja i Rozwój*, 4(17), 78-88.
- Zalejski, J., Faszczewska, K. (2012). Zachowania polskich konsumentów wobec produktów ekologicznych. *Ekonomia i Zarządzanie*, 4(3), 92-104.

UWARUNKOWANIA PSYCHOFIZYCZNE PRACOWNIKÓW A ICH FUNKCJONOWANIE W ORGANIZACJI

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie tego, jak funkcjonuje pracownik w organizacji, głównie z perspektywy psychologii. Podkreślone zostało to, jak ważne jest posiadanie odpowiednich kompetencji i uwarunkowań psychofizycznych. W artykule został opisany również wpływ stresu na funkcjonowanie pracowników oraz umiejętność panowania nad nim w różnych warunkach środowiskowych. Autor przedstawił, jak uwarunkowania psychologiczne oraz fizyczne wpływają na efektywność pracy, która jest regularnie wykonywana. Osoby piastujące kierownicze stanowiska zazwyczaj skupiają się głównie na uwarunkowaniach fizycznych i kwalifikacjach. Menedżerowie, nie mając wystarczającej świadomości tego, jak ważne są uwarunkowania psychologiczne pracowników, mogą wywołać w ich psychice szkody bądź nie uchronić ich przed tym wysoce niebezpiecznym problemem, mającym wpływ również na życie prywatne.

Słowa kluczowe: psychologia pracy, poczucie własnej wartości, samoocena, osobowość, kompetencje pracowników.

Summary

The aim of the article is to present how a employee functions in an organization – mainly from the perspective of psychology. It was emphasized how important it is to have appropriate competences, qualifications and most importantly – psychophysical conditions. The article also describes the impact of stress on the functioning of employees and the ability to control it in various environmental conditions. The author presented how psychophysical conditions affect the efficiency of work, which is regularly performed. Persons holding managerial positions usually focus on physical conditions and competences. Managers, without sufficient awareness of the importance of psychological conditions of employees, may cause damage in their psyche and can't protect them from this highly dangerous problem that also affects private life.

Key words: work psychology, self-esteem, personality, employee competencies.

Wprowadzenie

Funkcjonowanie człowieka w organizacji można ujmować w sposób wielowymiarowy z uwzględnieniem różnorodnych aspektów, w tym uwarunkowań psychofizycznych. Praca przynosi wszechstronne korzyści dla jednostki i stanowi niepodważalną wartość. Zajmując się tym tematem z perspektywy psychologii, należy wspomnieć o dodatnich stronach pracy, takich jak: wzrost poczucia własnej wartości, poczucie bycia „użytecznym”, rozwijanie umiejętności psychospołecznych, a w szczególności komunikacyjnych. Paradoksalnie o znaczeniu i roli pracy w życiu człowieka często przekonujemy się dopiero w sytuacji jej utraty, przechodząc na bezrobocie.

Z wykonywaniem pracy powiązane są zagrożenia dla zdrowia fizycznego i psychicznego człowieka. Ma na to wpływ długotrwały i nadmierny stres, wypalenie zawodowe czy po prostu pracoholizm. Konieczne jest zachowanie odpowiednich proporcji pomiędzy czasem wykonywania

poszczególnych obowiązków a przerwami występującymi pomiędzy nimi. Dla zachowania higieny psychicznej i dobrego samopoczucia niezbędne są zatem efektywne sposoby radzenia sobie w sytuacjach trudnych oraz zdrowe podejście do pracy służbowej z utrzymaniem odpowiedniego stosunku między nią a odpoczynkiem w zaciszu domowym. Temat ten jest bardzo obszerny, dlatego też w pracy ujęte zostały aspekty, które najczęściej występują w organizacjach i można opisać je w stosunkowo prosty sposób.

Największa uwaga zwrócona zostanie na uwarunkowania psychologiczne, związane z funkcjonowaniem człowieka w różnego rodzaju organizacjach i sytuacjach pracy. Wykorzystanie potencjału pracownika to bez wątpienia duże wyzwanie. Człowiek zajmujący się obowiązkami, do których jest predysponowany, jest uodporniony na wypalenie zawodowe. Przedstawione zostały zjawiska, które można ocenić zarówno w kontekście szans, jak i możliwych zagrożeń.

1. Poczucie własnej wartości i samoocena pracownika

Praca stanowi wartość z punktu widzenia zarówno człowieka, jak i całej organizacji, w interesie której on działa. Wykonywanie obowiązków służbowych może być połączone z nawiązywaniem i dalszym rozwojem relacji interpersonalnych. Może stwarzać również szansę odnoszenia sukcesów, stanowić źródło zwiększającej się samooceny, a co za tym idzie – rosnącego poczucia własnej wartości, jak również uświadamiać pracownika o byciu potrzebnym i społecznie użytecznym, zapobiegać braku niskiej samorealizacji, przygnębieniu, frustracji czy nawet nastrojowi depresyjnemu. Oczywiście należy w tym miejscu dodać, że pozycja w hierarchii organizacyjnej dla każdego człowieka będzie miała różne znaczenie i odmienny wpływ na jego życie.

Osobowość zawsze rozpatrywana jest jako zbiór wielu cech, które oddziałują na zachowanie człowieka w stosunku do otoczenia złożonego z przedmiotów i mają ogólny wpływ na kontakty interpersonalne. Fundamentalną kwestią jest jednak to, jaki człowiek ma stosunek do samego siebie. Według teorii osobowości J. Reykowskiego, osobowość przyrównana jest do tzw. „struktury ja”, w skład której wchodzi „ja realne” i „ja idealne”. Człowiek ma trwałą tendencję do eliminowania rozbieżności między standardami „ja realnego” i „ja idealnego”, a także między samooceną a oceną społeczeństwa (<http://michalpasterski.pl/2013/01/samoocena/samoocena/>, dostęp: 20.01.2018).

Wyniki badań pokazały, że wśród badanych o wysokim poczuciu własnej wartości ci, którzy przejawiali wysoką zależność od swej kompetencji akademickiej, w sytuacji zagrożenia dla ego oceniali siebie jako bardziej pochłoniętych myślami, w mniejszym stopniu oferujących wsparcie innym i wykazujących mniej empatii wobec problemów osobistych drugiej osoby, a także lubili swoich partnerów w mniejszym stopniu niż badani, którzy byli mniej uzależnieni od swej kompetencji akademickiej. Partnerzy dostrzegali także, że badani, którzy mieli wysokie poczucie własnej wartości i byli w wysokim stopniu uzależnieni, w sytuacji zagrożenia dla ego byli bardziej zamyśleni, mniej pomocni i mniej sympatyczni. Wyniki te sugerują, że jeżeli zagrożona jest dziedzina uzależnienia, ludzie (zwłaszcza o wysokim poczuciu własnej wartości) stają się zaabsorbowani samym sobą, co pomniejsza ich możliwość współodczuwania problemu drugiej osoby i przeszkadza im w budowaniu lub podtrzymywaniu dających wsparcie relacji wzajemnej troski z innymi ludźmi (<http://wiecjestem.us.edu.pl/program-rozwojowy-poczucie-wlasnej-wartosci-cz-i>, dostęp: 20.01.2018).

W sytuacji pracy samoświadomość człowieka odgrywa fundamentalną rolę. Bardzo ważne jest dostosowanie stanowiska oraz powierzonych zadań do osobowości pracownika. Podstawą tworzenia efektywnie funkcjonującego zespołu jest różnorodność ról, które odpowiednio dobrane uzupełniają się i tworzą synergię (<https://m.deon.pl/inteligentne-zycie/psychologia-na-co-dzien/art,599,poczucie-wlasnej-wartosci.html>, dostęp: 20.01.2018).

Poczucie własnej wartości to sposób doświadczania siebie jako osoby kompetentnej i zasługującej na szczęście, a także jeden z najważniejszych wyznaczników osobowości. To postawa pracownika wobec samego siebie na bazie trzech komponentów:

- emocjonalnego – po prostu uczucia, jakie do siebie żywi (czy lubi samego siebie – samoakceptacja lub samoodtrącenie);
- intelektualnego (samoocena) – przekonania na swój temat, negatywny lub pozytywny sposób wartościowania własnych cech i zachowań;
- behawioralnego – zachowanie wobec siebie, zaspokajanie własnych potrzeb, reakcje na niepowodzenia i stresy (asertywność i umiejętność autoprezentacji).

Poczucie własnej wartości kształtuje się we wczesnym dzieciństwie i proces ten trwa przez całe życie. Dążenie do pocucia własnej wartości zostaje wywołane przez zagrożenie dziedziny, od których ono zależy. Dążenie do pocucia własnej wartości cechuje koncentracja osoby na samej sobie, zaabsorbowanie sprawą własnej wartości i znaczenia, silne reakcje emocjonalne na sukces i niepowodzenie oraz dysregulacja emocjonalna i behawioralna.

Dobry menedżer, jako człowiek o wysokim poczuciu własnej wartości:

- nie ma wyrzutów sumienia, mówiąc „nie”;
- jest pewny siebie i ma świadomość swoich kompetencji;
- nie ma problemów w porozumiewaniu się (umiejętności interpersonalne);
- w mniejszym lub większym stopniu odrzuca empatię względem podwładnych;
- tylko wyżsi szczeblem mogą wywierać bezpośredni wpływ na podejmowane przez niego decyzje (asertywność);
- jego relacje osobiste nie powinny przekładać się na rzeczywistość w środowisku pracy;
- jest opanowany i myśli racjonalnie nawet w krytycznych sytuacjach;
- jego poczucie własnej wartości jest niezależne od innych;
- nie wymaga od innych tego, aby go lubili;
- nie ma lęku przed podejmowaniem decyzji, a z tych nieodpowiednich wyciąga wnioski na przyszłość.

2. Regulatory zachowań członków organizacji

Postrzeganie to występująca w ludzkiej naturze skłonność do zautomatyzowanego oceniania człowieka, na którego patrzymy. W praktyce nigdy nie występują takie sytuacje, że jedna osoba ocenia drugą w neutralny sposób, czyli bez patrzenia z perspektywy skojarzeń, jakichkolwiek stereotypów czy uprzedzeń. Takie właśnie, tzw. nieuświadomiane, błędy dzielą się na trzy typy (www.agreement.pl/pl/zdaniem-eksperta/185-honorata-stolarzewicz-regulatory-zachowania-czowieka-w-organizacjiq.html, dostęp: 20.01.2018):

- tendencja uproszczonych spostrzeżeń – wykorzystywanie własnych obserwacji na fundamencie związku wyglądu zewnętrznego i podejmowanych zachowań a konkretnymi cechami osobowości. Występuje to też w przypadku cech osobowości od siebie różnych;
- tendencja powiększania podobieństw i różnic – przypisuje się własne cechy innym ludziom, co jest powodem powstawania podobieństw, które w realnej rzeczywistości nie istnieją;
- tendencja pozytywnej oceny – skłonność do pozytywnego oceniania drugiej osoby, gdy ona ocenia nas pozytywnie. Poddajemy dobrej ocenie ludzi, którzy są podobni do nas, należą do tej samej grupy.

Postawa to mechanizm bazujący na stosunku do jakichś obiektów, który występuje przed, wyzwała gotowość do działania w celu rozwoju lub porzucenia czegoś. Wyróżnia się kolejno cztery mechanizmy nabywania i zmiany postaw (www.agreement.pl/pl/zdaniem-eksperta/185-honorata-stolarzewicz-regulatory-zachowania-czowieka-w-organizacjiq.html, dostęp: 18.01.2018):

- empatia – umiejętność wcielenia się w stan psychiczny innej osoby, odczuwając związane z tym emocje;
- naśladowanie – wchodzenie w stan gotowości do podejmowania inicjatywy w określony sposób, zaobserwowany u innych. Zazwyczaj w parze z powtarzaniem zachowań idzie ocena i wiedza;
- modelowanie – tendencja do przejmowania elementów uczuciowo-motywacyjnych;
- identyfikacja – stała tendencja do przejmowania od innej osoby indywidualnych preferencji, dotyczących podejmowanych zachowań. Może ona dotyczyć zarówno jednej osoby, jak i instytucji czy organizacji.

Zachowania ludzi zazwyczaj są zgodne z postawami ze względu na to, że jedno zależy od drugiego, a postawy są podstawą do podejmowania zachowań. Podejmowanie działań może też prowadzić do dopasowania się postaw do kierunku zgodnie z tymi działaniami.

Analiza postaw pracowników wobec pracy daje przełożonemu możliwość prognozowania zachowań, które pracownicy mogą chcieć podjąć, jak również kształtowania konkretnych postaw, w taki sposób, aby pracownik podejmował pożądane przez organizację działania. Odpowiednie wykorzystywanie tej zależności zdecydowania upraszcza kierowanie zarówno pojedynczymi pracownikami, jak i grupami roboczymi, projektowymi, np. w procesie awansu na wyższe, bardziej wymagające stanowiska czy podziału zadań ze względu na konkretne kwalifikacje.

Rozbieżność postaw i działań wywołują czynniki sytuacyjne, takie jak:

- postępowanie wbrew swoim przekonaniom ze względu na nadmierną chęć awansu na prestiżowe stanowisko;
- obecność osób, które na co dzień z pracownikiem nie przebywają, przez co odczuwa on dyskomfort i nie jest w stanie pracować w swój standardowy sposób;
- indywidualne predyspozycje jednostki, np. zdolność do pracy w zgodzie ze swoją postawą, ze względu na posiadanie odpowiednio wysokich kwalifikacji i aspiracji zawodowych;
- pewność postawy – silne postawy nie ulegają nagłym zmianom pod wpływem argumentów, zaś słabe niestety tak.

Percepcja to obraz świata zewnętrznego oraz sposób, w jaki człowiek postrzega i interpretuje otaczający go świat. Oto zasady, które rządzą doborem informacji o otoczeniu ludzkim (www.agreement.pl/pl/zdaniem-eksperta/185-honorata-stolarzewicz-regulatory-zachowania-czowieka-w-organizacjiq.html, dostęp: 18.01.2018):

- zasada wyrazistości – wszelkie informacje bardziej istotne od reszty są łatwiej rejestrowane, przez co formują obraz drugiego człowieka. Tyczy się to szczególnie wyglądu zewnętrznego, więc są to typy urody, ubioru itd. Spotykając przystojnego i eleganckiego człowieka, przypisujemy mu wysoką inteligencję oraz sukcesy służbowe. Taka zależność w wielu przypadkach wprowadza nas jednak w błędne wyobrażenia;

- zasada częstotliwości – jeżeli konkretna osoba powtarza sygnały wysyłane wcześniej, mają one większą szansę, aby stać się fundamentem do sformułowania oceny o tej osobie. Sygnały rzadko występujące nieczęsto dają taką możliwość. Jeżeli z jakąś osobą utrzymujemy pewien rodzaj relacji wyłącznie w trakcie pracy, czyli relacji służbowych, kształtujemy sobie o niej opinie złego lub dobrego pracownika, które w ogóle nie muszą dotyczyć życia prywatnego tej osoby. W praktyce występuje jednak tendencja do wnioskowania na bazie tych opinii tego, jak mogą wyglądać inne sfery życia ludzi;
- zasada pierwszego wrażenia – informacje na temat drugiej osoby, które zostały uprzednio pozyskane, mają większe znaczenie, kreują o niej opinię, która jest względnie trwała, chyba że kolejne zjawiska są zauważalnie przeciwne tym występującym wcześniej;
- samospełniająca się przepowiednia – nasze oczekiwania względem innych i siebie znacząco wpływają na procesy realizacji określonych celów lub założeń. Jest to też perspektywa, z jakiej człowiek patrzy na samego siebie. Ma to wpływ na działania przez niego podejmowane i zachowania, które z tego wynikają.

Motywacja to stan gotowości wewnętrznej do podejmowania działań, które są dla jednostki istotne. Jest to siła napędowa do pokonywania trudności, a w konsekwencji osiągania celów (www.agreement.pl/pl/zdaniem-eksperta/185-honorata-stolarzewicz-regulatory-zachowania-czlowieka-w-organizacjiq.html, dostęp: 18.01.2018).

Jest to najbardziej jednoznaczny i najprostszy do zbadania element regulatorów zachowań. Pracownik bez problemu jest w stanie określić to, jak jest zmotywowany do pracy, bez potrzeby wsparcia trenerskiego. Potrzeby są wyznacznikiem aktywności, marzenia są niekonkretne i zmienne, występuje tutaj różnica intensywności wymagań. Dotyczy ona zarówno mechanizmów zachowań prostych, jak też złożonych, zewnętrznych i wewnętrznych, poznawczych oraz afektywnych. Jak wiadomo, główną rolą motywacji jest pobudzanie jednostki do działania oraz ukierunkowywanie jej percepcji. Motywację dzieli się na wewnętrzną i zewnętrzną oraz motywację osiągnięć. Wymieniając rodzaje motywacji, warto wspomnieć o zawartym w psychologii humanistycznej aspekcie rozwoju, wzrostu, spełniania się. Wpływają na to głównie: koncentracja na „tu i teraz”, nowe doświadczenia, zaufanie do własnego ciała, poczucie posiadania wpływu na przebieg własnego życia oraz, niestety zanikająca w dzisiejszych czasach, kreatywność, dzięki której członek organizacji jest w stanie radzić sobie ze złożonymi problemami przez nieschematyczny sposób myślenia, a co za tym idzie – tworzenie innowacyjnych rozwiązań.

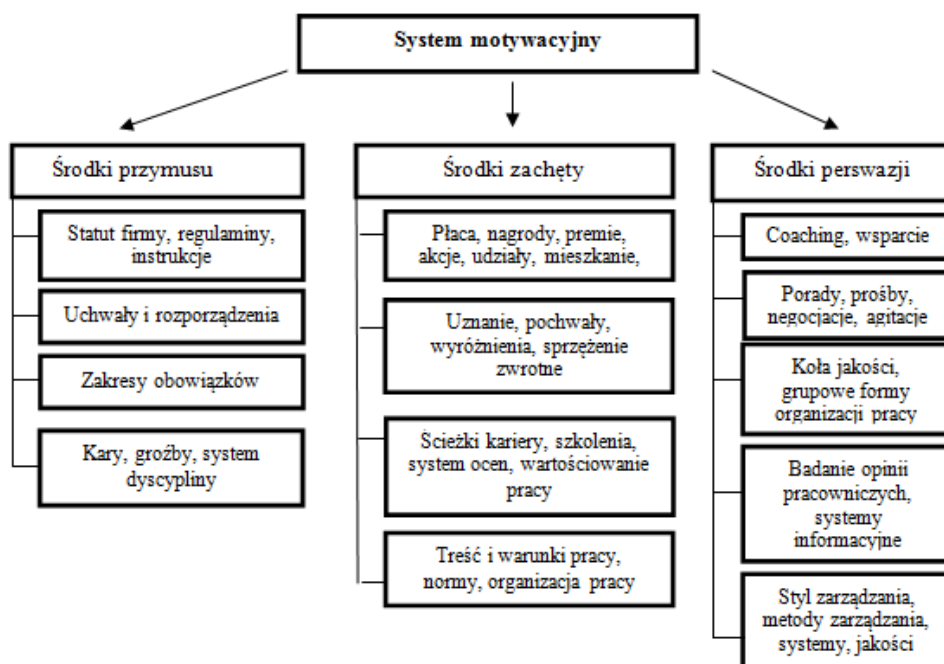
Rozważania dotyczące potrzeb można oprzeć o trzy najbardziej uznawane teorie motywacji. Najpopularniejszą spośród nich jest hierarchia potrzeb według Maslova, która określa trzy zasady:

- zasada deficytu – jeśli jednostka sądzi, że dana potrzeba może zostać zaspokojona na dłuższy okres czasu, przestaje działać jak czynnik motywacyjny;
- zasada rozwoju – zachowania jednostki motywowane są przez najniższą w hierarchii niezrealizowaną potrzebę;
- potrzeba samorealizacji pod żadnym pozorem nie może zostać zaspokojona.

Kolejnym bardzo istotnym modelem motywacji jest model Richardsa i Greenlawa, który opisuje zależność pomiędzy systemem potrzeb, który został określony przez Maslova, a celem zachowań człowieka. Jeżeli potrzeby nie zostaną zaspokojone, zaczyna występować napięcie wewnętrzne, a co za tym idzie – rozpoczyna się poszukiwanie metody na jego rozładowanie. Wszystko to może prowadzić do zachowania obronnego (gdy zaspokojenie potrzeby wydaje

się niemożliwe do osiągnięcia) lub konstruktywnego, którego celem jest wyszukanie rozwiązań, dzięki którym potrzeby zostaną zaspokojone. Zachowanie obronne podzielone zostało na trzy odrębne formy:

- agresji – atak na przedmiot lub podmiot;
- racjonalizacji – poszukiwanie wbrew pozorom logicznych przyczyn niepowodzenia, które są odbierane jako ważniejsze niż te prawdziwe;
- stłumienia – do podświadomości trafiają negatywne uczucia lub doświadczenia.

Wykres 1. Ogólny zarys systemu motywacji.

Źródło: *Zarządzanie motywacją pracowników* (s. 13), W. Kozłowski, 2010, Warszawa: CeDeWu.

Zewnętrzne regulatory zachowań człowieka w organizacji opisują trzy wiodące koncepcje J. Kozielskiego (w kolejności, w jakiej powstały): poznawczej, humanistycznej i psychodynamicznej. Obejmują one (www.agreement.pl/pl/zdaniem-eksperta/185-honorata-stolarzewicz-regulatory-zachowania-czowieka-w-organizacjiq.html, dostęp: 20.01.2018):

- potrzeby i dążenia oraz wewnętrzne popędy, jako siły nieuświadomiane i często sprzeczne, które potrafią całkowicie kierować człowiekiem;
- decyzje świadome i celowe, których człowiek samodzielnie uczy się w trakcie procesu wychowawczego, ukierunkowanego do samego siebie;
- chęć samorealizowania się – jest ona elementem napędowym jednostki, z natury kierującej się etycznym postępowaniem, której zachowania warunkuje teraźniejszość.

3. Warunki środowiskowe pracy a ich wpływ na pracownika

Środowisko pracy wpływa na człowieka poprzez oddziaływanie na zmysły, metabolizm organizmu i percepcję. Może to skutkować reakcjami emocjonalnymi, poziomem aktywności i odczuciami estetycznymi, co wbrew pozorom nierzadko odgrywa duże znaczenie, np. w trakcie pracy na obrabiarkach sterowanych numerycznie CNC typ perfekcjonisty zacznie pracować w wolniejszym tempie.

Nie ma podstaw prawnych, aby oficjalnie podzielić pracę na fizyczną i umysłową. Nie regulują tego żadne przepisy prawne i praktyczne – jest to tylko powszechne spojrzenie, które społeczeństwo uskutecznia w codziennej mowie. Przykładowym tego argumentem jest zapis rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 7 sierpnia 2014 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania (Dz.U. z 2014 r., poz. 1145; <http://dlamanagerow.pl/kadry/wpływa-zachowania-pracownikow-organizacji>, dostęp: 20.01.2018).

Praca w nieodpowiednich warunkach w znaczący sposób przekłada się na efektywność działań pracownika. Jeżeli występują trudne warunki fizyczne, to pracownik – nawet mimo szczerych chęci – nie jest w stanie w pełni wykorzystać swoich zdolności, jego organizm poprzez osłabienie nie da mu możliwości do efektywnego realizowania wyznaczonych mu zadań, co przełoży się również na motyw psychologiczny, co zostało już w tym artykule dość szczegółowo opisane (www.competitiveskills.pl/aktualnosci/czlowiek-w-srodowisku-pracy-174.html, dostęp: 20.01.2018).

Jeśli pracownik zaakceptuje pewne negatywne aspekty, których nie da się uniknąć, np. praca przy zamkniętym oknie ze względu na hałas dochodzący z zewnątrz, sytuacja w środowisku pracy może być pod pewnymi względami odpowiednia.

Najważniejszym elementem w środowisku pracy jest sam pracownik jako osoba. Jeżeli on funkcjonuje poprawnie, to organizacja również działa tak jak powinna. Wszelkie elementy powinny być dobierane pod jego kątem, a więc tak, aby efektywność jego funkcji służbowych była jak największa, nie obciążając przy tym nadmiernie jego możliwości fizycznych, które rzutują również na aspektach psychologicznych.

3.1. Wpływ przełożonego na pracownika

Przed pracownikiem codziennie występują różne perspektywy i możliwości. Przełożony i podlegli mu pracownicy tworzą środowisko szczególne, w którym potrzeby indywidualne nie zawsze są zaspokajane. Właściwy system wynagrodzeń jest jednym z najważniejszych elementów zwiększających motywację do pracy. Nie wystarczy jednak tylko ustalenie pensji odpowiednio wysokiej w stosunku do kwalifikacji pracownika.

Zarządzający organizacją mają bezpośredni wpływ na warunki robocze swoich pracowników. W celu zachęcenia pracownika do efektywności, powinny zostać mu przydzielone odpowiednio dobrane zadania, które zmotywują go do działania (www.agreement.pl/pl/zdaniem-eksperta/185-honorata-stolarzewicz-regulatory-zachowania-czowieka-w-organizacjiq.html, dostęp: 20.01.2018).

W praktyce pomocne w motywującej organizacji pracy jest:

- wzbogacanie pracy poprzez powiększenie zakresu sfer decyzyjnych;
- wzbogacanie pracy grupowej, przekazując kompetencje przełożonego małej grupie;
- planowanie rotacji w stanowiskach pracy, co powoduje wzrost różnorodności zadań;
- poszerzanie zakresu zadań, przekształcając proces pracy i stanowiska pracy.

Działania promujące zdrowy styl życia wśród pracowników mogą mieć wpływ na bardziej efektywne funkcjonowanie organizacji. Pozytywnymi tego aspektami mogą być (www.ciop.pl/CIOPPortalWAR/appmanager/ciop/pl?_nfpb=true&_pageLabel=P30001831335539182278&html_tresc_root_id=300002045&html_tresc_id=300002052&html_klucz=19558&html_klucz_spis=, dostęp: 20.01.2018):

- mniejsza absencja poprzez rosnący zapał do pracy;
- lepszy wizerunek organizacji ze względu na pozytywne skojarzenia;
- zwiększona motywacja i wydajność.

Podsumowanie

Przełożony ma ogromny wpływ na samoocenę pracownika poprzez ocenianie efektów jego pracy. Jeżeli zasługi pracownika nie są doceniane, może on szybko wypalić się zawodowo. Jeżeli jest źle traktowany lub manipulowany przez przełożonego, może to rzutować bardzo niekorzystnie na jego zdrowie psychiczne i fizyczne. Z tego też względu pracodawca powinien zwiększać świadomość pracowników odnośnie do czynników, które warunkują ich zdrowie oraz nakłaniać ich do dbania o jego stan w pracy i poza nią. Częstym przypadkiem jest tzw. przynoszenie pracy do domu, przez co pracownik nie jest wystarczająco spokojny i bardzo często pada ofiarą wypalenia zawodowego. Zależność taka najczęściej występuje wśród pracoholików. Środowisko fizyczne również znacząco wpływa na efektywność pracy. Aby pracownik prawidłowo funkcjonował, niezbędne jest dostosowanie warunków pracy do jego kompetencji, predyspozycji i możliwości fizycznych. Dla jednej osoby te same warunki pracy mogą być bardzo komfortowe, zaś dla innej uciążliwe, wręcz niedające możliwości sprawnego funkcjonowania. Pracodawca lub przełożony powinien doceniać wysiłek i wkład włożony przez pracownika w wykonanie wyznaczonych mu zadań, doceniać intencje, potrzeby, wybory konkretnych metod wykonania określonych zadań, a nie patrzeć na pracownika przez pryzmat samego finalnego efektu jego pracy. Dzięki temu jego motywacja oraz samoocena wzrosną, przez co nie będzie dotyczyć go problem wypalenia zawodowego. Członek organizacji o wysokiej pewności siebie, samoświadomości i poczuciu własnej wartości jest wysoce efektywny i przynosi jej wiele korzyści.

Bibliografia

Kozłowski, W. (2010). *Zarządzanie motywacją pracowników*. Warszawa: CeDeWu.
Wosińska, W., Sosinka-Pietras, M. (1984). *Psychologiczne problemy funkcjonowania człowieka w sytuacji pracy*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

<http://dlamanagerow.pl/kadry/wplywa-zachowania-pracownikow-organizacji>.

<http://michalpasterski.pl/2013/01/samoocena/samoocena/>.

<http://wiecjestem.us.edu.pl/program-rozwojowy-poczucie-wlasnej-wartosci-cz-i>.

<https://m.deon.pl/inteligentne-zycie/psychologia-na-co-dzien/art,599,poczucie-wlasnej-wartosci.html>.

www.agreement.pl/pl/zdaniem-eksperta/185-honorata-stolarzewicz-regulatory-zachowania-czowieka-w-organizacjiq.html.

www.ciop.pl/CIOPPortalWAR/appmanager/ciop/pl?_nfpb=true&_pageLabel=P30001831335539182278&html_tresc_root_id=300002045&html_tresc_id=300002052&html_klucz=19558&html_klucz_spis=.

www.competitiveskills.pl/aktualnosci/czlowiek-w-srodowisku-pracy-174.html.

Joanna LEŃ-MAMOT, Patrycja JANUSZ, Anna RYSZ

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Pigonia w Krośnie

DIAGNOZA POZIOMU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO STUDENTÓW PAŃSTWOWEJ WYŻSZEJ SZKOŁY ZAWODOWEJ W KROŚNIE

Streszczenie

Artykuł przedstawia wyniki badania dotyczącego poziomu kapitału społecznego wśród studentów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie. Pierwsza część artykułu to treść teoretyczna, gdzie poruszono kwestie dotyczące kapitału społecznego, jego obszarów oraz strategicznego znaczenia dla procesów rozwojowych. Druga część poświęcona jest analizie wyników przeprowadzonych badań ankietowych. Wysoki kapitał społeczny wśród ankietowanych jest widoczny w kwestiach dotyczących zaufania do władz lokalnych oraz organizacji pozarządowych (NGO), a także lokalnych przedsiębiorców. Znaczna część studentów, choć uważa, że ich głos ma znaczenie, nie podejmuje działań związanych ze zgłaszaniem postulatów, próśb i żądań do władz lokalnych.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, zaufanie, władze lokalne, organizacje społeczne.

Summary

The article presents the results of the study on the level of social capital among students of the State Higher Vocational School in Krosno. The first part of the article is theoretical content, where issues related to social capital, security or trust. The second part of the article content the results of the conducted research, that is a methodology and detailed analysis of research, illustrated by bar and pie charts. High social capital among the respondents is visible in issues concerning trust in local authorities and non-governmental organizations (NGOs) as well as local entrepreneurs. A significant proportion of students, despite the fact that they think their voice is important, they don't take actions related to submitting demands, requests and demands to local authorities.

Key words: social capital, trust, local government, social organization.

Wprowadzenie

Pojęcie „kapitał społeczny” interpretowane jest jako wiedza osadzona w relacjach i stosunkach społecznych. Ściśle wiąże się ono z zaufaniem do siebie członków organizacji oraz z normami i wartościami (Adamczyk, 2013, s. 17).

Termin ten rozpowszechnił się w latach 80. za sprawą socjologa J. Coleman i politologa R. Putnama, a później P. Bourdieu i F. Fukuyamy. Od tej pory powstało wiele koncepcji kapitału społecznego. Szczególnym zainteresowaniem kategoria ta cieszyła się wśród socjologów, stąd też można znaleźć najwięcej socjologicznych publikacji poświęconych temu tematowi. Pojęcie to ma jednak charakter interdyscyplinarny i przeniknęło również m.in. do teorii zarządzania oraz ekonomii. W tej ostatniej starano się zaobserwować wpływ, jaki kapitał społeczny wywiera na rozwój gospodarki (Sierocińska, 2011, s. 69).

Pojęcie „kapitał społeczny” zostało rozpropagowane przez R. Putnama, który określa je poprzez cechy życia społecznego – sieci, normy, zaufanie, które umożliwiają uczestnikom skuteczniej działać razem w dążeniu do osiągnięcia wspólnych celów. Kapitał społeczny odnosi się zatem do więzi społecznych, związanych z nimi norm oraz zaufania. Termin ten miał również zasadnicze znaczenie dla analiz F. Fukuyamy, który upatrywał w nim tajemniczy rozwój gospodarczego państw Azji Południowo-Wschodniej.

W gospodarce rynkowej podkreśla się wzrost znaczenia kapitału społecznego, stanowiącego niematerialne dobro organizacji. W opinii niektórych badaczy, kapitał społeczny jest tzw. nieruchomym zasobem, którego nie można ani sprzedać, ani użyczyć, a zyski mają charakter ekonomiczny, polityczny, psychologiczny i społeczny (Theiss, 2004, s. 17). Z racji tego, że kapitał społeczny składa się z jakości stosunków ludzkich czy też relacji, można powiedzieć, że jest on kapitałem ludzkim, wzbogaconym o relacje i współpracę, a jednym z najważniejszych czynników, decydujących o rozwoju współczesnej gospodarki, jest inwestowanie w rozwój kapitału ludzkiego (Makowski, 2000, s. 11).

Kapitał społeczny stanowi zatem cenny zasób. Zasoby społeczne to „sieć powiązań” (interakcji), które pozostają do dyspozycji jednostek/grup i ewentualnie mogą zostać zmobilizowane do realizacji indywidualnych bądź grupowych interesów. Tworzą go ludzie nawiązujący ze sobą relacje. Relacje międzyludzkie to sposób wyrażania uczuć i postaw pomiędzy uczestnikami interakcji. Wyrazem takich relacji może być: przyjaźń, miłość, agresja, wrogość, nienawiść, obojętność, lekceważenie i wiele innych uczuć czy zachowań. Interakcje te są czynnikiem wiążącym społeczeństwo i zbiorowość (Giza-Poleszczuk, Marody, Rychard, 2000, s. 32).

Do budowy kapitału społecznego niezbędna jest wspólnota, akceptująca takie wartości, jak: wzajemne zaufanie, współpraca, działania na rzecz innych. Tworzeniu i przekazywaniu tych wartości towarzyszą: tradycja, obyczaje i religia (Fedyszak-Radziejowska, 2007, s. 67). Społeczeństwo zbudowane jest z wielu mniejszych zbiorowości: formalnych, czyli takich, które są w jakiś sposób zinstytucjonalizowane, np. więzi wytworzone w miejscu pracy czy w szkole, a także nieformalnych, które dzieją się poza instytucjami, czyli np. fancluby, rodzina itp. Grupa społeczna to więc ludzie połączeni (nawet chwilowo) pewną więzią społeczną, mogący mieć wspólne interesy oraz poczucie odrębności od innych grup. Społeczność ta posiada własną strukturę oraz określone normy i wartości, którymi się kieruje. Jedną z głównych wartości jest zaufanie między członkami grupy, które prowadzi do różnego rodzaju aktywności i współpracy.

Dane na temat kapitału społecznego w Polsce opierają się na różnorodnych źródłach: statystykach publicznych (np. dane GUS), statystykach zbieranych przez różne instytucje (np. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego) oraz badaniach społecznych (np. Diagnoza Społeczna, Polski Generalny Sondaż Społeczny), badania CBOS i inne). Wymienione zbiory danych zawierają zmienne, mierzące różne elementy kapitału społecznego. Znajdują się tam wskaźniki, obrazujące powiązania społeczne, czyli zaangażowanie Polaków w działalność stowarzyszeń, jak i charakter ich więzi społecznych z przyjaciółmi czy sąsiadami. W badaniach pojawiają się też zmienne mierzące zaufanie społeczne. Równolegle powstało wiele badań autorskich, dotyczących wybranych aspektów kapitału społecznego w różnych środowiskach, instytucjach oraz firmach (badania mikrospołeczne) i na różnym poziomie życia społecznego (np. regionalnym, lokalnym).

W tej części pracy warto także przyjrzeć się definicji kapitału ludzkiego. Kapitał społeczny i kapitał ludzki to terminy bliskoznaczne, ale nie mogą być ze sobą utożsamiane. Kapitał ludzki jest definiowany jako ogół zgromadzonych przez pracowników danej organizacji zasobów wiedzy fachowej, doświadczenia czy też umiejętności, które mają określoną wartość, a twórcą tego terminu jest A. Pigou. Zasób ten można powiększać poprzez inwestycje w pracownika. Kapitał ludzki w wymiarze indywidualnym jest zasobem stanowiącym źródło większych zarobków i przyszłej satysfakcji. Różnica pomiędzy kapitałem społecznym a kapitałem ludzkim to przede wszystkim to, że są to odmienne typy zasobów sprzyjających budowaniu dobrobytu. Kapitał społeczny jest czynnikiem sprzyjającym rozwojowi całego społeczeństwa, a w przypadku kapitału ludzkiego jest to zasób decydujący o sukcesie ekonomicznym w indywidualnej rywalizacji.

Celem artykułu jest ocena poziomu kapitału społecznego wśród studentów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie za pomocą wybranych kryteriów. Przedstawiono w nim wyniki badania ankietowego, dotyczącego m.in. zaufania studentów do władz lokalnych, przedsiębiorców i organizacji NGO. Poruszono również zagadnienie dotyczące poczucia bezpieczeństwa oraz przynależności i aktywności studentów w organizacjach formalnych. Badanie zostało przeprowadzone w październiku i listopadzie 2017 roku wśród 151 studentów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie.

1. Strategiczne znaczenie kapitału społecznego

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (SRKS) została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 16 maja 2013 roku. Stanowi ona odpowiedź na wyzwania polityki rozwoju, która powinna wspierać procesy i inicjatywy wzmacniające rolę działania obywateli na rzecz dobra wspólnego i przyczyniające się do wzmocnienia zaufania, jako jednego z podstawowych komponentów życia społecznego, gospodarczego i kulturowego. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego jest jedną z dziewięciu strategii rozwoju, przyczyniających się do realizacji celów określonych w długookresowej i średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju. Na etapie jej przygotowania zdefiniowano obszary kluczowe, w których niezbędna jest interwencja państwa, realizowana w partnerskim współdziałaniu z obywatelami. Można do nich zaliczyć: postawy i kompetencje społeczne, współdziałanie i partycypację społeczną, komunikację społeczną oraz kulturę i kreatywność.

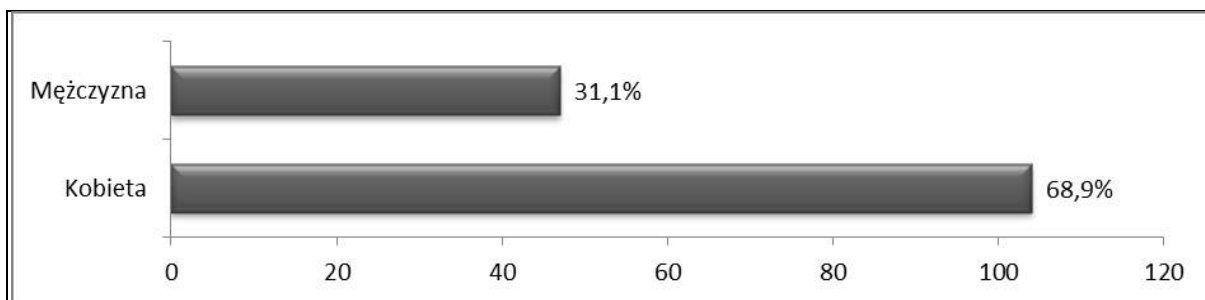
Cel główny SRKS realizowany jest poprzez cztery cele szczegółowe (*Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*, 2013, s. 6):

- kształtowanie postaw sprzyjających kooperacji, kreatywności oraz komunikacji;
- poprawa mechanizmów partycypacji społecznej i wpływu obywateli na życie publiczne;
- usprawnienie procesów komunikacji społecznej oraz wymiany wiedzy;
- rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego opiera się na przekonaniu, że kapitał społeczny jest ważnym czynnikiem rozwoju kraju wymagającym wzmocnienia. Podejmowane działania powinny przyczyniać się do wzrostu wzajemnego zaufania Polaków oraz sprzyjać poprawie zaufania do instytucji i organów państwa. Ważnym elementem inicjowanych zmian powinno być wzmacnianie gotowości Polaków do działania na rzecz dobra wspólnego (*Ibidem*).

2. Metodyka badań własnych i charakterystyka respondentów

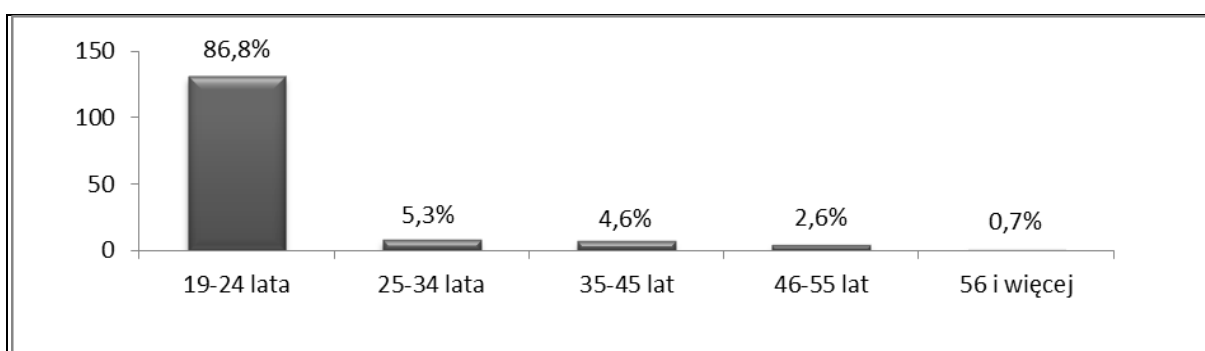
Podstawowym narzędziem badania był wywiad skategoryzowany, oparty na ankiecie złożonej z dwóch segmentów, które dotyczyły pojęcia „kapitał społeczny” i związanych z nim zachowań studentów oraz metryczki. W badaniu wzięło udział 151 studentów z Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Stanisława Pigonia w Krośnie, z czego 68,9% stanowiły kobiety, a 31,1% mężczyźni (wykres 1), którzy odpowiedzieli na 23 pytania zamknięte, dotyczące różnych obszarów kapitału społecznego.

Wykres 1. Struktura respondentów według płci.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

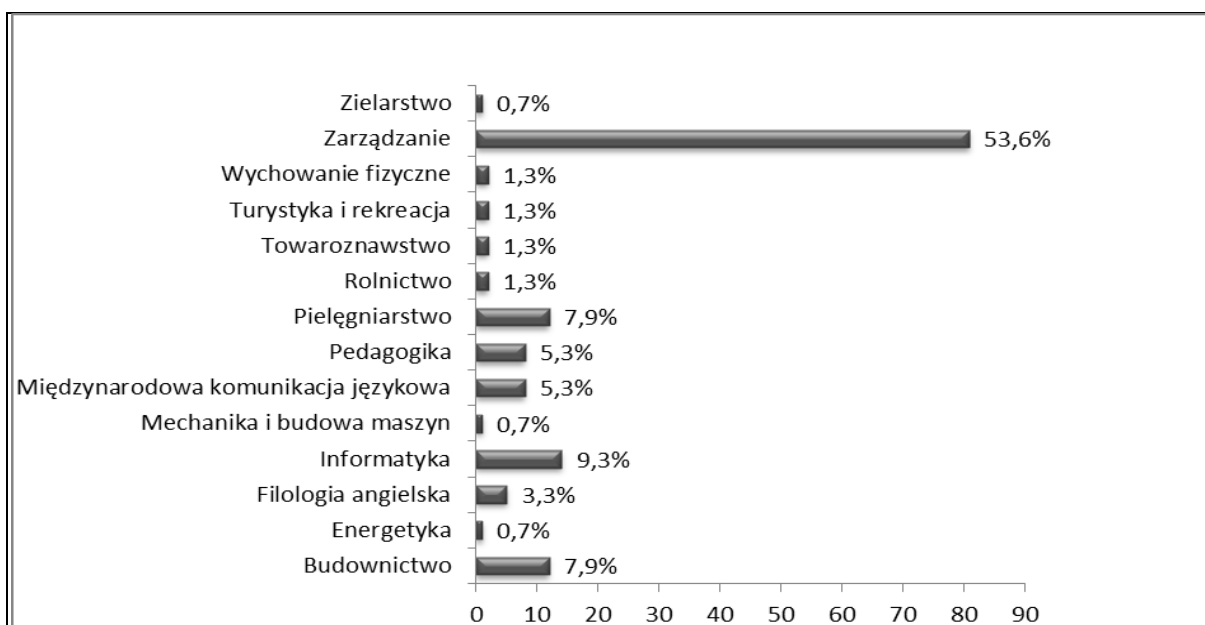
Jak wynika z wykresu 2, zdecydowanie największą grupę respondentów stanowili studenci w przedziale wieku od 19 do 24 lat (86,8% ogółu badanych).

Wykres 2. Struktura respondentów według wieku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

W badaniu ankietowym wzięli udział studenci takich kierunków, jak: Budownictwo, Energetyka, Informatyka, Mechanika i budowa maszyn, Międzynarodowa komunikacja językowa, Pedagogika, Pielęgniarstwo, Rolnictwo, Towaroznawstwo, Turystyka i rekreacja, Wychowanie fizyczne, Zarządzanie i Zielarstwo (wykres 3).

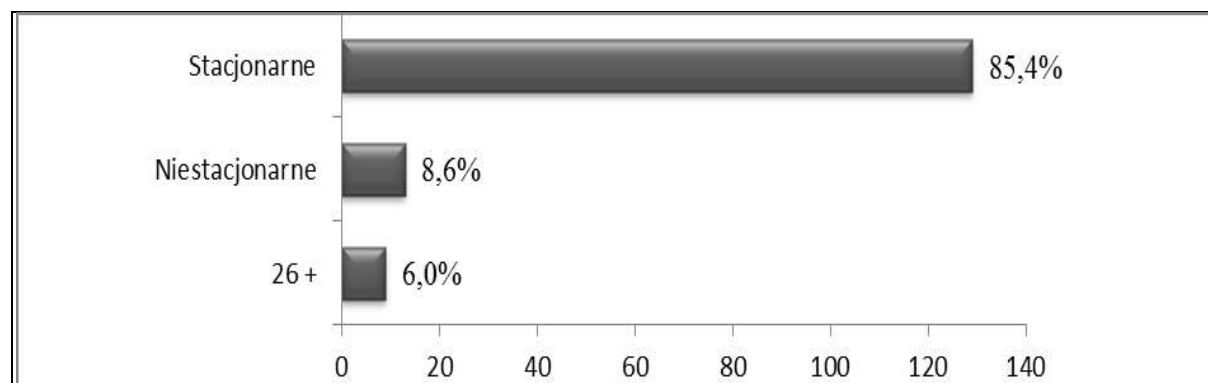

Wykres 3. Struktura respondentów według kierunków studiów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Najliczniejszą grupą respondentów byli studenci kierunku Zarządzanie, którzy stanowili ponad połowę ankietowanych – było to odpowiednio 53,6% badanych. Na 2. miejscu uplasowali się studenci kierunku Informatyka z wynikiem 9,3%.

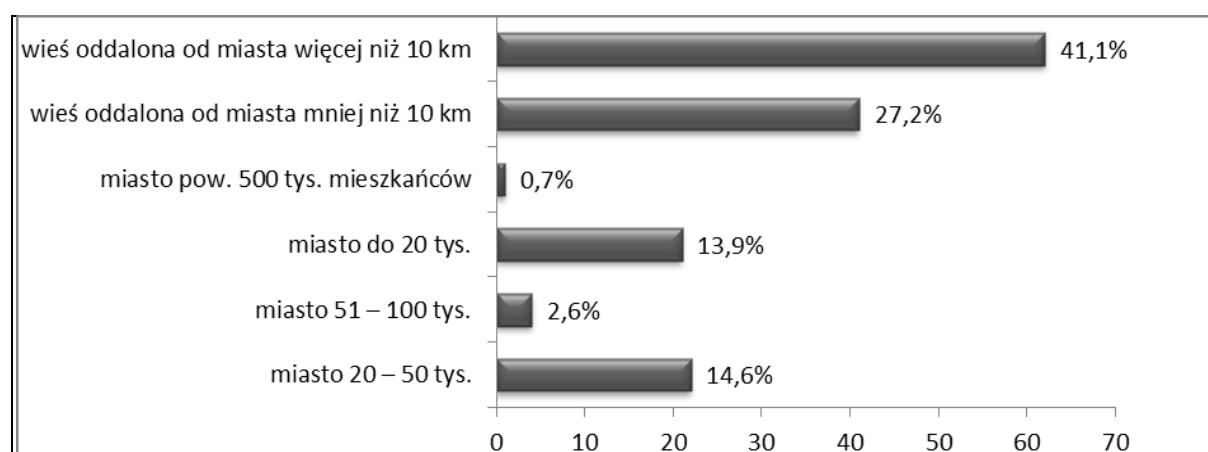
Wykres 4 przedstawia strukturę respondentów według typu studiów, gdzie przeważającą grupą ankietowanych byli studenci studiów stacjonarnych.

Wykres 4. Struktura respondentów według typu studiów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Kolejno przeanalizowano strukturę respondentów według miejsca zamieszkania (wykres 5).

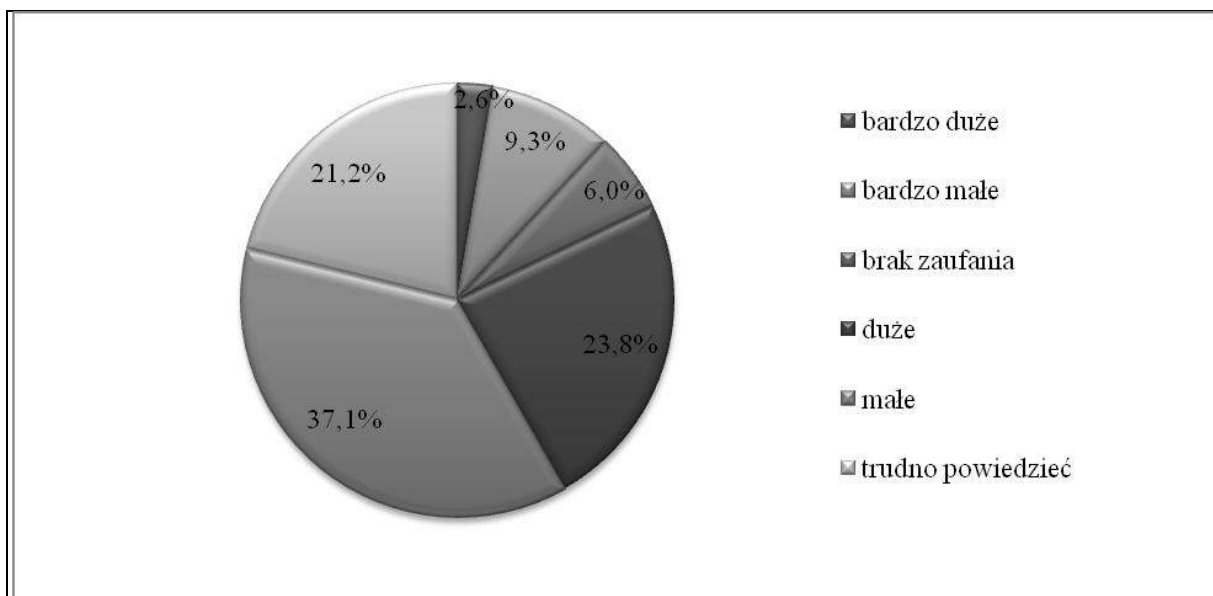

Wykres 5. Struktura respondentów według miejsca zamieszkania.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Studenci biorący udział w badaniu pochodzili głównie z terenów wiejskich. Ponad 68% ankietowanych było mieszkańcami wsi, z czego ponad 3 na 5 byli to mieszkańcy wsi oddalonej więcej niż 10 km od miasta, a prawie 2 na 5 mieszkało we wsi oddalonej mniej niż 10 km od miasta. Zaledwie 1 na 20 badanych pochodził z miasta, które przekraczało 50 tys. mieszkańców.

Respondentom zadano też pytanie dotyczące zaufania do władz lokalnych (wykres 6), które mają prawo do podejmowania określonych decyzji oraz tworzenia zasad funkcjonowania dla ludzi zamieszkujących określoną część terytorium kraju (Właźlak, 2010, s. 186-188).

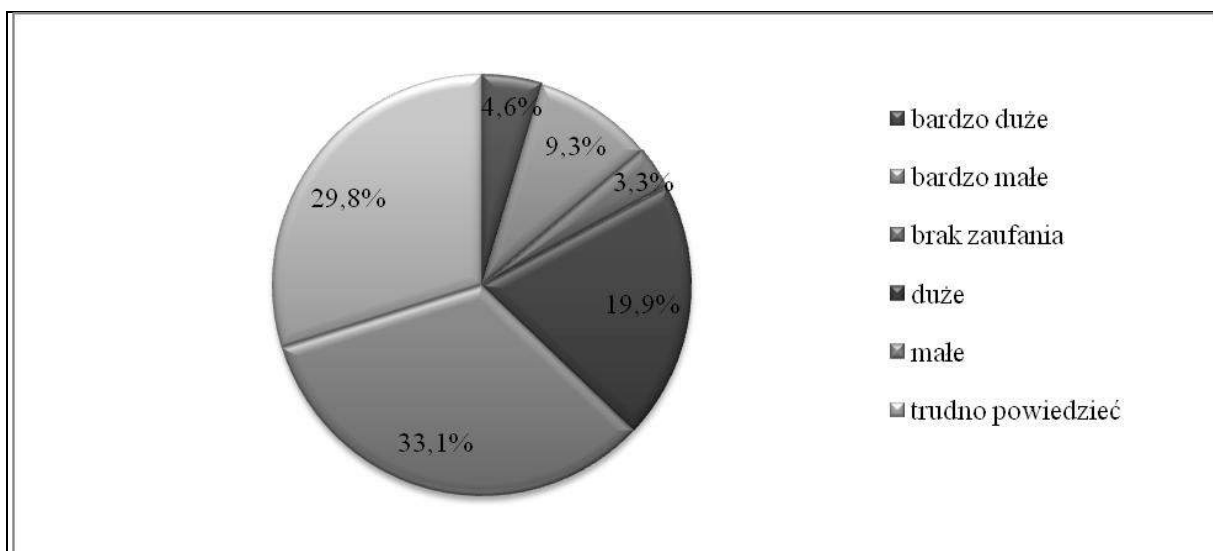

Wykres 6. Czy ma Pan/Pani zaufanie do władz lokalnych?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Z wykresu 6 wynika, że najwięcej ankietowanych (37,1%) ma małe zaufanie do władz lokalnych. Spora część studentów (aż 23,8%) odpowiedziała, że ich zaufanie jest duże. Kilku studentów wskazało, że nie ma zaufania do władz lokalnych (6%), jednak najmniej ankietowanych posiada bardzo duże zaufanie do władz lokalnych.

Kolejne pytanie dotyczyło zaufania studentów do organizacji NGO, które cechują się tym, że działają na rzecz wybranego interesu, jednak ich działalność nie ma na celu osiągnięcia zysku. Do organizacji pozarządowych można zaliczyć m.in. fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie socjalne czy też organizacje kościelne (Kafel, 2012, s. 175-177).

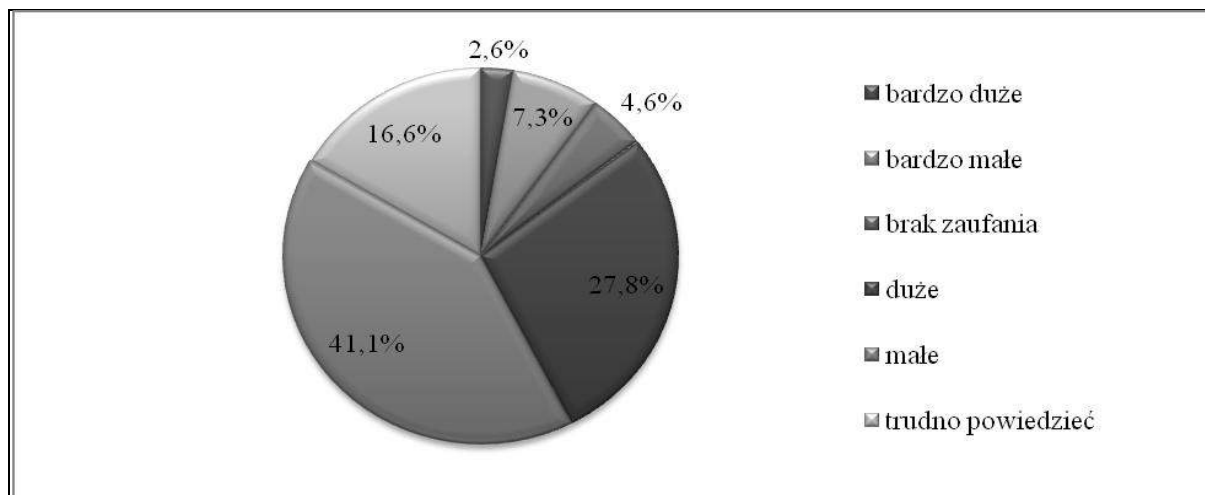

Wykres 7. Czy ma Pan/Pani zaufanie do organizacji NGO (stowarzyszenia, fundacje, organizacje pożytku publicznego) działających na terenie gminy Miasta Krosna?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Najwięcej ankietowanych odpowiedziało, że posiada małe zaufanie do tego typu organizacji. Z wykresu 7 wynika, że prawie 30% studentów wskazało na odpowiedź „trudno powiedzieć”. Na odpowiedź „duże” i „bardzo duże” zaufanie do władz lokalnych uzyskano łącznie 24,5%. Z przeprowadzonego badania wynika, że studenci Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie mają raczej małe zaufanie do władz lokalnych, przedsiębiorców i organizacji NGO.

Następne pytanie, które zadano respondentom, dotyczyło zaufania do lokalnych przedsiębiorców (wykres 8).

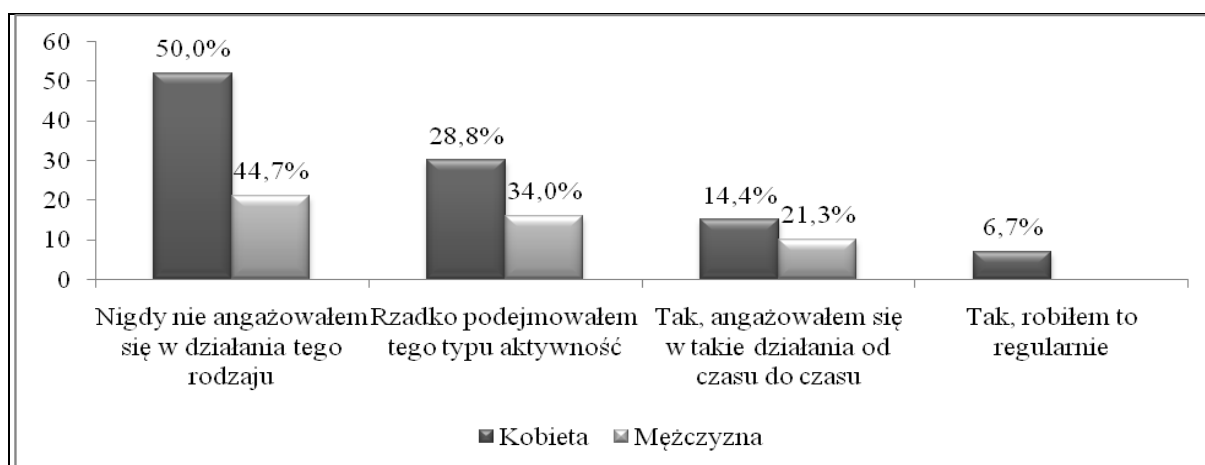

Wykres 8. Czy ma Pan/Pani zaufanie do lokalnych przedsiębiorców?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Podobnie jak w przypadku zaufania do władz lokalnych i organizacji NGO, najwięcej respondentów wskazało na małe zaufanie. Druga odpowiedź, którą najczęściej wybierali ankietowani, z wynikiem 27,8%, to duże zaufanie. Najrzadziej wskazywana odpowiedź przez respondentów to „bardzo duże” zaufanie do lokalnych przedsiębiorców.

Respondentom zadano również pytanie dotyczące podejmowania indywidualnych i nieodpłatnych działań na rzecz innych. Pytanie dotyczyło dobrowolnych, świadomych oraz wykonywanych bez wynagrodzenia działań, tj. wolontariatu. Wolontariusze angażują się w pracę na rzecz innych, ale także na rzecz organizacji pozarządowych czy też innych instytucji, działających w różnych obszarach społecznych (Blichasz, Huchla, 2008, s. 129-132).

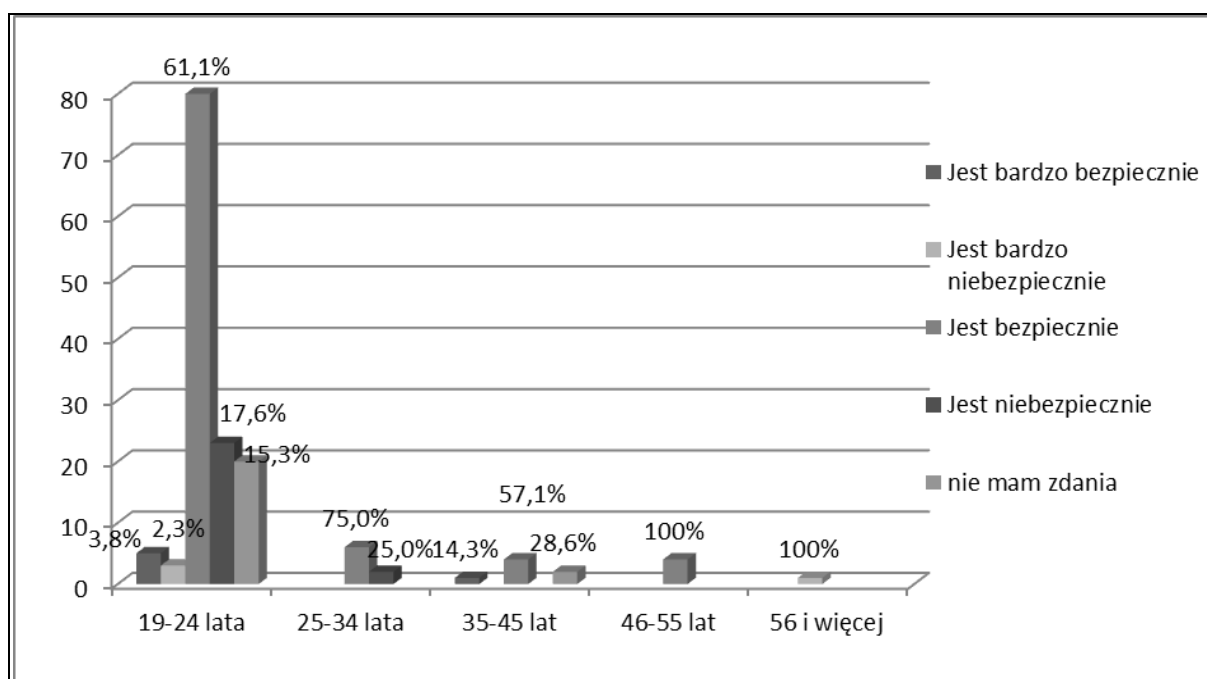

Wykres 9. Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy poprzedzających badanie podejmował/a Pan/Pani indywidualnie nieodpłatne działania na rzecz innych osób lub społeczności lokalnej?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Z wykresu 9 można odczytać, że jedynie 6,7% kobiet regularnie pomagało innym. Od czasu do czasu nieodpłatną pomoc wykonywało 14,4% kobiet i 21,3% mężczyzn. Według przeprowadzonych badań, 50% kobiet i 44,7% mężczyzn nigdy nie angażowało się w tego typu działania, jakimi są indywidualna i nieodpłatna pomoc innym.

Ankietowanych studentów zapytano też, jak oceniają bezpieczeństwo publiczne w Krośnie (wykres 10). Bezpieczeństwo publiczne można definiować jako ogół warunków i instytucji chroniących życie, zdrowie, mienie obywateli czy także suwerenność państwa przed zjawiskami groźnymi dla ładu prawnego, a także przed zjawiskami mogącymi zakłócić normalne funkcjonowanie obywateli. Zagrożenia te mogą mieć charakter wewnętrzny bądź zewnętrzny (Czupryński, Wiśniewski, Zboina, 2015, s. 9-12).

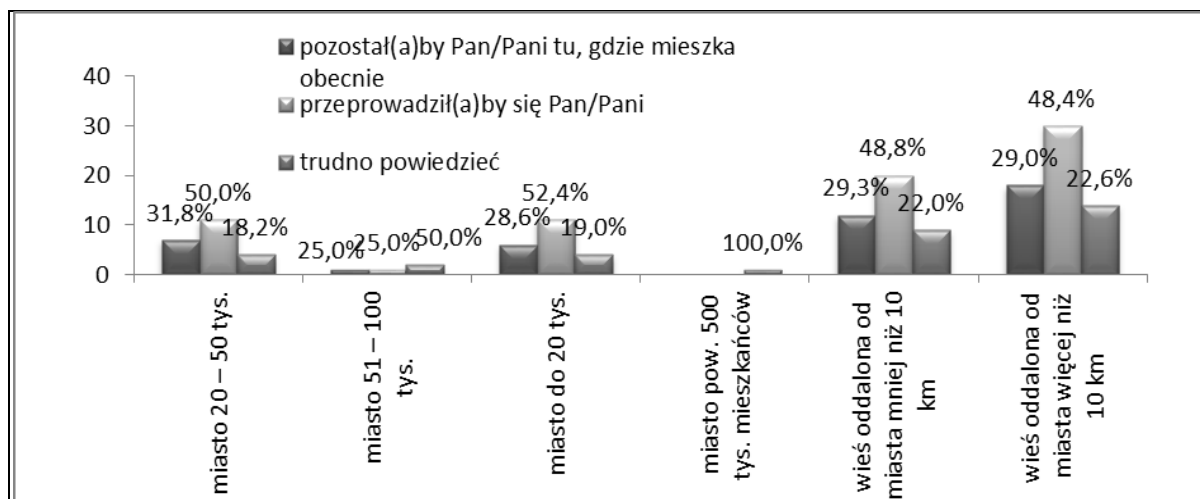

Wykres 10. Jak ocenia Pan/Pani bezpieczeństwo publiczne w Krośnie?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Jak wynika z wykresu 9, najwięcej osób w przedziale od 19 do 55 lat wskazało, że w Krośnie czują się bezpiecznie. W grupie studentów 56 i więcej 1 osoba wskazała, że jest bardzo niebezpiecznie. Ankietowani w przedziale 19-24 lata wskazali w 17,6%, że jest niebezpiecznie. Grupa respondentów w wieku 46-55 lat w 100% odpowiedziała, że w Krośnie jest bezpiecznie. W każdej grupie wiekowej najwięcej respondentów wskazało, że Krosno jest miastem bezpiecznym.

W badaniu poruszono także kwestię wyboru miejsca zamieszkania (wykres 11).

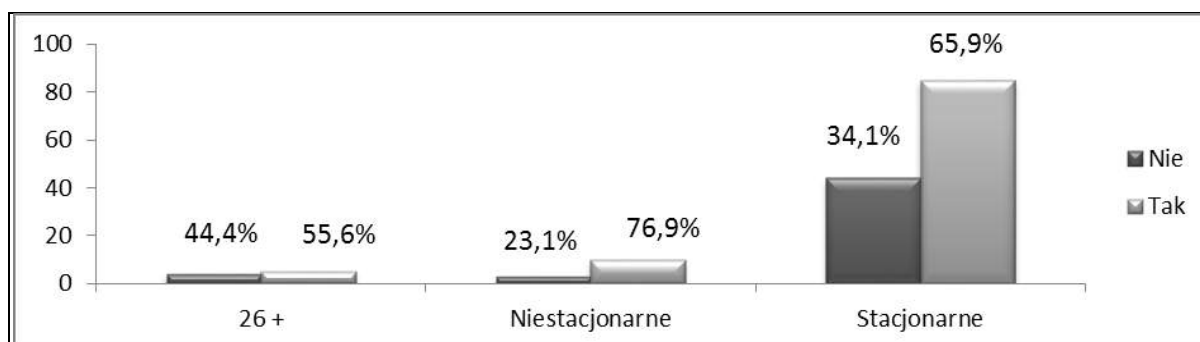

Wykres 11. Wybór miejsca zamieszkania.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

W pytaniu o możliwość zmiany miejsca zamieszkania co 2 ankietowany wyraził taką chęć, niezależnie od miejsca pochodzenia. Jeden na 3 ankietowanych był zadowolony z obecnego miejsca zamieszkania i nie zmieniłby go nawet, gdyby miał taką możliwość. Biorąc pod uwagę kryterium dotyczące miejsca zamieszkania, prawie we wszystkich grupach (oprócz miasta 51-100 tys.) ankietowani wskazali, że zmieniliby miejsce zamieszkania, jeśli byłaby taka możliwość.

Badanych studentów zapytano również o kwestie zaufania do członków formalnych organizacji, takich jak: fundacje, stowarzyszenia czy działalność Ochotniczej Straży Pożarnej. Według kryterium dotyczącego typu studiów można stwierdzić, że w każdej badanej grupie najwięcej studentów posiada zaufanie do członków formalnych organizacji, np. fundacji, stowarzyszeń, OSP (wykres 12).

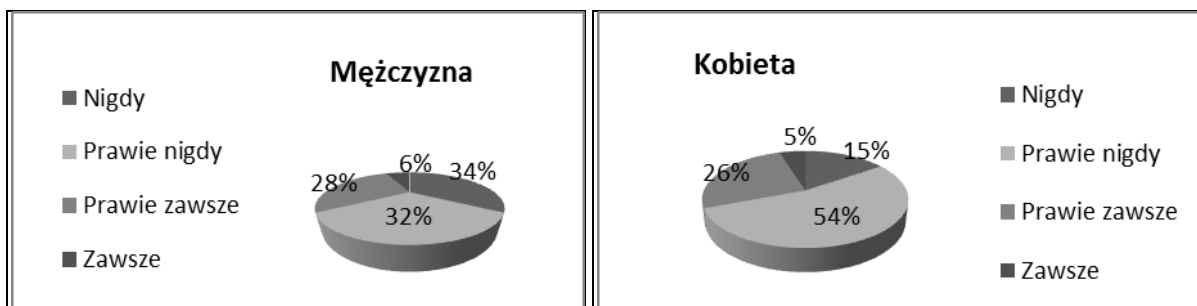

Wykres 12. Czy ma Pan/Pani zaufanie do członków formalnych organizacji działających na terenie Pana/Pani gminy, np. stowarzyszeń, fundacji, OSP?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Jak wynika z wykresu 12, wśród studentów „26+” zanotowano ponad 10 punktów procentowych przewagi odpowiedzi twierdzących, co wskazuje, że znaczna połowa tej grupy respondentów wykazuje zaufanie do członków formalnych organizacji. Co ciekawe, większe zaufanie do różnego rodzaju stowarzyszeń czy fundacji wykazują studenci stacjonarni i niestacjonarni – średnio 2 na 3 osoby ankietowane z tych grup obdarzają zaufaniem członków formalnych organizacji.

Ankietowanych studentów zapytano także, czy angażują się w organizację przedsięwzięć mających cel charytatywny (wykres 13).

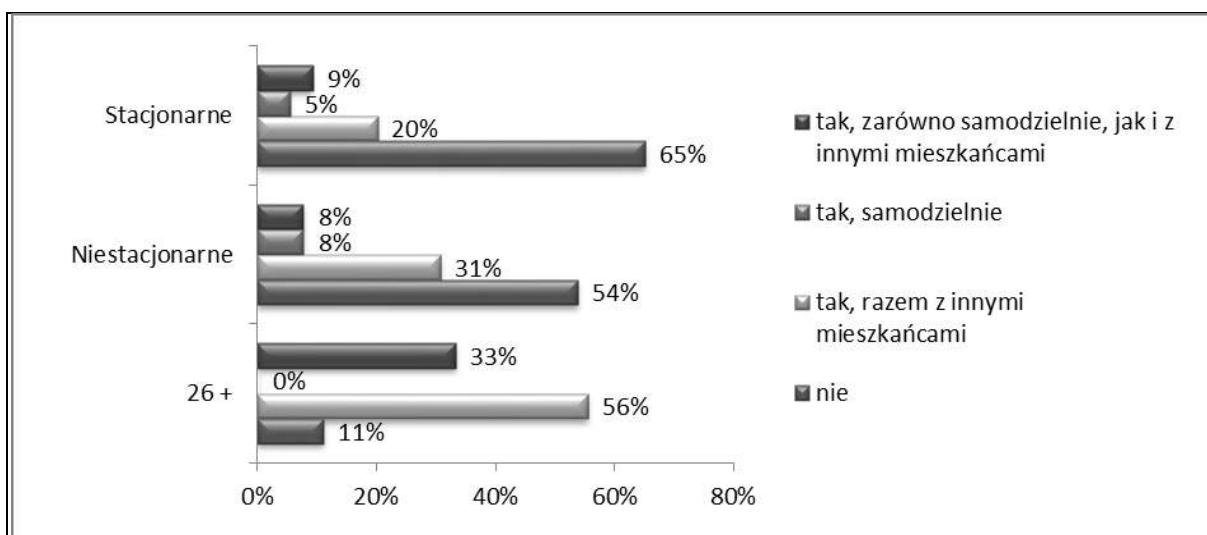

Wykres 13. Jak często bierze Pan/Pani udział w organizacji akcji charytatywnych?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Niezależnie od płci ankietowanych, zarówno w grupie kobiet, jak też mężczyzn średnio 1/4 badanych bierze udział w organizacji akcji charytatywnych.

Biorąc pod uwagę zgłaszanie postulatów, próśb i żądań do władz lokalnych, analizując wykres 14, można stwierdzić, że studenci „26+” częściej podejmują tego typu działania. Tylko 11% z tej grupy badanych nie zgłasza żadnych postulatów ani próśb do władz lokalnych.

Wykres 14. Czy angażuje się Pan/Pani w zgłaszanie postulatów, próśb i żądań do władz lokalnych?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Zupełnie inna sytuacja jest wśród studentów stacjonarnych oraz niestacjonarnych. Ta grupa respondentów wykazuje znacznie mniejsze zaangażowanie w tego typu działania. Jak wynika z badania, studenci studiów stacjonarnych aż w 65% wskazań nie zgłaszają żadnych próśb, postulatów czy żądań do władz lokalnych. Także ponad połowa ankietowanych spośród studentów niestacjonarnych pozostaje bierna w tego typu działaniach. Z przeprowadzonych badań wynika, że studenci studiów stacjonarnych i niestacjonarnych średnio angażują się w zgłaszanie postulatów, próśb i żądań do władz lokalnych. Inaczej było w przypadku studentów „26+”, którzy chętnie angażują się w tego rodzaju działaniach razem z innymi mieszkańcami.

W ankiecie badano również kwestię pomocy innym. Jak wynika z wykresu 15, zarówno kobiety, jak i mężczyźni w zdecydowanej większości pomoc ludziom ubogim, chorym lub też znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej i uważają to za swój obowiązek.

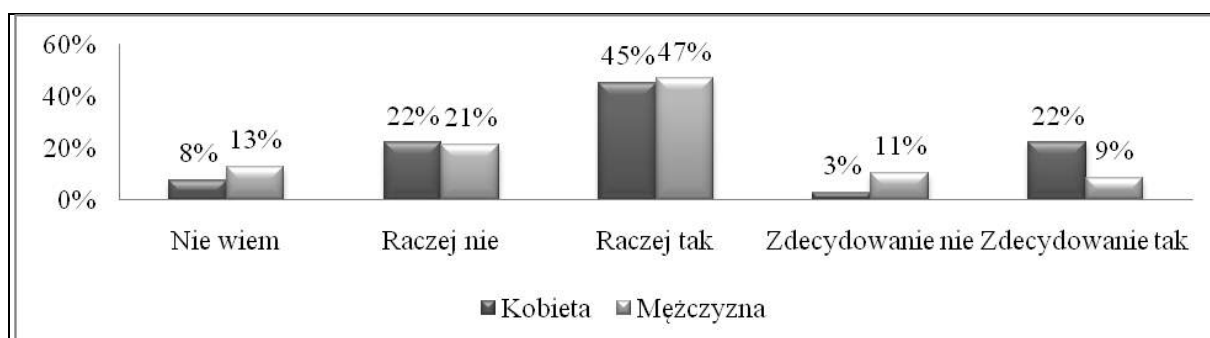

Wykres 15. Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy poprzedzających badanie podejmował/a Pan/Pani indywidualnie nieodpłatne działania na rzecz innych osób?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Analizując wynik badania na podstawie wykresu 15, można zauważyć jednak, że przeciętnie połowa badanych kobiet i mężczyzn nigdy nie angażowała się w działania na rzecz innych osób. Wśród respondentów płci męskiej nikt regularnie nie angażuje się w pomoc potrzebującym.

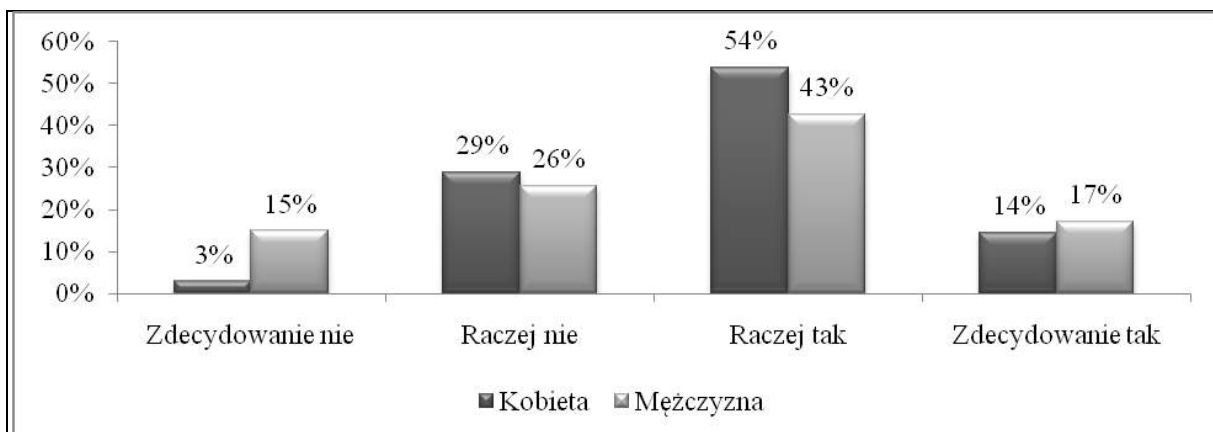
Biorąc pod uwagę znaczenie monitoringu wizyjnego dla bezpieczeństwa w mieście Krosno, widać pewną zgodność wskazań respondentów obu płci, co ilustruje wykres 16.

Wykres 16. Czy uważa Pan/Pani, że „monitoring wizyjny miasta przyczynia się do poprawy bezpieczeństwa w Krośnie”?

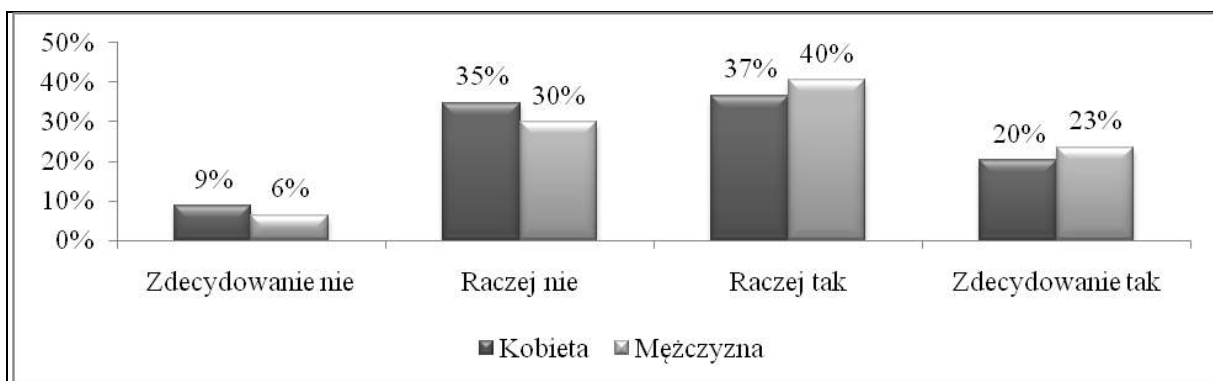
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Około połowa badanych twierdzi, że monitoring miejski raczej sprawia, że miasto jest bezpieczniejsze. Podobnie przedstawiają się wyniki dotyczące odsetka wskazań osób twierdzących, że monitoring raczej nie poprawia bezpieczeństwa – 22% kobiet i 21% mężczyzn. Najwięcej respondentów wskazało, że monitoring wizyjny miasta przyczyni się do poprawy bezpieczeństwa w Krośnie.

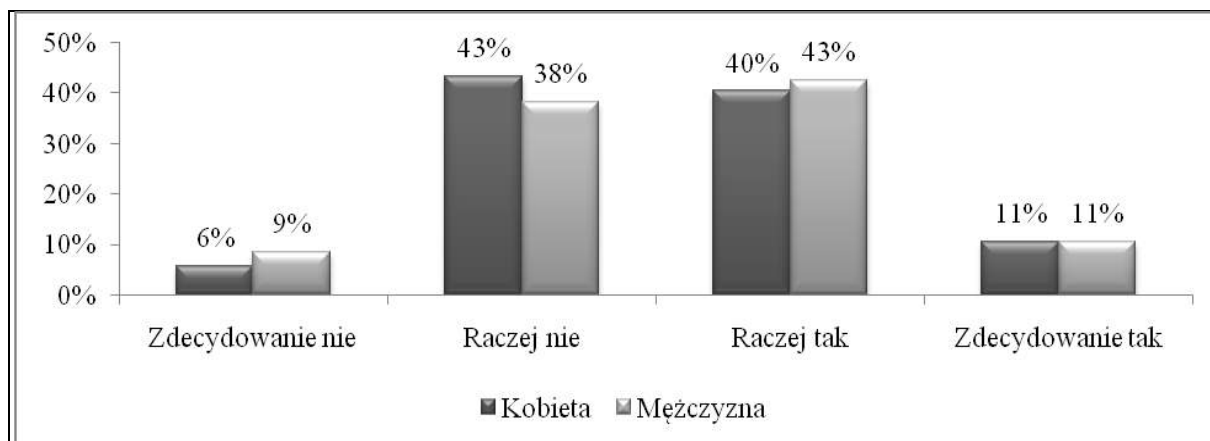
Wykres 17. Czy uważa Pan/Pani, że „demokracja ma przewagę nad innymi formami rządów”?
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące demokracji przedstawiają się następująco: 54% kobiet i 43% mężczyzn uważa, że demokracja raczej przeważa nad innymi formami rządów, zgodnie, gdyż po około 1/3 zapytanych obu płci odpowiedziało, że „raczej nie”, a przekonanych o tym jest 14% kobiet i 17% mężczyzn. O niesłuszności tego stwierdzenia pewnych jest tylko 3% kobiet i 15% mężczyzn (wykres 17).

Wykres 18. Czy uważa Pan/Pani, że „Mój głos ma znaczenie”?
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

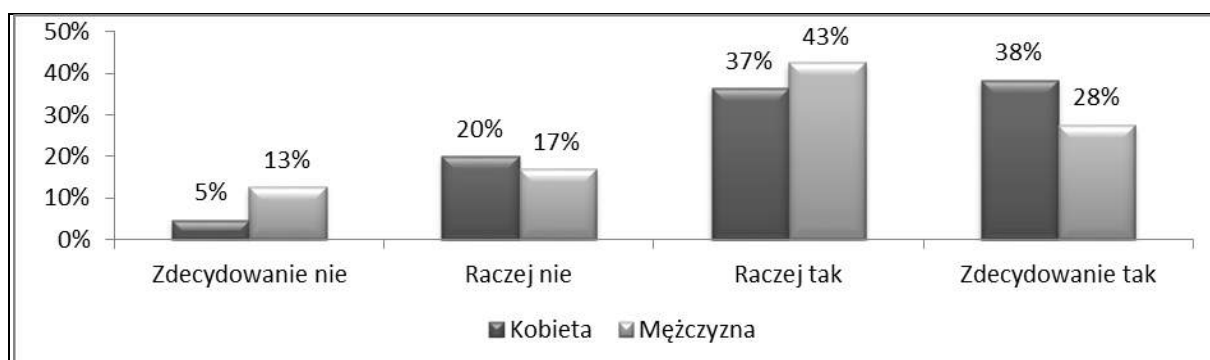
Na pytanie dotyczące poczucia wpływu respondentów na życie publiczne (wykres 18) ankietowani, zarówno kobiety, jak i mężczyźni, odpowiadali bardzo podobnie – 37% kobiet i 40% mężczyzn wskazało „raczej tak”. Około 1/3 ankietowanych twierdzi, że ich głos raczej nie ma znaczenia, a ok. 1/2 pytanych jest pewna znaczenia ich głosu. Poniżej 10% badanych twierdzi, że ich głos nic nie wnosi. Podsumowując, 57% kobiet i 63% mężczyzn uważa, że ich oddany głos w wyborach ma znaczenie.

Wykres 19. Czy uważa Pan/Pani, że „Moje działania i podejmowane decyzje oddziałują na innych ludzi i środowisko lokalne”?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Tutaj również wyniki przy uwzględnieniu obu płci są bardzo podobne. Co ciekawe, po ok. 40% kobiet i mężczyzn twierdzi, że takie decyzje raczej oddziałują na innych ludzi oraz środowisko lokalne i że raczej nie oddziałują. Około 11% kobiet i 11% mężczyzn jest pewna, że ich działania i podejmowane decyzje oddziałują na innych ludzi oraz środowisko lokalne. Niespełna 10% respondentów jest przekonana, że takie działania i decyzje nie oddziałują na nic.

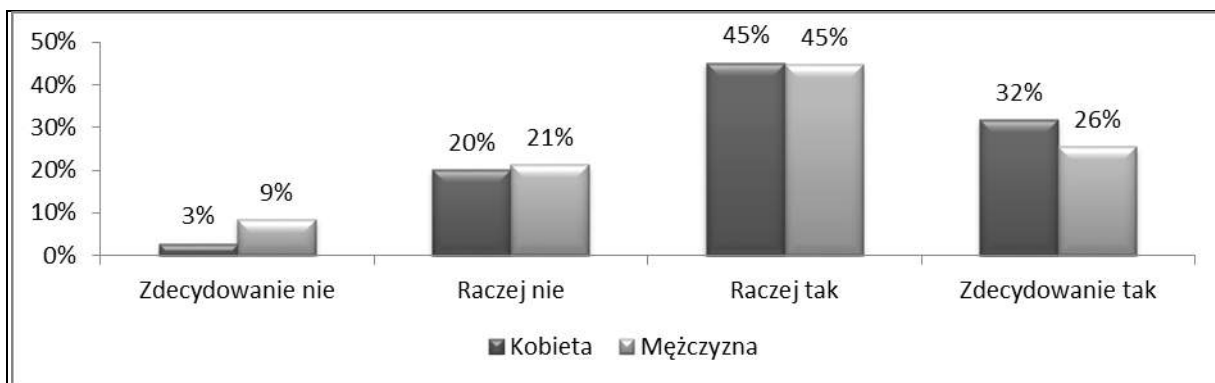

Wykres 20. Czy uważa Pan/Pani, że „Pomaganie innym, ludziom ubogim, chorym lub w trudnej sytuacji życiowej to nasza powinność”?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Ponad 70% ankietowanych odpowiedziało „tak” lub „zdecydowanie tak”. Średnio licząc, co 3. kobiet i prawie co 3. mężczyzna uważają, że pomaganie innym (ludziom ubogim, chorym czy w trudnej sytuacji życiowej) to ich powinność.

Kolejne podobne pytanie sprawdzało gotowość do współpracy i poczucie wpływu respondentów na otaczającą ich rzeczywistość. Ankietowani zapytani zostali, czy poprzez uczestnictwo w lokalnych akcjach społecznych można pomagać innym. Średnio 3 na 4 osoby badane odpowiedziały „tak” lub „zdecydowanie tak”.

Wykres 21. Czy uważa Pan/Pani, że „Uczestnicząc w lokalnych akcjach społecznych można pomagać innym”?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Ponad połowa mężczyzn i kobiet uważa, że ich działania i podejmowane decyzje oddziałują na innych oraz środowisko lokalne. Wyniki z przeprowadzonego badania prezentują się następująco: 45% zapytanych jest zdania, że poprzez uczestnictwo w lokalnych akcjach społecznych raczej można pomagać innym, 20% i 21% odpowiednio kobiet i mężczyzn twierdzi, że w takich sposób raczej nie można pomagać ludziom. Tylko 3% kobiet i 9% mężczyzn jest przekonanych, że takie działania nie mogą pomóc innym.

Podsumowanie

Badania różnych organizacji społecznych w Polsce pozwalają postawić hipotezę, że kapitał społeczny jest w polskim społeczeństwie obecny, lecz w wielu miejscach w sposób istotnie ograniczony – nie wykracza poza konkretnie zorientowane i niewielkie struktury społeczne. Społeczeństwo polskie organizuje się przede wszystkim w sprawach pomocy społecznej i humanitarnej, edukacji oraz zdrowia.

Analizując powyższe badania, można przyjąć, że poziom kapitału społecznego wśród studentów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie jest niski. Świadczyć może o tym niewielkie zaufanie do władz i przedsiębiorców lokalnych oraz organizacji pozarządowych. Większość studentów studiów stacjonarnych i niestacjonarnych nie angażuje się w zgłaszanie postulatów, próśb i żądań do władz lokalnych. Dodatkowo, niski procent studentów bierze udział w różnych organizacjach akcji charytatywnych. Można więc stwierdzić, że studenci w małym stopniu angażują się w różnego typu działania, przyczyniające się do poprawy jakości ich życia, ale także innych.

Większość badaczy jest zgodna, że deficyty kapitału społecznego mogą już wkrótce stać się barierą dla dalszego rozwoju gospodarczego Polski, ponieważ wzajemna zależność poziomu kapitału społecznego, poziomu rozwoju i poziomu życia jest powszechnie dowiedziona. W Polsce kapitał społeczny ma głównie charakter wiążący (silne więzi w bliskich kręgach), co może hamować rozwój gospodarczy. Stymulowanie powstawania i rozwoju pomostowego kapitału społecznego w Polsce wydaje się być ważnym zadaniem polityki społecznej na różnych szczeblach.

Bibliografia

- Adamczyk, M. (2013). *Wprowadzenie do teorii kapitału społecznego*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Blicharz, J., Huchla, A. (2008). *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*. Warszawa: Wydawnictwo Oficyna a Wolters Kluwer business.
- Czupryński, A., Wiśniewski, B., Zboina, J. (2015). *Bezpieczeństwo. Teoria – Badania – Praktyka*. Józefów: Wydawnictwo Centrum Naukowo-Badawczego Ochrony Przeciwpożarowej im. Józefa Tuliszkowskiego Państwowego Instytutu Badawczego.
- Fedyszak-Radziejowska, B. (2007). Czy kapitał społeczny bez społecznego zaufania jest możliwy? W: T. Kaźmierczak, M. Rymczy (red.), *Kapitał społeczny Ekonomia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Instytut Spraw Publicznych.
- Giza-Poleszczuk, A., Marody, M., Rychard, A. (2000). *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Kafel, T. (2012). *Teoria i praktyka zarządzania organizacjami pozarządowymi – wybrane aspekty*. Kraków: Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Makowski, K. (2000). Kapitał ludzki w skali mikroekonomicznej. *Monografie i Opracowania SGH*, 470, 11.
- Sierocińska, K. (2011). Kapitał społeczny. Definiowanie, pomiar, typy. *Studia Ekonomiczne*, 1. *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*. Załącznik do uchwały nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r., Monitor Polski (poz. 378)
- Theiss, M. (2004). Czy kapitał społeczny może być kategorią polityki społecznej. W: L. Frąckiewicz, A. Rączaszka, *Kapitał społeczny*. Katowice: Wydawnictwo AE.
- Włazlak, K. (2010). *Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Oficyna a Wolters Kluwer business.

<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20130000378/O/M20130378.pdf>.

Ewa SZURA, Marta MISIARZ, Marlena BUDŹKO, Jagoda KŁĘBEK
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie

NAWYKI ŻYWIENIOWE I AKTYWNOŚĆ FIZYCZNA W KONTEKŚCIE REDUKCJI MASY CIAŁA U KOBIET

Streszczenie

Otyłość jest stanem, w którym ilość energii dostarczonej istotnie przewyższa jej zużycie przez organizm. Charakteryzuje się zwiększeniem ilości tkanki tłuszczowej. Najpowszechniej stosowanym, prostym wskaźnikiem, służącym do rozpoznania i oceny stopnia otyłości u dorosłych, jest wskaźnik masy ciała BMI. W patogenezie otyłości główną rolę odgrywają czynniki: genetyczne, środowiskowe, społeczne i kulturowe, a także stan fizjologiczny organizmu. Wzrastająca częstość występowania otyłości jest w głównej mierze spowodowana współczesnym stylem życia. Celem projektu było: propagowanie zdrowego stylu życia, wprowadzenie aktywności fizycznej i redukcja masy ciała. Badaniem objęto 17 mieszkanek Nysy w wieku od 18 do 45 lat. Dokonano pomiaru masy ciała oraz składu ciała pod kątem zawartości: tkanki tłuszczowej, tkanki mięśniowej, tkanki tłuszczowej wisceralnej oraz całkowitej zawartości wody przy użyciu analizatora składu ciała Tanita.

Słowa kluczowe: dieta, aktywność fizyczna, otyłość, nadwaga.

Summary

The obesity is the state in which delivered energy is much bigger than the body is consuming and it leads to the increase of fat. The Body Mass Index (BMI) is the most popular key index used to examine and classify degree of obesity in adults. Pathogenesis consists of factors: genetic, environmental, social and cultural and also physiological state of organism. Obesity is increasing all the time and it is caused by a contemporary lifestyle. The goal of the project was: promoting a healthy lifestyle, introducing physical activity and reducing body weight. 17 women from Nysa aged 18-45 took part in the survey. It included measurement of body weight and body composition. It examined: percentage of body fat, muscle tissue, visceral fat tissue and water using body composition analyzer Tanita.

Key words: diet, physical activity, obesity, overweight.

Wprowadzenie

Otyłość dotyka coraz więcej osób i jest problemem bardzo często bagatelizowanym przez ogół społeczeństwa. Stanowi jeden z głównych czynników ryzyka, odpowiedzialnych za śmierć ludzi na świecie (Jasiel-Wojculewicz, Chrostowska, Narkiewicz, 2007). Zalicza się ją do najważniejszych przewlekłych chorób niezakaźnych, która w obecnej populacji, według Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), przybrała postać globalnej epidemii (Przybylska, Kurowska, Przybylski, 2012).

Otyłość to stan patologiczny, charakteryzujący się zwiększonym udziałem tkanki tłuszczowej, przekraczającej 39-42% u kobiet, a 25-30% u mężczyzn. Choroba ta w swoich skutkach może prowadzić do poważnych zaburzeń metabolicznych, tj. zwiększonego poziomu cholesterolu frakcji HDL i LDL, trójglicerydów, nadciśnienia tętniczego, zaburzeń gospodarki glukozowo-insulinowej, a także chorób układu sercowo-naczyniowego (Biela i in., 2005; Drygas, Jegier, 2009; Włodarek i in., 2015).

Ze względu na rozmieszczenie tkanki tłuszczowej w organizmie człowieka, różnicuje się otyłość: gynoidalną (udowo-pośladkową) i androidalną (brzuszną, wisceralną). Otyłość wisceralną definiuje się jako obwód pasa >102 cm u mężczyzn oraz >88 cm u kobiet. Występuje u 29% mężczyzn i 48% kobiet na świecie (Szymocha, Bryła, Maniecka-Bryła, 2009). Ten typ otyłości jest szczególnie niebezpieczny dla zdrowia człowieka, ze względu na lokalizację tkanki tłuszczowej, która gromadzi się wokół narządów jamy brzusznej. Przyczynia się do rozwoju zaburzeń metabolicznych, a także zwiększa ryzyko wystąpienia chorób układu sercowo-naczyniowego (Sichecka-Rachoń, Rachoń, 2007).

Wskaźnikiem odgrywającym dużą rolę w określeniu stopnia otyłości jest wskaźnik masy ciała BMI – iloraz masy ciała wyrażony w kilogramach i wzrostu wyrażonego w metrach podniesionego do kwadratu. Metoda ta jest stosunkowo prosta i nieinwazyjna.

Otyłość jest nie tylko problemem zdrowotnym, ale niesie ze sobą też wiele konsekwencji społecznych i ekonomicznych. Wzrastająca liczba osób cierpiących z powodu tej choroby wiąże się m.in.: ze zwolnieniami lekarskimi z pracy, z kosztami leczenia, długością trwania terapii leczniczej, a także odpowiednimi warunkami ergonomicznymi pracy tych osób (Osiński, 2016).

1. Czynniki etiologiczne otyłości

Już w 1974 roku Marc Lalonde zaprezentował koncepcję „pól zdrowia”. Zdaniem tego badacza, na kondycję zdrowia ludzkiego wpływ mają takie czynniki, jak: genetyka, opieka zdrowotna, środowisko oraz styl życia. Największą rolę odgrywa styl życia, który w ok. 50% odpowiada za stan organizmu. Na styl życia składa się m.in. sposób odżywiania, aktywność fizyczna, higiena, dbałość o relacje interpersonalne oraz regeneracja i sen. Nie bez znaczenia pozostaje współczesna dieta – wysokokaloryczna, wysokotłuszczowa, a także uboga w owoce i warzywa, a co za tym idzie – w błonnik oraz witaminy i składniki mineralne. Charakteryzuje się także dużą ilością przetworzonych produktów, nieregularnymi posiłkami oraz podjadaniem (Szymocha, Bryła, Maniecka-Bryła, 2009). Zbyt wysoki bilans energetyczny, przewyższający zapotrzebowanie energetyczne organizmu, skutkuje wzrostem liczby i rozmiarów adipocytów w tkance tłuszczowej, co predysponuje do otyłości (Przybylska, Kurowska, Przybylski, 2012). Proces gromadzenia się tkanki tłuszczowej związany jest również z cyklem życiowym człowieka – ciąża, starzenie się organizmu, leki uspokajające, pochodne estrogeny i progesteronu (Ciborowska, Rudnicka, 2007). Kolejnym ważnym aspektem, mającym wpływ na zdrowie, jest środowisko. Rozwój środków transportu, mechanizacja pracy, a także zmniejszenie terenów zielonych na zurbanizowanych terenach ograniczają możliwość aktywnej rekreacji, takiej jak spacer, gra w piłkę, jazda na rolkach czy rowerze (World Health Organization, 1998). Początek XXI wieku to również czas charakteryzujący się łatwą dostępnością do wielu wysoko przetworzonych produktów żywnościowych. Społeczeństwo coraz częściej rezygnuje z codziennych czynności na rzecz udogodnień, które oferuje nam dzisiejszy świat – korzystanie z windy zamiast wchodzenia po schodach, robienie internetowych zakupów pomimo stale pojawiających się sklepów stacjonarnych itp. (Osiński, 2016). Istotną rolę wśród czynników predysponujących do rozwoju chorób metabolicznych, w tym otyłości, odgrywa genetyka oraz organizacja opieki zdrowotnej (Kłosiewicz-Latoszek, 2010).

2. Cel pracy

Celem badania była ocena nawyków żywieniowych oraz aktywności fizycznej w kontekście redukcji masy ciała u kobiet w wieku od 18 do 45 lat, zamieszkujących miasto Nysa.

3. Materiał i metody

Badanie przeprowadzono w okresie zimowo-wiosennym, a trwało 7 tygodni. Kryterium doboru osób do badania był wskaźnik masy ciała $BMI > 30 \text{ kg/m}^2$. Oceny stopnia otyłości wśród zgłoszonych kobiet w celu dokonania rekrutacji do programu wykonano klasyfikację otyłości, interpretując wartości BMI badanych osób według WHO (tabela 1).

Dokonano pomiaru masy ciała i składu ciała pod kątem zawartości: tkanki tłuszczowej, tkanki mięśniowej, tkanki tłuszczowej wisceralnej oraz całkowitej zawartości wody przy użyciu analizatora składu ciała Tanita. Pomiary zostały przeprowadzone dwukrotnie. Dwa razy w tygodniu odbywały się godzinne zajęcia fitness oraz marsz w plenerze nordic walking. Sposób żywienia badany był poprzez notowanie bieżącego spożycia, które uczestniczki codziennie zapisywały w dziennikach żywieniowych. Oceny nawyków żywieniowych dokonano na podstawie dzienników żywieniowych. Analizy i korekty błędów w dziennikach żywieniowych dokonywano raz w tygodniu. W celu podniesienia wiedzy i zmiany nawyków żywieniowych uczestniczek badania przeprowadzono cykl wykładów na temat racjonalnego żywienia, prozdrowotnych nawyków żywieniowych, błędów żywieniowych najczęściej popełnianych przez uczestniczki badania.

Tabela 1

Klasyfikacja otyłości według WHO

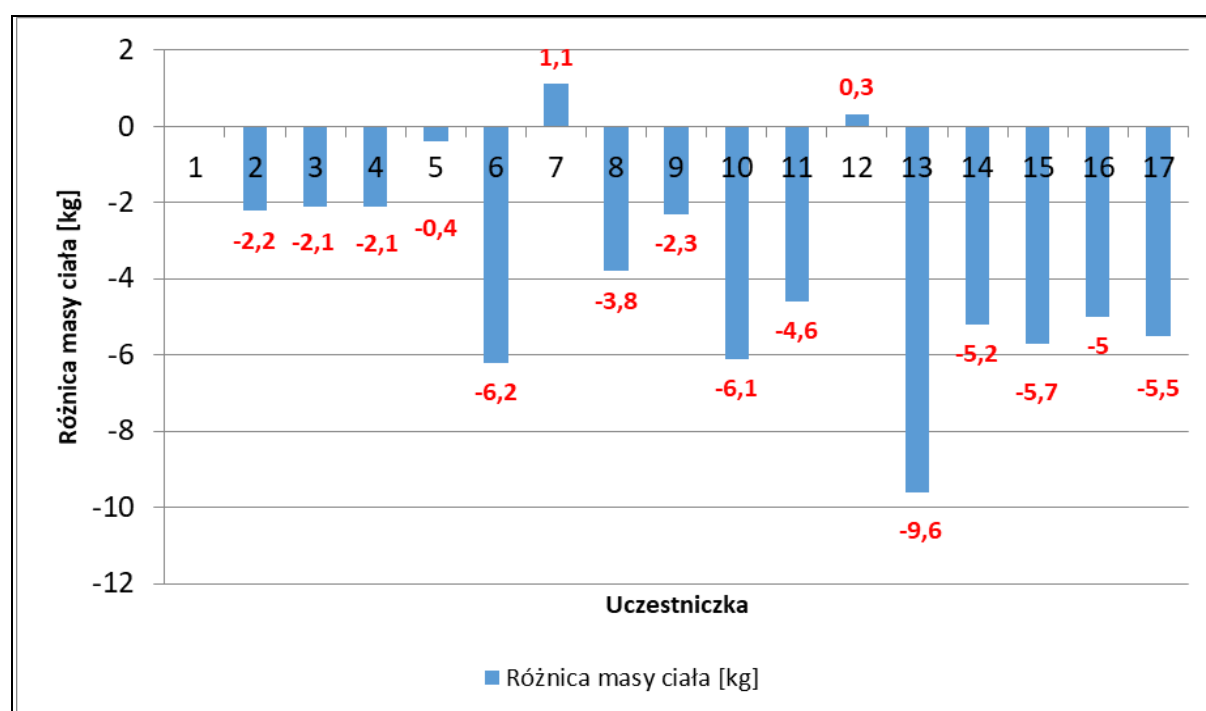
BMI (kg/m^2)	
Ciężkie niedożywienie	< 15,99
Niedożywienie średniego stopnia	16,00-16,99
Łagodne niedożywienie	17,00-18,49
Norma	18,5-24,99
Nadwaga	25,0-29,99
Otyłość:	>30
I stopnia	30,0-34,9
II stopnia	35-39,9
III stopnia	>40

Źródło: World Health Organization, 2004.

4. Omówienie wyników

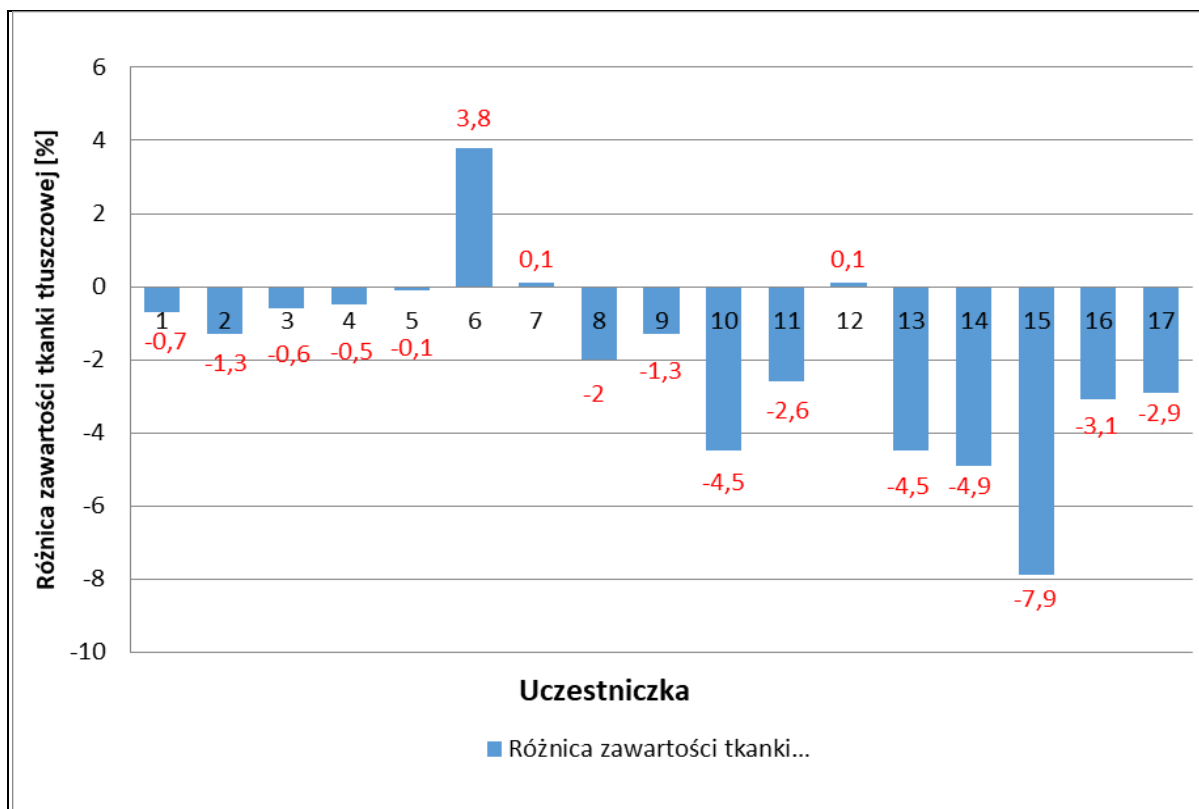
Analiza nawyków żywieniowych uczestniczek badania została wykonana na podstawie interpretacji wyników z dzienników żywieniowych, prowadzonych na bieżąco przez kobiety. Interpretacja wyników wykazała, że najczęstszymi błędami w sposobie żywienia badanych kobiet było: spożywanie wysoko przetworzonych produktów żywnościowych, smażenie na głębokim oleju, zbyt mała ilość owoców i warzyw w codziennej diecie, zbyt duża ilość słodczy oraz nieregularne posiłki i podjadanie.

Wprowadzenie umiarkowanej aktywności fizycznej przez uczestniczki skutkowało redukcją masy ciała i poprawą parametrów składu ciała – przede wszystkim zmniejszeniem procentowego udziału tkanki tłuszczowej.

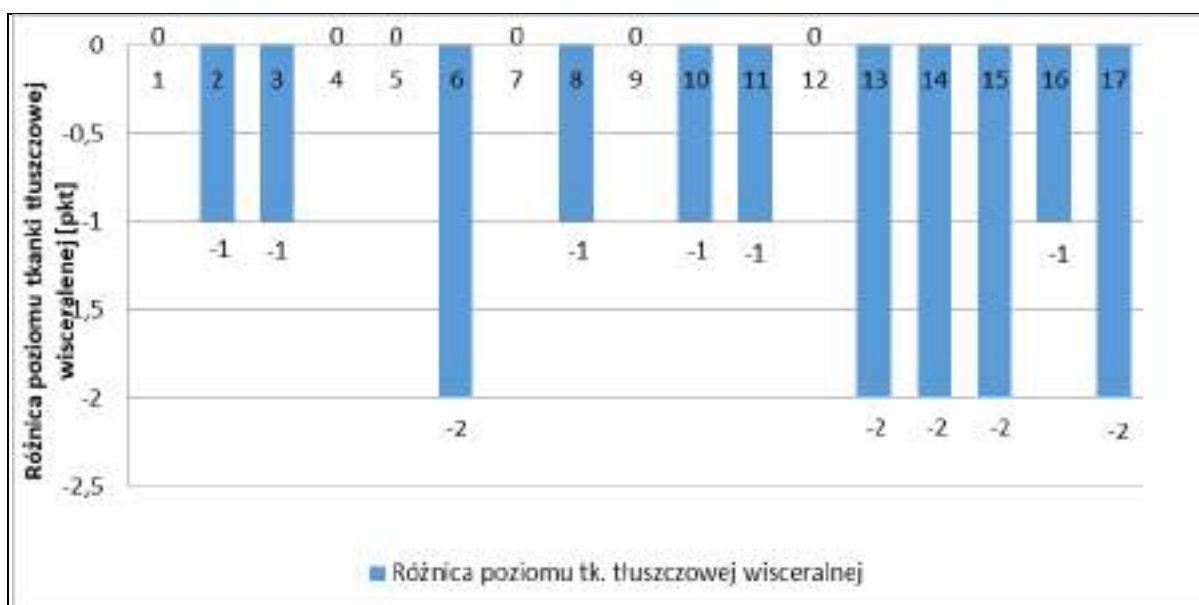
Wykres 1. Różnica masy ciała [kg] uczestniczek badania.

Po analizie badań wykazano różnicę początkowej i końcowej masy ciała [kg] uczestniczek projektu. Spadek masy ciała zaobserwowano u 15 uczestniczek badania. Średnio ubytek masy ciała wynosił 4,17 kg. Największy spadek masy ciała wyniósł 9,6 kg, co stanowiło 10,2% początkowej masy ciała, a najmniejszy 0,4 kg, co stanowiło 0,5% początkowej masy ciała. U dwóch uczestniczek zaobserwowano wzrost masy ciała, który średnio wyniósł 0,7 kg.

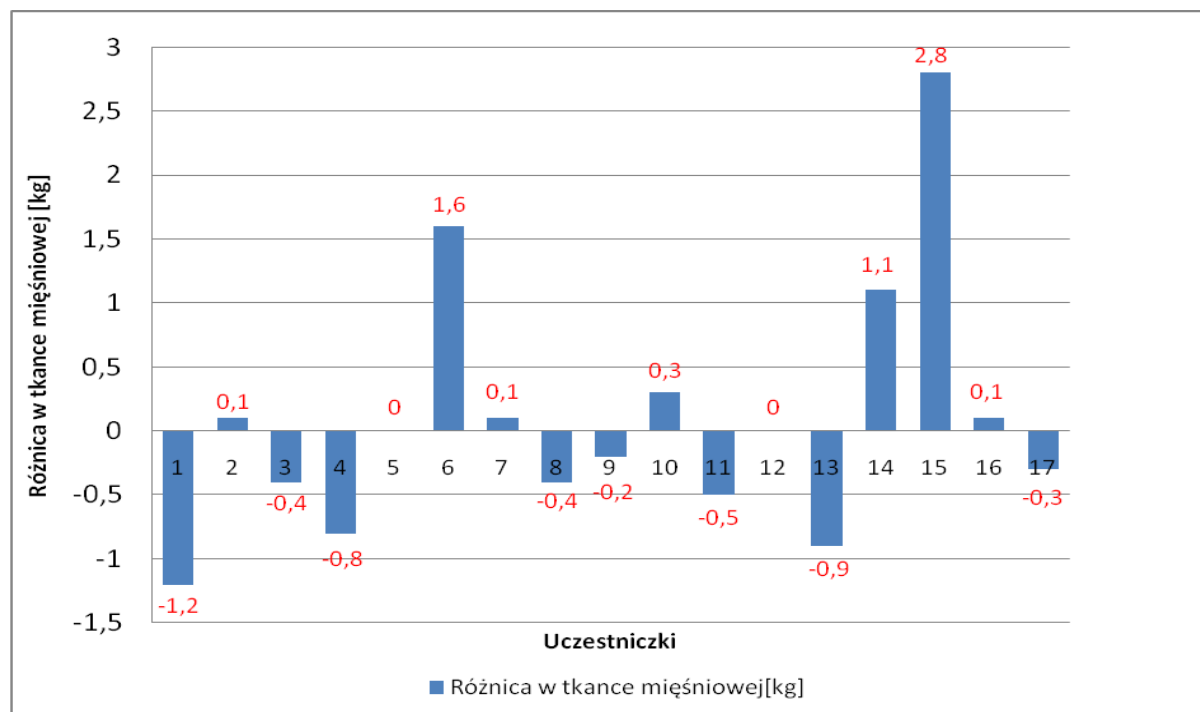
Wykres 2. Różnica zawartości tkanki tłuszczowej [%] uczestniczek badania.

Ubytek zawartości tkanki tłuszczowej u 14 uczestniczek średnio był na poziomie 2,64%. Największy spadek poziomu tkanki tłuszczowej wyniósł 7,9%, a najmniejszy odnotowany 0,1%. U 3 uczestniczek zaobserwowano wzrost zawartości tkanki tłuszczowej, który średnio stanowił 1,33%. Największy wzrost wyniósł 3,8%.

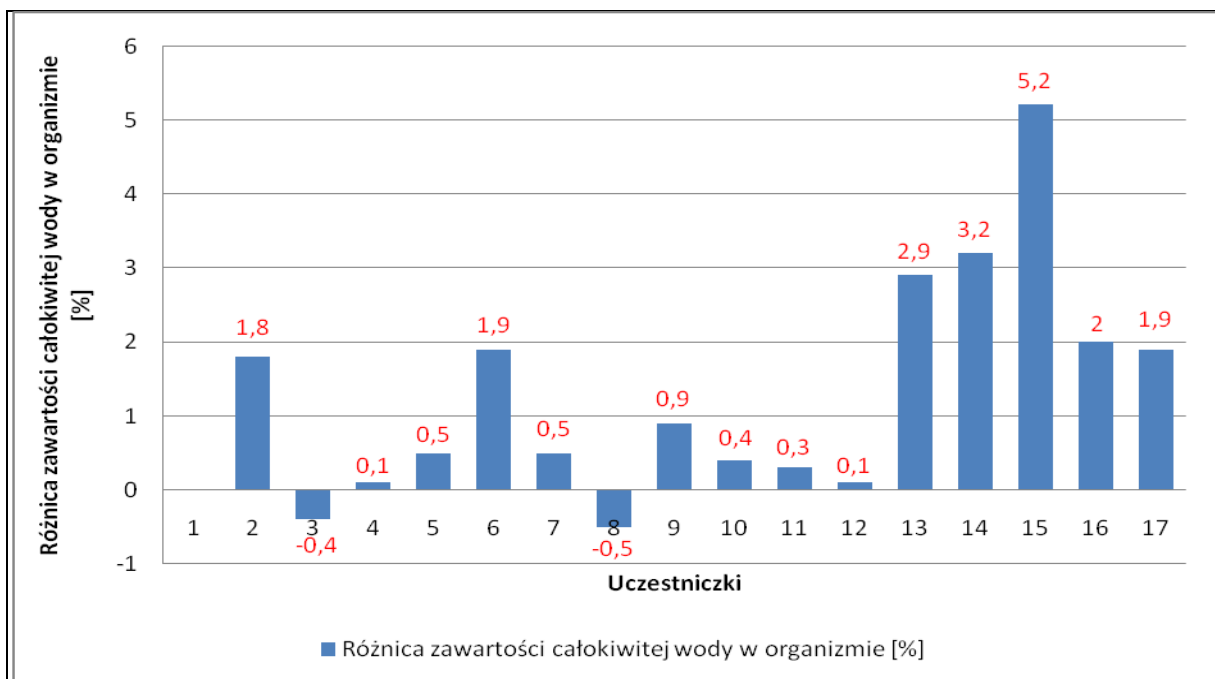
Rysunek 3. Różnica poziomu tkanki tłuszczowej wisceralnej uczestniczek badania.

Wykazano, że spadek zawartości tkanki tłuszczowej wisceralnej (trzewnej) wystąpił u 11 uczestniczek badania. U 6 uczestniczek ubytek tkanki tłuszczowej wisceralnej wynosił 1 jednostkę, a u 5 uczestniczek – 2 jednostki. U 6 uczestniczek nie odnotowano zmiany poziomu zawartości tkanki tłuszczowej trzewnej.

Rysunek 4. Różnica w tkance mięśniowej [kg] uczestniczek badania.

Analizując wyniki różnicy początkowej i końcowej zawartości tkanki mięśniowej [kg], wykazano, że ubytek tkanki mięśniowej zaobserwowano u 8 uczestniczek badania. Średnio ubytek tkanki mięśniowej wynosił 0,59 kg. Największy spadek poziomu tkanki mięśniowej wyniósł 1,2 kg, a najmniejszy – 0,2 kg. U 6 uczestniczek zaobserwowano wzrost zawartości tkanki mięśniowej, który średnio wyniósł 1 kg. Największy wzrost wyniósł 2,8 kg, a najmniejszy 0,1 kg. U 2 uczestniczek nie odnotowano zmiany w zawartości tkanki tłuszczowej.

Rysunek 5. Różnica zawartości całkowitej wody w organizmie [%] uczestniczek badania.

Ubytek całkowitej zawartości wody w organizmie zaobserwowano u 2 uczestniczek badania – średnio wynosił on 0,45%. Największy spadek procentowego poziomu wody w organizmie wyniósł 0,5%, a najmniejszy – 0,4%. U 14 uczestniczek zaobserwowano wzrost procentowej zawartości wody w organizmie, który średnio wyniósł 1,55%. Największy wzrost wyniósł 5,2%, a najmniejszy 0,1 %. U 1 uczestniczki nie odnotowano zmiany w zawartości wody.

Podsumowanie

1. Zmiana sposobu żywienia i wzrost aktywności fizycznej miał pozytywny wpływ na utratę masy ciała i poprawę parametrów składu ciała badanych kobiet.
2. Masa ciała dwóch badanych kobiet uległa zwiększeniu, co było skutkiem nieprzestrzegania zaleceń dotyczących zmiany nawyków żywieniowych i aktywności fizycznej.
3. Edukacja żywieniowa prowadzona podczas trwania badania, przyczyniła się do poprawy nawyków żywieniowych badanych kobiet.
4. Oprócz poprawy parametrów składu ciała uczestniczki zaobserwowały wizualne efekty metamorfozy, co przełożyło się także na ogólne samopoczucie i wzrost pewności siebie.

Bibliografia

- Biela, U. i in. (2005). Częstość występowania nadwagi i otyłości u kobiet i u mężczyzn w wieku 20-74 lat. Wyniki programu WOBASZ. *Kardiologia Polska*, 63, 6 (supl. 4).
- Ciborowska, H., Rudnicka, A. (2007). *Dietetyka. Żywnienie zdrowego i chorego człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
- Drygas, W., Jegier, A. (2009). *Zalecenia dotyczące aktywności ruchowej w profilaktyce chorób układu krążenia*. Pobrane z: www.umed.lodz.pl/geriatria/pdf/Zalecenia_dotyczace_aktywnosci_ruchowej_w_profilaktyce_chorob_ukladu_krazenia.pdf.
- Jasiel-Wojculewicz, H., Chrostowska, M., Narkiewicz, K. (2007). Otyłość – niektóre aspekty epidemiologiczne i rokownicze. *Kardiologia na co Dzień*, 3(2), 79-83.
- Kłosiewicz-Latoszek, L. (2010). Otyłość jako problem społeczny, zdrowotny i leczniczy. *Probl Hig Epidemiol*, 91(3), 339-343.
- Osiński, W. (2016). *Nadwaga i otyłość. Aktywność fizyczna w profilaktyce i terapii*. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
- Przybylska, D., Kurowska, M., Przybylski, P. (2012). Otyłość i nadwaga w populacji rozwojowej. *Hygeia Public Health*, 47(1), 28-35.
- Suchecka-Rachoń, K., Rachoń, D. (2007). Otyłość podstawowy element zespołu metabolicznego. *Kardiologia na co Dzień*, 3(2), 120-124.
- Szymocha, M., Bryła, M., Maniecka-Bryła, I. (2009). Epidemia otyłości w XXI wieku. *Zdr Publ.*, 119(2), 207-212.
- Włodarek, D., Lange, E., Kozłowska, L., Głąbska, D. (2015). *Dietoterapia*. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
- World Health Organization. (1998). *Obesity: Preventing and Managing the Global Epidemic: Report of WHO Expert Committee*. Geneva.
- World Health Organization (2004). *Klasyfikacja otyłości według WHO*. Geneva.

Paulina GUZEK, Dominika STANOSZEK, Jagoda FUHRMANN

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie

ŁAMANIE PRAWA PRZEZ NIELETNICH W ASPEKCIE SPOŁECZNYM

Streszczenie

Autorki artykułu podejmują wątek badawczy z dziedziny nauk prawnych. Szczególną uwagę zogniskowano na naruszeniu przez nieletnich powszechnie obowiązującego prawa. Przedstawiono główne powody popełniania czynów karalnych przez nieletnich i najczęstsze sposoby naruszania przez nich prawa. Autorki pokusiły się również o ujęcie rzeczywiste problemu zjawiska przestępczość nieletnich.

Słowa kluczowe: nieletni, przestępstwo, prawo, przyczyna, demoralizacja.

Summary

Authors of the article approach the research topic in the field of legal sciences. Particular attention was paid to the violation of universally acceptable law by the juveniles. The main reason for committing offenses by the minors and the most common ways of violating the law are presented. The authors were also tempted to grasp the real problem of juvenile delinquency.

Key words: juvenile, crime, the law, reason, demoralization.

Wprowadzenie

Zjawisko łamania prawa przez nieletnich to współcześnie jeden z ważniejszych tematów poruszanych przez przedstawicieli prawa, psychologów i pedagogów. Badania wskazują znaczny przyrost popełniania przestępstw przez młodzież. W tym kontekście ważnym elementem jest środowisko wychowawcze, m.in. rodzina, szkoła, rówieśnicy, którzy przewijają się przez życie danej jednostki. Podjęta tematyka dotyczy nieletnich, którzy są przyszłością społeczeństwa. To oni, będąc kształtowani przez większość swojego młodzieńczego życia, muszą pojąć istotę współżycia w obrębie innych jednostek. Ukierunkowując młodzież na tory prawości, należy wziąć pod uwagę fakt, że nie chodzi tu o ograniczenie ich wolności czy też ucisk ze strony prawa. Ważne jest, aby młody człowiek wykształcił w sobie umiejętność oceniania faktów i zdarzeń, posługując się logicznym rozumowaniem. Jest to istotne, gdyż to oni w przyszłości będą podejmować ważne kwestie, które wpłyną na funkcjonowanie państwa. Wśród nich wyłoni się przyszła elita władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Część z nich będzie egzekwować prawo, np. jako funkcjonariusz. Nawet jeśli nie będą zajmować tak istotnie ważnych stanowisk, muszą jednak działać zgodnie z zasadami współżycia społecznego. Wszystko obraca się wokół odpowiedniego wychowania młodzieży, a w naszym wypadku chodzi o przedział wiekowy 13-17 lat.

Upadek wartości, brak zainteresowania czy trendy panujące w danym środowisku często stają się przyczyną degeneracji. Istniejąca współcześnie wśród młodzieży tendencja do uznawania tego, co złe „fajnym” staje się pretekstem bądź impulsem popychającym jednostkę do dokonania czynu zabronionego. Każda przyczyna jest istotna, gdyż jest ona generowana przez samego człowieka. Znaczy to tyle, że w pełni mamy wpływ na otoczenie, środowisko i będących w niej ludzi. Każde najmniejsze działanie stwarza sytuację pozytywną bądź negatywną dla innych. Problem pojawia się jednak w chwili popełnienia przestępstwa przez nieletniego, którego skutkiem jest zachwianie bezpieczeństwa społecznego.

1. Podstawowa terminologia

Postrzegając społeczeństwo jako jednolitą strukturę, można śmiało stwierdzić, że nawet tak cząstkowy element, jakim są nieletni, może załamać całą konstrukcję. To właśnie ów aspekt stanie się przedmiotem dalszych rozważań.

Zagłębiając się w tematykę wyżej wymienionej zależności, należy najpierw zapoznać się z konkretną terminologią. Pierwszą i najważniejszą definicją w tym przypadku jest nieletni. Zgodnie z ustawą o postępowaniu w sprawach nieletnich, osobę tę określa się jako sprawcę czynu karalnego, który ukończył lat 13, ale nie ukończył lat 17 (art.1 §1 Ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich). Jest to spójna definicja, a potwierdza to chociażby opis nieletniego według B. Hołysta, który termin ten interpretuje następująco: „za nieletniego uważa się osoby, które w chwili popełnienia czynu zabronionego groźbą kary nie ukończyły 17 lat” (2004, s. 510). Należy jednak wziąć pod uwagę, że osoba taka nie jest traktowana jak przestępca pełnoletni – nie odpowiada według zasad spisanych w kodeksie karnym oprócz konkretnych wyjątków. Specyfika jego karania polega na tym, że sąd uwzględnia jego świadomość rozpoznania popełnionego czynu. Jeśli jej brak, stosuje środki wychowawcze, a gdy zaistnieje pełna świadomość, zazwyczaj następuje umieszczenie w zakładzie poprawczym. Z terminem „nieletni” bardzo często kojarzy się zjawisko przestępczości. To priorytetowe zagadnienie każdy jest w stanie zinterpretować, jednak należy zauważyć, że „przestępczość” jest zagadnieniem obejmującym wiele aspektów, np. ukazuje przestępczość jako wszystkie czyny, które zostały popełnione w świetle łamania prawa, na konkretnym terytorium w określonym czasie (*Encyklopedia PWN*). Należy też wspomnieć o bezpieczeństwie społecznym, definiując je jako całokształt działań organizacyjnych i wychowawczych, zgodnie z aktualnie obowiązującymi przepisami prawa, realizowanych przez podmioty rządowe, pozarządowe, obywateli. Podejmowane przez nich czynności mają na celu zapewnienie godnych możliwości zaspakajania indywidualnych potrzeb, które powinny prowadzić do ochrony przed wykluczeniem oraz marginalizacją. Jednostka zepchnięta na margines społeczny najczęściej ulega zjawisku demoralizacji. Tłumaczy się jej postępowanie jako „naruszenie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych” (art. 4 §1 Ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich).

2. Motywy popełniania przestępstw i wykroczeń przez nieletnich

Wszystko ma swój początek – proces stawania się nieletnim zaczyna się od pewnego impulsu, zdarzenia, które zaistniało na drodze danej jednostki. Obecnie wymienia się wiele przyczyn wpływających na młodzież. Niektóre z nich z czasem zanikają, a inne od wielu lat nawarstwiają się i stają się przyczynkiem czynów niepożądanych.

Posiadając kontakt z nieletnim przestępcą, zawsze należy wyjść od ustalenia motywów, przyczyn. Jest to na tyle istotne, gdyż wiedza ta przyczynia się do powstawania odpowiednio skonstruowanej profilaktyki. Korzyści płynące z tych informacji służą nie tylko policji, lecz również innym podmiotom, które są odpowiedzialne za poszczególne kategorie naszego życia, np. zdrowie, rozwój, kultura itp. Przyglądając się statystykom Komendy Głównej Policji (Statystyki Komendy Głównej Policji, Biura Prewencji...), dotyczącym analizy demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz zjawisk patologicznych wśród dzieci i młodzieży, należy zauważyć, że przyczyny popychające młodzież do dokonania czynu zabronionego nie zmieniają się od wielu lat. Trzeba jednak wziąć pod uwagę fakt, że technologia i otaczający nas świat wciąż gnają do przodu,

powodując zmiany, ewolucje, czego skutkiem są nowo powstałe zagrożenia. Stałość motywów i tendencję popełnienia czynu zabronionego odzwierciedlają wyżej wspomniane statystyki. Nieletnimi sprawcami przestępstw są zazwyczaj ludzie młodzi, uczęszczający do gimnazjum lub szkół zawodowych. Niezmiennie dużą przewagę co do popełnienia czynu karalnego mają chłopcy. Niezależnie od płci nieletniego, wszystko zaczyna się i kształtuje poprzez uwarunkowania mikrospołeczne, środowisko rodzinne i rówieśnicze (Hołyst, 2004, s. 1206). Podstawową grupą społeczną, która ma za zadanie otoczyć opieką dziecko, przekazać pewien rodzaj wiedzy, jest rodzina. Jest ona źródłem więzi emocjonalnych, kształtuje jednostkę poprzez przyjęcie danych wartości i zachowań. Niestety, czynniki negatywne znajdujące się w gronie rodzinnym niszczą młodego człowieka, często wmawiając mu inny obraz rzeczywistości. Należy do nich zaliczyć: zaburzone stosunki emocjonalne i społeczne, brak wychowania moralnego, niezaspokojenie podstawowych potrzeb biologicznych oraz społecznych dziecka. Duży wpływ na wychowanie ma również rozwód rodziców, alkoholizm występujący w rodzinie, niski status społeczny, bieda czy brak kultury (Ibidem, s. 516-517, 1206). Wracając do rozvodu rodziców, wiąże się to z tym, że utrata jednego z opiekunów staje się traumą dla dziecka. Jest to dość silnie ukazane, zwłaszcza gdy jednego z rodziców nie ma od samego początku etapu wychowawczego.

Ważną rolę w kształceniu osobowości, charakteru młodego człowieka odgrywa również społeczeństwo. Konkretnie należy wspomnieć tu o szkole. Idąc do niej, można stwierdzić poziom rozwoju fizycznego, psychicznego i emocjonalnego (Ibidem, s. 1206). Jest to kluczowe, gdyż dziecko, które nie daje sobie rady z nauką, często się do niej zniechęca, staje się zazwyczaj agresywnie i zaczyna wagarować. Wpływ mają nie tylko uwarunkowania danej jednostki, ale również współzycie z innymi rówieśnikami. Każdy jest inny pod względem charakteru czy wyglądu. Sprawia to, że najlepiej człowiek czuje się wśród jemu podobnych. W ten sposób tworzą się przeróżne grupy, które mogą wpływać zarówno pozytywnie, jak i negatywnie na konkretną jednostkę. Oprócz korzyści niektóre z nich przynoszą również pejoratywne skutki. Pierwszym z nich jest odrzucenie, nieprzyjęcie do grupy. Odrzucenie społeczne silnie wpływa na ludzi młodych. Jest to poczucie samotności, odrzucenia, braku akceptacji, a co najważniejsze – uczucie braku przynależności gdziekolwiek. Wszystkie powyżej wymienione czynniki diametralnie zmieniają nastawienie i sposób życia. Z jednej strony młodzież zamyka się w sobie, a z drugiej robi dosłownie wszystko, by wyjść z twarzą z konkretnej sytuacji i przypasować się do wybranej grupy. Wspomniane kłopoty czyhające na młodzież sprowadzają ją na drogę przestępczą. Z nich rodzą się motywy niecných działań. Do takich motywów można zaliczyć więc: chęć zaimponowania rówieśnikom i rodzicom, zdobycie pieniędzy, poszukiwanie akceptacji czy poczucia bezpieczeństwa, chęć dołączenia do wymarzonej grupy, naśladowanie wzorów i zachowań z domu rodzinnego oraz ze środków masowego przekazu i brak wiedzy, który rodzi poczucie bezkarności (Ibidem, s. 516-517, 1206).

Rzadziej natomiast mówi się o chorobach psychicznych dotyczących młodzieży. Jest to w mniejszym stopniu przyczyna popełnienia przestępstw, ale również ona ma znaczenie. Wśród chorób można nadmienić: zaburzenia rozwoju, komplikacje okołoporodowe, mikrouszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego, zaburzenia neurologiczne, osobowości typu psychopatycznego itp. (Ibidem, s. 1206). Niezależnie od popełnionego przez nieletniego czynu karalnego, należy zapoznać się z motywem jego działania. Jeśli prawidłowo zostanie określony powód, czyli przyczyna niemoralnego zachowania, wpłynie to na poprawę resocjalizacji i prowadzenia profilaktyki wśród młodych ludzi. Nie zawsze jest szansa wyeliminowania konkretnej przyczyny, lecz poznając ją, można łatwiej zlikwidować jej negatywny wpływ na daną jednostkę.

3. Charakterystyka przestępstw i wykroczeń popełnianych przez nieletnich

Niebezpiecznym zjawiskiem jest popełnianie czynów karalnych przez nieletnich. Najbardziej dominującym rodzajem czynów karalnych, jakich dopuścili się nieletni, są przestępstwa przeciwko mieniu, w tym zwłaszcza: kradzieże, kradzieże z włamaniem i rozboje. W roku 2016 policja stwierdziła 130 738 przestępstw związanych z kradzieżą, z czego 1 713 sprawców przestępstw kradzieży stanowili nieletni, tj. 6% z ogółu popełnionych przestępstw (MSWiA, s. 48). Nastoletni przestępcy najczęściej kradną pieniądze, biżuterię, konsole do gier, telefony komórkowe, ubrania, alkohol i kosmetyki. Odpowiedzialność, jaka grozi za popełnione przestępstwo związane z kradzieżą, jest uregulowane w art. 288 i art. 278 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny oraz art. 119 Ustawy z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń. W 2016 roku ogółem w Polsce stwierdzono 42 498 przestępstw uszkodzenia mienia, z czego nieletnich sprawców było 108 (10,3% ogółu) (Ibidem, s. 62). Najczęściej dewastowane przez nieletnich są obiekty publiczne, m.in. wiaty przystankowe, place zabaw.

Rośnie tendencja do popełniania przestępstw związanych z narkotykami, a to z uwagi na ich powszechność i przeświadczenie o tym, że narkotyki są na wyciągnięcie ręki. Większość respondentów wie, jak je zdobyć, gdyby zaszła taka potrzeba. Wśród młodzieży czasem przyczyną sięgania po narkotyki jest wpływ grupy rówieśniczej, w której branie narkotyków należy do dobrego tonu i nobilituje jednostkę w oczach kolegów. Innym razem sięganie po narkotyki staje się wynikiem panującej w danym kręgu młodzieżowej mody lub ciekawości nastolatka, jakie przeżycia wywołuje narkotyk. Przyczyną ucieczki w narkotyki są też różnorodne trudności życiowe młodego człowieka, związane z rodziną czy szkołą. Dochodzić do tego mogą także problemy i niepokoje egzystencjalne, często głęboko przeżywane przez młodzież, zwłaszcza w wieku dorastania.

Niepokojące jest to, że nieletni również popełniają przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu, czyli z katalogu przestępstw, w którym znajduje się zabójstwo (art. 148 kk), uszczerbek na zdrowiu (art. 156 i 157 kk) (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny), udział w bójce lub pobiciu (art. 158 i 159 kk). W 2016 roku policja stwierdziła ogółem 467 przestępstw zabójstw, z czego 7 sprawców stanowili nieletni. Obowiązujący art. 148 § 1 Kodeksu karnego z 1997 roku określa zachowanie sprawcy przy użyciu zwięzłej formuły: „kto zabija człowieka”. Zachowanie sprawcy jest określone poprzez skutek czynu. Zabójstwo jest przestępstwem materialnym, którego dokonanie następuje z momentem zaistnienia skutku w postaci śmierci człowieka (Frąckowiak, 2011, s. 125). W 2016 roku policja ustaliła 7 sprawców zabójstw. W 2015 roku nieletni stanowili 1,8% wszystkich ustalonych sprawców przestępstw (0,9%) (MSWiA, 2016, s. 31). Dlaczego nieletni dokonują takiego czynu jak zabójstwo? Nastoletnich zabójców możemy podzielić na dwie grupy. O przydziale decydują motywy zbrodni. W pierwszej znajdują się osoby chorujące na choroby natury psychicznej, związane z zaburzeniami identyfikacji świata. W drugiej grupie znajdują się również jednostki z zaburzeniami psychicznymi, ale posiadają one motyw działania w postaci zysku materialnego lub zemsty. W tej grupie zazwyczaj są to jednorazowe akty, w których morderstwo jest efektem nieporadzenia sobie z pojedynczą, konkretną sytuacją.

W 2016 roku stwierdzono 5 597 przestępstw bójki i pobicia ogółem, spośród których sprawcami było 1 173 nieletnich, czyli o 3,9% więcej niż w 2015 roku (1 129 przestępstw bójki i pobicia) (Ibidem, s. 34). Ważne jest rozróżnienie pojęć „bójka” i „pobicie”. Bójka ma miejsce wtedy, gdy dochodzi do zdarzenia, w którym co najmniej trzy osoby występują zarówno jako atakujący, jak i atakowani. Oczywiście bójka nie musi polegać na bijatyce każdego z każdym – wystarczy, że uczestników jest co najmniej trzech i nie da się wśród nich wskazać jednoznacznie

obrońców i agresorów. Pobicie ma z kolei miejsce wtedy, gdy co najmniej dwie osoby atakują jedną lub więcej osób. Pobicie tym się różni od bójki, że da się odróżnić napastników od ofiar, przy czym napastnicy mają zdecydowaną przewagę. Niemal codziennie środki masowego przekazu przynoszą nowe, zatrważające wiadomości na temat kolejnego ataku przemocy i okrucieństwa dokonanego przez nieletnich. „Biły i przypalały papierosami...”, „pobili kijami bejsbolowymi...” – tego rodzaju doniesienia przerażają okrucieństwem, jakiego dopuszczają się nieletni.

Niepokojące są przestępstwa seksualne popełniane przez nieletnich, w tym zgwałcenia. Policja ustaliła i przedstawiła zarzutu zgwałcenia 719 osobom w 2016 roku. Oznacza to, że liczba ustalonych przez policję podejrzanych wzrosła w stosunku do roku 2015 o 8,1%. Jeśli chodzi o nieletnich, ustalono sprawców zgwałceń – 49 osób, czyli o 12 mniej niż rok wcześniej. W 2016 roku nieletni stanowili 6,8% wszystkich ustalonych sprawców przestępstw (MSWiA, 2016, s. 41). Przepisy dotyczące zgwałceń są uregulowane w art. 197 §1 Kodeksu karnego: „Kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12”. Tendencja przestępstw popełnianych na tle seksualnym przez nieletnich jest malejąca na przestrzeni ostatnich kilku 10 lat. W 2007 roku liczba podejrzanych o zgwałcenia wśród nieletnich wynosiła 118 osób. Spadała ona do 2010 roku, gdzie wynosiła 73 osoby, lecz w 2011 roku wzrosła do 127 podejrzanych o zgwałcenia. Do 2016 roku tendencja była malejąca, gdzie liczba ta wynosiła już 49 podejrzanych o popełnienie przestępstwa na tle seksualnym.

4. Przestępczość nieletnich w świetle badań ankietowych

Bazując na literaturze i dostępnych informacjach płynących z mediów, które kształtują poglądy dotyczące oceniania motywów oraz dokonanych czynów przez nieletnich, często powtarza się informacje z zewnątrz, kształtująca tym samym wizerunek i sylwetkę współczesnego, młodzieńczego świata przestępczego. Jak jednak często się zdarza, fakt wielokrotnie powielany staje się fałszywym odzwierciedleniem rzeczywistości. Z tego też względu swoją wiedzę należy oprzeć na zrealizowanych wcześniej badaniach. Badania zostały przeprowadzone przez autorów wśród młodzieży gimnazjalnej województwa opolskiego na próbie losowej 107 respondentów. Pokazały, że ponad połowa (68,0%) badanych ma pozytywny stosunek do nauki, a wiedza na temat przestępstw popełnianych przez ludzi młodych jest na średnim poziomie (48% wskazań). Niemal połowa (40,0%) badanych interesuje się problemem przestępczości wśród rówieśników, jednak aż 37% ma ambiwalentny stosunek do problemu. Prawie połowa (45,0%) badanych twierdzi, że zna rówieśników, którzy popełnili przestępstwo – najczęściej były to kradzieże, przestępstwa drogowe, bójki, pobicia i posiadanie narkotyków.

Źródło: opracowanie własne.

Badani (93,0% wskazań) zaprzeczyli jednak, że kiedykolwiek byli sprawcami czynu zabronionego. Co 10. (10,0%) z nich padł ofiarą przestępstw. Za czynnik mający największy wpływ na popełnianie przestępstw/wykroczeń badani wskazali środowisko szkolne – 68%, a nieliczni (8%) modę przyniesioną z zagranicy.

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość (85,0%) respondentów ma świadomość, jakie kary grożą za popełnienie czynu zabronionego. Na pytanie, czy popełnienie takich czynów ma wpływ na społeczeństwo, młodzież w przeważającej ilości odpowiada twierdząco. Pytanie dotyczące poczucia bezpieczeństwa jest dość rozbieżne. Ponad połowa respondentów (57,0%) czuje się bezpiecznie, pomimo dokonywanych przestępstw, wykroczeń przez nieletnich, nieznaczna grupa (13,0%) ma inne odczucia, a aż co 3. (30,0%) nie ma zdania na ten temat.

Podsumowanie

Zważając na upływający czas, który niesie ze sobą zmiany, głównie technologiczne, trendy, należy zrozumieć, że młody człowiek zawsze będzie uzależniony od otaczającej go rzeczywistości. Wpływ, który niesie ze sobą środowisko, kształtuje sylwetkę oraz poglądy konkretnej jednostki, jej interpretację zła i dobra. Za prawidłową postawę człowieka odpowiedzialne są, wyżej już wspomniane, elementy mikrospołeczne. Z przeprowadzonych badań na terenie województwa opolskiego i wymienionych wcześniej przestępstw, jakich dopuszcza się młodzież, należy zauważyć tendencję do naśladowania zachowań ludzi dorosłych. Obecnie media kreują wizerunek młodzieży jako osób niezachowujących norm życia społecznego. Dlaczego? Ludzi z natury ciekawi to, co mroczne, niemoralne i zakazane. Jest to pewnego rodzaju odskocznia od rutyny codziennego życia. Ukazując tylko lub zbyt często jedną stronę medalu, np. pobicia, narkotyki, gwałty wśród młodzieży, odbiorca takiej informacji powinien zastanowić się, co skłoniło tak młodą osobę do popełnienia takiego czynu. Sam czyn społecznie szkodliwy jest czymś nieakceptowanym, jednak to motyw można uznać za rdzeń tego typu aspołecznych zachowań. Należy przede wszystkim przeanalizować zachowanie i środowisko wychowawcze konkretnej jednostki, by móc później utożsamić ją z człowiekiem zdegenerowanym. Społeczeństwo nie powinno się skupiać na samych czynach nieletniego, lecz większą uwagę skierować na zrozumienie przyczyn. Często okazuje się, że sprawca przestępstwa, któremu zazwyczaj przypisuje się wcielenie wilka, jest tylko owcą, tą przestraszoną, zranioną i porzuconą.

Bibliografia

Encyklopedia PWN. Pobrane z: www.encyklopedia.pwn.pl/haslo/przestepczosc.

Frąckowiak K. (2011). Przestępstwo zabójstwa w Polsce i Wielkiej Brytanii. *Prokuratura i Prawo*, 9.

Hołyst, B. (2004). *Kryminologia*. Warszawa: LexisNexis.

MSWiA. (2016). *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 roku*.

Statystyki Komendy Głównej Policji, Biura Prewencji: *Analiza dotycząca demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz zjawisk patologicznych wśród dzieci i młodzieży w roku 1996*. Warszawa, kwiecień 1997.

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 1982 r., Nr 35, poz. 228).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553).

ZAGROŻENIA W INTERNECIE WŚRÓD DZIECI W WIEKU SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Streszczenie

Od 1990 roku każdy spotkał się chociaż raz z technologią, jaką jest Internet, który rozwija się od swojego powstania po dziś. Owocem tego postępu jest pojawienie w 2005 roku mediów społecznościowych, które zdominowały Internet. Prowadząc debaty na temat Internetu, często ujawniane są jego zalety, obrazowany jest jego pozytywny wpływ na społeczeństwo. Wraz z szybkim rozwojem Internetu można zauważyć jednak nie tylko jego cechy pozytywne, ale też negatywne, objawiające się zwłaszcza wśród dzieci. Z tego też względu autorzy artykułu wzięli na cel wyjaśnienie zagrożeń spotykanych w Internecie przez jego najmłodszych odbiorców, czyli dzieci w wieku szkoły podstawowej. To właśnie ci użytkownicy dopiero wkraczają w wirtualny świat i są najbardziej podatni na cyberprzemoc. Artykuł przedstawia metody, jakie najczęściej wykorzystują internetowi oprawcy i wskazują, jak poradzić sobie z takim zjawiskiem. Autorzy opierają swoją pracę na badaniach własnych, przeprowadzonych w Szkole Podstawowej ABiS w Łodzi oraz Szkole Podstawowej nr 70 im S. Wyspiańskiego w ramach projektu „Bezpieczne Sieci”.

Słowa kluczowe: cyberprzemoc, Internet, media społecznościowe, szkoła podstawowa, dzieci, technologia, zagrożenia.

Summary

Since 1990, everyone has met with the technology that is the Internet at least once, which is developing from its post to today. The result of this progress is the creation in 2005 of social media and they have dominated the Internet. While conducting debates about the Internet, often they benefits or positive impact on society are illustrated. But with the rapid development of the Internet, you can notice not only it is positive but also negative features. Especially manifested among children. Therefore, the authors of the article aimed to explain the threats encountered on the Internet by it is youngest recipients, which are children at the age of primary school. It is these users that are just entering the virtual world and are the most vulnerable to cyberbullying. The article presents the methods are use the most often in the internet tormentors and show how to deal with such a phenomenon. The authors base their work on their own research carried out at the Primary School of ABiS in Łódź and Primary School No. 70 with S. Wyspiański as part of the "Safe Networks" project.

Key words: cyberbullying, Internet, social media, primary school, children, technology, threats.

Wprowadzenie

Obecnie media społecznościowe są nieodzownym elementem życia, w szczególności ludzi młodych i – niestety – dzieci. Serwisy społecznościowe, portale randkowe, fora oraz komunikatory same nie niosą ze sobą zagrożenia, ponieważ nie mają go w żaden sposób przypisanego czy też wbudowanego, podobnie jak sam telefon. Niebezpieczeństwo tkwi w metodach ich użycia. U dzieci prawdopodobieństwo krytycznego podejścia do stron, filmów i gier jest niższe niż w przypadku dorosłych. Dzieci pozytywnie oceniają Internet, ufają mu

bardziej i dlatego też są wygodnym „obiektem” dla każdego złego oddziaływania na nie. W przeciwieństwie do dorosłych, dzieci postrzegają rozmówcę w Internecie jako „przyjaciela” i zaufanego znajomego z sieci.

Zagrożenie w sieciach społecznościowych leży w kilku aspektach. Niedobrze staje się, gdy zasoby komunikowania w Internecie stają się głównym sposobem komunikacji, „wyodrębniają” dziecko z realnego świata i uzależniają je od siebie. Kiedy nastolatek wpada w histerię, gdy zabronimy mu natychmiastowego dostępu do sieci, jest to już bardzo zły znak. Poprzez takie zasoby ważne dla dziecka, łatwo zdobyć jego zaufanie i wykorzystać to do różnego rodzaju oszustw lub próbować pozyskać poufne informacje, co jest poważnym i realnym zagrożeniem. Oszuści istnieli i będą istnieć, trzeba o tym pamiętać. Odkąd wynaleziono Internet, nasze życie stało się dużo łatwiejsze, ale wiąże się to nieodłącznie z wykorzystywaniem dziecięcej naiwności i spontaniczności.

1. Charakterystyka zjawiska cyberprzemocy

Podczas gdy poprzednie pokolenia mogły się napotykać na zastraszanie na szkolnych korytarzach lub boiskach sportowych, obecnie dzieci są narażone na duże ryzyko stania się ofiarą cyberprzemocy przez używanie Internetu lub telefonu, a więc na bycie upokorzonym, zagrożonym, prześladowanym lub zhańbionym. Zjawisko cyberprzemocy, jak już wspomnieliśmy, możemy porównać z tradycyjną przemocą szkolną – bullyingiem, definiowanym jako „forma agresji obejmująca intencjonalne, raniące (innych) zachowania, charakteryzujące się powtarzalnym zaangażowaniem i asymetryczną relacją, związaną z aspektem fizycznej lub psychologicznej przewagi” (Williams, Cuerra, 2007, s. 19).

Czas technologii cyfrowych z jednej strony pozwala rodzicom pozostać w kontakcie z dziećmi bez względu na ich lokalizację, ale istnieje wiele zagrożeń związanych z nowym rodzajem chuligaństwa – cyberprzemocą, która czasami prowadzi do poważnych konsekwencji i samobójstw wśród nastolatków.

Cyberprzemoc to kompleks bezprawnych działań, przeprowadzanych zdalnie za pośrednictwem elektronicznych środków komunikacji, a ukierunkowanych na mentalność nastolatka. Cyberprzemoc to takie zachowania, jak:

- ośmieszanie, obrażanie, straszenie, nękanie czy też poniżanie kogoś za pomocą Internetu albo telefonu komórkowego, podszywanie się pod kogoś w portalach społecznościowych, na blogach, wiadomościach e-mail lub komunikatorach (Ibidem);
- włamanie się na czyjeś konto (np. pocztowe, w portalu społecznościowym, konto komunikatora);
- publikowanie i rozsyłanie filmów, zdjęć lub informacji, które kogoś ośmieszają;
- tworzenie obrażających kogoś stron internetowych lub blogów;
- pisanie obraźliwych komentarzy na forach, blogach, portalach społecznościowych.

Zasadniczo tego rodzaju wiadomości są wysyłane pocztą lub publikowane w sieciach społecznościowych. Według badań McAfee, w 2014 roku 87% nastolatków deklaroowało cyberprzemoc. A to 3 razy więcej niż w 2013 roku. Najczęstszymi obszarami, w których są obrażane dzieci, to: wygląd, pochodzenie etniczne i preferencje seksualne.

Rysunek 1. Cyberbullying Triples According to New McAfee "2014 Teens and the Screen study.
Źródło: www.mcafee.com/us/about/news/2014/q2/20140603-01.aspx (dostęp: 28.11.2018).

Współczesny podział rodzajów cyberprzemocy zaproponowali R.M. Kowalski, S.P. Limber i P.W. Agatson (Pyżalski, 2012, s. 126-128), do którego dołączona została teoria sformułowana przez J. Pyżalskiego, tzw. agresja techniczna (Ibidem, s. 128-129):

- **flaming** – polegający na agresywnej wymianie zdań pomiędzy uczestnikami kanałów komunikacji, które mają z reguły charakter publiczny (pokoje czatowe, grupy dyskusyjne), noszący znamiona katastrofy komunikacyjnej, gdyż środki komunikowania nie są traktowane jako środki służące porozumieniu, lecz jako oręż w walce (Golka, 2008, s. 11);
- **prześladowanie** (*internetharassment*) – polegające na regularnym przysyłaniu nieprzyjemnych, agresywnych lub ośmieszających wiadomości do ofiary za pomocą elektronicznych kanałów komunikacji lub sms-ów;
- **kradzież tożsamości** (*impersonation*) – określana czasami jako podszywanie, polegające na udawaniu przez sprawcę, że jest kimś innym;
- **upublicznianie tajemnic** (*outing*) – związane jest z udostępnianiem osobom trzecim przez sprawcę prywatnych materiałów ofiary;
- **śledzenie** (*cyberstalking*) – polegające na inwigilacji ofiary elektronicznie i nękanii jej niechcianymi komunikatami;
- **happy slapping** – związany jest z prowokowaniem lub atakowaniem innej osoby oraz dokumentowaniem zdarzenia za pomocą filmu lub zdjęć;
- **poniżenie** (*denigration*) – polegające na upublicznianiu za pomocą elektronicznych narzędzi komunikacji poniżających, nieprawdziwych informacji lub materiałów na temat innych osób;
- **wykluczenie** (*exclusion*) – polega na celowym usunięciu z listy kontaktów internetowych lub niedopuszczeniu do niej danej osoby, np. na portalach społecznościowych;
- **agresja techniczna** – związana z działaniami sprawcy skierowanymi przeciwko należącemu do ofiary sprzętowi komputerowemu, oprogramowaniu, stronie internetowej, a polegająca na rozsyłaniu wirusów, włamaniu do komputera, bombingu – automatycznym wysyłaniu do ofiary ogromnej liczby poczty elektronicznej.

Prześladowanie w Internecie jest o wiele bardziej niebezpieczne niż tradycyjne oszczerstwa lub plotki. Materiały kompromitujące mogą być pozyskane bardzo łatwo i w krótkim czasie. Wielu ludzi często umieszcza w sieci swoje dane, zdjęcia itp., które pozostają tam na zawsze, nawet po zakończeniu konfliktu lub ustalenia osoby agresora.

Nie tylko nastolatki mogą być dotknięte cyberprzemocą – problem w mniejszym stopniu dotyczy również dzieci. 14% uczniów szkół podstawowych poniżej 13. roku życia spotkało się z prześladowaniem lub dokuczaniem w Internecie. Choć fakt ten dzieci powinny zgłosić osobie dorosłej, zrobiło tak jedynie 25% ankietowych uczniów, a 75% nie powiadomiło o tym żadnej osoby dorosłej.

2. Najczęściej wykorzystywane metody cyberprzemocy

W naszym pokoleniu dostęp do Internetu ma prawie każdy człowiek. W 2015 roku z Internetu skorzystało 27,92 mln Polaków (<http://bryks.it/polski-internet-2017-dane-statystyki-i-prognozy/>, dostęp: 03.12.2017), co stanowi ponad 72% Polaków.

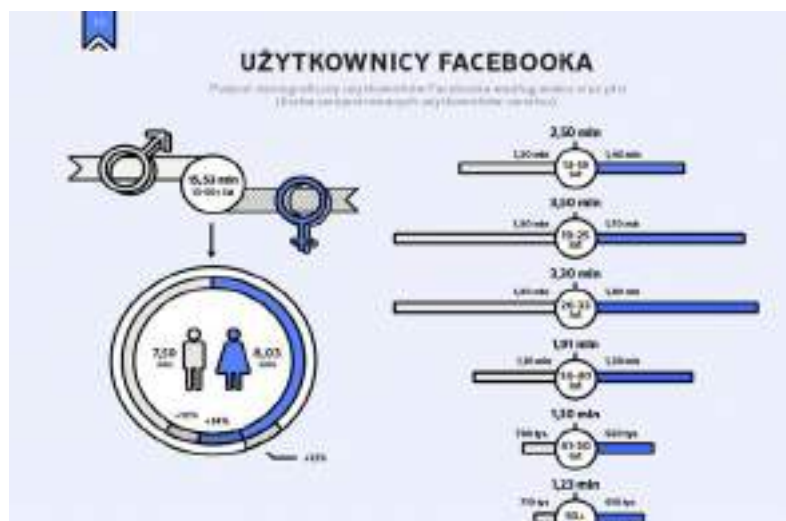
Rysunek 2. Polski Internet 2017 – dane, statystyki i prognozy.

Źródło: www.slideshare.net/wearesocialsg/digital-in-2017-eastern-europe (dostęp: 28.11.2018).

Wraz z rozwinieniem Internetu pojawiło się dużo serwisów społecznościowych. Jak pokazują badania, 15 mln Polaków (39%) korzysta aktywnie z mediów społecznościowych. Duże zainteresowanie tą formą aktywności w Internecie spowodowało najczęstsze wykorzystywanie ich do przemocy internetowej.

W 2012 roku z Facebooka korzystało 13 mln użytkowników, a już w 2017 roku niemal 20 mln, czyli 80% wszystkich polskich internautów. Rysunek 3 pokazuje, że korzysta z niego także wiele dzieci. Zgodnie z polityką Facebooka konta **nie mogą** posiadać osoby poniżej 13. roku życia, a aby móc korzystać:

- trzeba mieć ukończone 13 lat;
- na zdjęciach nie można być nagim, nikogo nie dyskryminować ani obrażać.

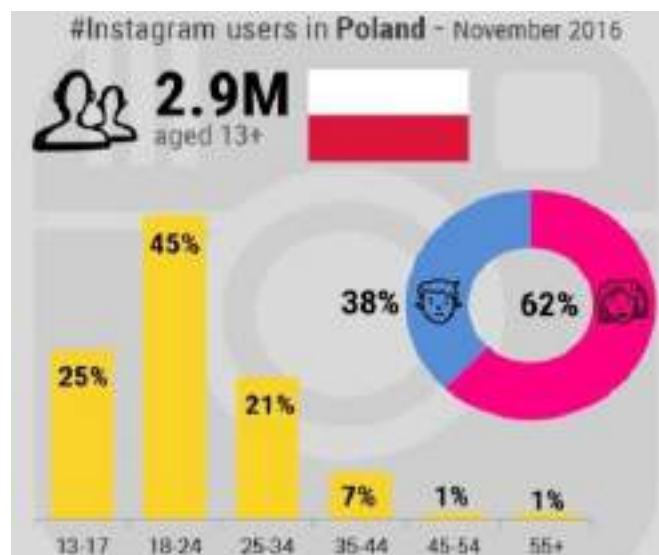
Rysunek 3. Facebook w Polsce – podsumowanie 2016 roku.

Źródło: www.sotrender.com/blog/pl/2017/01/facebook-w-polsce-podsumowanie-2016-r-infografika/ (dostęp: 28.11.2017).

Pomimo tych obostrzeń, z Facebooka korzystają również dzieci mniejsze, tym samym ignorując politykę tego portalu, co jest bardzo niebezpieczne, ponieważ im młodsze są osoby, tym bardziej podatne na rozmaite zagrożenia w sieci. Z badań przeprowadzonych na 58 uczniach klas podstawowych wynika, że z Facebooka korzysta 50% uczniów poniżej 13. roku życia.

Wzrasta też udział w rynku Instagrama, który ma obecnie 2,9 mln użytkowników, co stanowi 24% internautów w Polsce. Aby móc korzystać z Instagrama, należy:

- mieć ukończone 13 lat;
- na zdjęciach nie być nagim, nikogo nie dyskryminować ani obrażać.
- wyrazić zgodę na ponoszenie pełnej odpowiedzialności za konto oraz treści, jakie się na nim znajdują.

Rysunek 4. Instagram users in Poland.

Źródło: <https://napoleoncat.com/blog/uzytkownicy-instagramu-w-polsce-listopad-2016/> (dostęp: 28.11.2018).

Podobnie jak w przypadku Facebooka, z Instagrama korzystają także dzieci młodsze, rezygnując ze swojego bezpieczeństwa i łamiąc zasady portalu. Z przeprowadzonych badań wynika, że 38% dzieci poniżej 13. roku życia korzysta z Instagrama.

Wzrasta też udział w rynku Twittera. Jak wynika z danych Megapanelu PBI/Gemius, opracowanych przez Wirtualnedia.pl, w październiku i listopadzie 2017 roku desktopową wersję Twittera odwiedziło rekordowe nieco ponad 4 mln polskich użytkowników, stanowiących 16,3-16,6% wszystkich polskich internautów.

Zgodnie z polityką Twittera, można z niego zacząć korzystać po ukończeniu 7 lat. Jest to naprawdę bardzo niski poziom w porównaniu do Instagrama i Facebooka.

Rysunek 5. Użytkownicy serwisu Twitter w Polsce.

Źródło: www.wirtualnedia.pl/artykul/twitter-z-4-mln-polskich-uzytownikow-coraz-wiecej-starszych-dobrze-wykształconych-i-z-miast (dostęp: 28.11.2018).

Najmłodszy użytkownicy urządzeń mobilnych, komputerów są nieustannie narażeni na zagrożenia ze strony botów lub wirusów, które stają się coraz popularniejsze. Rodzice często nie są świadomi zagrożenia, a tym bardziej mechanizmu ich działania.

W obecnych czasach popularnym zjawiskiem jest posiadanie przez dzieci komputerów, tabletów czy smart fonów, czego skutkiem jest silne zaangażowanie małoletnich w dostępne na tych urządzeniach gry. Najważniejsze jest posiadanie bogatszego, lepszego konta od innych. Młody człowiek często próbuje osiągnąć swój cel, wspomagając się nie tylko sklepem premium, gdzie płaci się prawdziwymi pieniędzmi, ale również nielegalnymi w świecie gry programami. Fakt ten zaobserwowali ludzie zajmujący się zarabianiem pieniędzy w Internecie, co skutkowało powstaniem fałszywych kont, zwanych „fejk kontami”, na jednym z portali społecznościowych Instagram. Każde z tych kont przepisane jest do konkretnej gry. Przykładowo, gra „FIFA 18” posiada tryb gry online o nazwie „ULTIMATE TEAM”. Podstawową walutą tego trybu są monety o nazwie „COINS”, które można zdobywać przez granie meczów online. Za „coinsy” można kupić m.in. zawodników, stadion, na którym rozgrywane są mecze, stroje piłkarskiej oraz piłki. „Fejk konto” podszywa się pod generator monet. Konto opisane jest w sposób przemyślany. Informuje użytkownika, że wszystko jest darmowe, nie jest wymagane podawanie danych potrzebnych do logowania, wystarczy wejść w link podany w opisie lub pod zdjęciami. Gracz, przechodząc na stronę internetową, podaje jedynie nazwę swojego klubu sportowego z gry i platformę, na jakiej gra. Na stronie rozpoczyna się udawany proces przekazywania monet do klubu. Po chwili wyskakuje komunikat proszący o potwierdzenie, że nie jest się robotem. Strona prosi o pobranie aplikacji na telefon bądź wypełnianie formularza wraz z podaniem numeru telefonu w celu weryfikacji, że jest się człowiekiem. O ile aplikacje na telefon najczęściej są darmowe, to wypełnienie formularza wraz z podaniem swojego numeru

telefonu najczęściej kończy się przysyłaniem płatnych sms-ów. Oczywiście żadne monety nie zostają przekazane graczowi. Jak to wszystko działa? Program komputerowy odpowiedzialny za obsługę takiego konta znajduje ludzi przez hasztagi dodane do zdjęcia w celu zwiększenia zasięgu. Program zaczyna obserwować użytkownika, komentować zdjęcia, lajkować. Na podrabianym koncie codziennie pojawiają się nowe zdjęcia, zachęcające do korzystania z teoretycznie działającego i darmowego generatora. Podany przykład jest jednym z wielu. Wszystkie najpopularniejsze gry posiadające możliwość grania online, takie jak League of Legends, Destiny, Hearthstone i wiele innych, generują fałszywe konta na portalu społecznościowym Instagram.

Oprócz generatorów, dzieci często posługują się programami nielegalnymi w świecie gry, np. speedhack, który powoduje, że postać w grze biega i atakuje szybciej. Następnym programem jest Wallhack, dzięki któremu w wybranych grach widzimy przeciwników przez ściany. Wyżej podane oprogramowania występują praktycznie w każdej grze i choć zmieniają się ich funkcje czy nazwy, ich sens działania jest ten sam. Oczywiście programów nie można pobrać z oficjalnych stron producentów gier. Występują najczęściej na forach związanych z daną grą bądź na stronach internetowych z aplikacjami do gier. Pobranie programu wiąże się z dużym ryzykiem pobrania dodatkowo złośliwego oprogramowania, potocznie nazywanego wirusem. Najczęściej pobieranym programem jest Koń Trojański, którego nazwa wywodzi się z wojny trojańskiej. Podczas pozorowanego odwrotu Grecy pozostawili drewnianego konia, w którym byli ukryci wojownicy. Trojanie, nie przeczuwając podstęp, wprowadzili konia do miasta. W nocy wojownicy odpuścili kryjówkę, otworzyli wrota miasta, dzięki czemu wojska greckie weszły do Troi (www.moja-grecja.pl/wojna_trojanska.php?str=podstep, dostęp: 28.11.2017). Wirus ten działa identycznie jak grecki podstęp. Nieświadomy użytkownik instaluje program, a wraz z nim szkodliwe oprogramowanie. Wykrywanie i dezaktywacja wirusa są dość trudne, często programy antywirusowe nie rozpoznają go. Użytkownik dowiaduje się o szkodliwym oprogramowaniu w momencie, gdy zaczyna niszczycielskie działania. Koń Trojański może niszczyć dane, dezaktywować oprogramowanie antywirusowe, wykraść i zbierać dane, np. haseł z komputera ofiary, instalować backdoor, czyli program umożliwiający hakerowi wykonywanie działań administratorskich na komputerze bez wiedzy użytkownika (<http://haker.nie-spamuj.eu/backdoor.html>, dostęp: 28.11.2017).

Kolejnym ze zjawisk, które dość często można spotkać w Internecie, są łańcuszki, zawierające w swojej treści polecenie przesłania go do jak największej liczby znajomych. Jest to tzw. spam, w którym najczęściej występuje fragment o konsekwencjach związanych z nieudostępnieniem treści. Przeważnie pojawiającym się łańcuszkiem internetowym jest tekst, który nakłania użytkownika do udostępnienia treści kilku znajomym. Wykonanie zadania ma przynieść szczęście lub pomoc innym osobom, a zignorowanie i niewykonanie grozi np. nieszczęściem, a nawet śmiercią osoby z rodziny po wskazanym czasie. Łańcuszki internetowe zazwyczaj zaczynają się od słów: „Jeśli to przeczytasz...” i zawierają informację, że użytkownik nie ponosi żadnych konsekwencji za nieudostępnienie. Łańcuszki są negatywnym działaniem w Internecie, bazując na psychice człowieka oraz jego zastraszaniu. Najwięcej łańcuszków rozpowszechnianych jest przez najmłodszych użytkowników Internetu, którzy boją się, że zapisane w nim groźby mogą być prawdziwe. Za tego typu aktywności w Internecie odpowiadają przedsiębiorstwa zajmujące się masowym rozsyłaniem niezamawianych informacji reklamowych. Są często rodzajem marketingu wirusowego bądź mają na celu przechwycenie adresów mailowych aktywnych użytkowników Internetu. Najczęściej łańcuszki spotkać można na serwisach społecznościowych typu Facebook. Najlepszą reakcją na otrzymanie łańcuszka jest jego skasowanie

i nieprzesyłanie go dalej (<http://pzg.lodz.pl/bezpiecznie/warto-wiedziec/zachowania-niebezpieczne/lancuszk-i-internetowe-i-spam/>, dostęp: 03.12.2017).

Kolejnym przykładem działania w Internecie są niebezpieczne gry, które żerują na (podatnej jeszcze) psychice młodego człowieka. Przykładem takiej „zabawy”, stworzonej w Rosji na portalu Vkontakte w 2013 roku przez F. Budeikina (<http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/549339,niebieski-wieloryb-rosja-gra.html>, dostęp: 03.12.2017), która zyskała na popularności wiosną 2017 roku i rozprzeczniła się na bardziej popularny w świecie serwis Facebook, jest *Niebieski Wieloryb*. Jej nazwa pochodzi od zjawiska występującego u wielorybów, które wypływają z morza na plażę. Ze względu na swoją wagę nie mogą wrócić z powrotem do wody, przez co umierają i często te ssaki otrzymują miano samobójców.

Zabawa posiada wirtualnych opiekunów, którzy poszukują uczestników gry wśród dzieci i młodzieży. Osoba, która zgodzi się na udział w zabawie, przez 50 dni musi wykonywać zadania zlecane przez opiekuna. Zadania z dnia na dzień są coraz groźniejsze, a polegają np. na: oglądaniu horrorów samemu, unikaniu snu, spożywaniu określonych pokarmów, samookaleczaniu. Ostatnim zadaniem jest popełnienie samobójstwa, a jeżeli gracz nie wykona ostatniego zadania, opiekun grozi zamordowaniem rodziców. Nieoficjalne źródła podają, że ostatnie zadanie tej gry w Europie wykonało 130 młodych osób (<https://epoznan.pl/news-news-74990-Niebezpieczna-gra-internetowa-dotarla-do-Polski.-Apeluj-o-ostrozosc-i-kontrolowanie-dzieci>, dostęp: 03.12.2017). Opisywana gra jest doskonale znana dzieciom w szkołach podstawowych – 78% ankietowanych odpowiedziało twierdząco na pytanie „Czy wiesz, co to jest gra *Błękitny Wieloryb*?”.

Choć twórca tej gry został zatrzymany przez policję, to niestety ma on wielu naśladowców i opiekunów gry w różnych krajach, którzy nie są łatwi do namierzenia.

Rysunek 6. Ogłoszenie *Niebieski Wieloryb*.

Źródło: www.bialystokonline.pl/uwaga-rodzice-z-powodu-gry-niebieski-wieloryb-dochodzi-do-samookaleczenia-wsrod-dzieci,artykul,97906,7,1.html (dostęp: 03.12.2017).

Niebieski Wieloryb nie jest jedyną taką grą, którą dzieci mogą znaleźć w Internecie. Pojawiła się również „zabawa” *Wróżka ognia*, wzorowana na popularnej wśród dzieci bajce *Winx Club*.

Dzieci były przekonywane o tym, że poprzez wykonanie instrukcji zabawy dostępnej w Internecie mogą stać się postaciami ze swojej ulubionej bajki. „Zabawa” polega na wypowiedzeniu zaklęcia, późno w nocy, kiedy rodzice już śpią, a następnie odkręceniu gazu w kuchence i pójściu

spać. Po tym procesie dziecko ma obudzić się z magicznymi mocami. Firma *Rainbow*, która odpowiada za produkcję bajki w mediach społecznościowych w Rosji, wydała oświadczenie, że jest wstrząśnięta, że bajka, która ma na celu promowanie dobra wśród dzieci, jest wykorzystywana do nakłaniania do samobójstwa (www.supermamy.pl/styl-zycia/smiertelnie-niebezpieczne-gry-dla-dzieci-tak-zwane-wyzwania-ktore-koncza-sie-tragicznie,8858,2, dostęp: 03.12.2017).

"O północy, kiedy wszyscy będą już spać, wstań z łóżka, przejdź po swoim pokoju trzy razy, a następnie wypowiedz magiczne słowa: Czarodziejki Alfea, małe słodkie wróżki, dajcie mi śnię, proszę!"

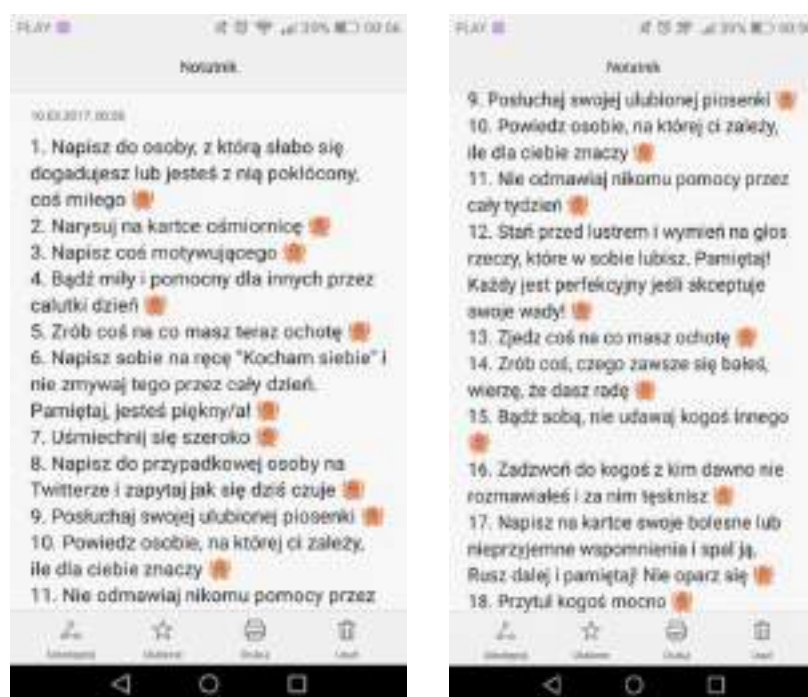
Potem po cichu idź do kuchni – tak, żeby nikt cię nie zauważył. W przeciwnym razie magia słów zniknie. Odkręć wszystkie cztery palniki na kuchenie gazowej.

Następnie idź spać. Magia gazu od razu do ciebie przyjdzie. Będziesz nim oddychać przez całą noc. O poranku, kiedy się obudzisz, wypowiedz słowa: Dziękuję Wam czarodziejki Alfea. Stałam się wróżką. Od tej pory będziesz prawdziwą wróżką ognia."

Rysunek 7. Instrukcja „zabawy” *Wróżka ognia*.

Źródło: www.supermamy.pl/styl-zycia/smiertelnie-niebezpieczne-gry-dla-dzieci-tak-zwane-wyzwania-ktore-koncza-sie-tragicznie,8858,3 (dostęp: 03.12.2017).

Odpowiedzią na tego typu zabawy jest gra *Różowa Panda*, stworzona na Polskim Twitterze przez nastolatków, którzy byli następnym celem *Niebieskiego Wieloryba*. Gra rozprzestrzeniła się na inne portale społecznościowe i zachęca do wykonania 50 zadań, które są pozytywne, bezpieczne. Zadania mają na celu podnieść samoocenę dzieci i młodzieży oraz umilić im dni. Aby wziąć udział w zabawie, należy wstawić post: #różowapanda bądź napisać wiadomość do opiekuna poprzez fanpage na Facebooku (www.facebook.com/R%C3%B3%C5%BCowa-Panda-Opiekun-818846194938134/, dostęp: 03.12.2017).

Rysunek 8. Zadania gry *Różowa Panda*.

Źródło: https://twitter.com/hoodaboveme/status/840134075486691329/photo/1?ref_src=twsrc%5Etfw&ref_url=http%3A%2F%2Fwww.eska.pl%2Fhotplota%2Fnews%2Fniebieski-wieloryb-kontra-rozowa-panda-polski-twitter-odpowiada-na-glupi-trend%2Fn%2F100176 (dostęp: 03.12.2017).

3. Sposoby przeciwdziałania cyberprzemocy

Cyberprzemoc w swoich skutkach może mieć bardzo poważne konsekwencje, niekiedy nawet śmiertelne. Ofiary cyberprzemocy mogą szukać pomocy wśród swoich rodzin, nauczycieli czy przez bezpłatne telefony: Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży (116 111) lub Dziecięcy Telefon Zaufania Rzecznika Praw Dziecka (800 12 12 12). Rodzice każdego dnia powinni zwracać uwagę na to, co dziecko robi w Internecie, czy jego zachowanie nie jest zmienione, rozmawiać z dzieckiem i reagować na jakiegokolwiek oznaki czy zgłoszenia niewłaściwego zachowania. W razie potrzeby rodzic powinien skonsultować się ze specjalistą. Młodzi ludzie nie zdają sobie jeszcze sprawy z siły Internetu i jakie konsekwencje może wywołać ich zachowanie.

Podsumowanie

Podsumowując powyższe informacje, warto wymienić najbardziej niebezpieczne zagrożenia dla dzieci w Internecie, do których należą:

- kontakt z treściami pornograficznymi – najczęstsze formy wykorzystywania seksualnego dzieci z użyciem Internetu to prezentowanie dzieciom materiałów pornograficznych, pornografia dziecięca (produkcja, dystrybucja, posiadanie), uwodzenie dzieci, prostytutka dziecięca, wirtualny seks. Bardzo porusza ona psychikę dziecka. Takiego zachowania oczywiście nie można „zasadzać” w delikatnych dziecięcych głowach, ponieważ zdecydowana większość seksualnych odchyłeń, obejmujących dorosłych, pochodzi z dzieciństwa;
- informacje propagujące lub opisujące rzeczy zakazane w społeczeństwie i pojęciach – obejmuje to witryny promujące nietolerancję rasową, faszyzm, sekciarstwo, terroryzm, okrutne traktowanie ludzi i zwierząt, narkotyki, alkohol, palenie itd. Bardzo często dzieci, chcąc być bardziej popularne w szkole, stosują jedną z tych zabronionych metod. Bardzo porusza to psychikę dzieci. Co więcej, często niektóre destrukcyjne rzeczy ukryte są za zwodniczymi nagłówkami, np. „Uratuj dusze naszych rodziców” – nikt nie podejrzewa, że w rzeczywistości jest to artykuł o niszczyielskiej sekcji, która proponuje zejść do podziemia i czekać na następny koniec świata;
- kontakt z pedofilami – w wielu przypadkach pedofile wykorzystują pocztę elektroniczną, chat roomy, grupy dyskusyjne, aby zdobyć zaufanie dziecka, a następnie zorganizować spotkanie w prawdziwym świecie;
- uzależnienie od Internetu – zbyt długie korzystanie z komputera może negatywnie odbić się na zdrowiu dziecka. Jeszcze jednym zagrożeniem jest utrata kontaktu z prawdziwym światem. Powoduje to potem problemy w realnym świecie;
- kontakt z internetowymi oszustami – przykładowo, rozpowszechniona metoda, jak prośba o podanie prawdziwego numeru telefonu, powiedzmy, aby dowieść, że nie jest się robotem. Następnie przychodzą na telefon wiadomości sms o rajdzie samochodowym, a do udziału konieczne jest wysłanie wiadomości z tekstem „Mam szczęście”, czego efektem będzie wypłata pieniędzy z konta mobilnego;
- nieświadome uczestniczenie w działaniach niezgodnych z prawem – dziecko może również podejmować nielegalne działania lub narażać na straty finansowe. Korzystanie z aukcji online, dostarczanie danych karty kredytowej rodziców itp. – dziecko często staje się ofiarą różnych oszustw. Młodzi ludzie są nie tylko ofiarami prześladowań lub nieprzyzwoitych dowcipów, ale i bardzo często sami są ich autorami. Naruszają prawo poprzez wysyłanie wirusów, nielegalne treści, gry hazardowe, a także kopiowanie filmów i muzyki (m.in. za pośrednictwem programów P2P);

- nieświadome udostępnianie informacji (np. numerów kart, adresów, haseł itp.) – jest ryzyko, że dziecko, korzystając z Internetu, mediów społecznościowych może udostępniać obcym osobom ważne informacje lub zaaranżować spotkanie, które może stanowić zagrożenie dla jego bezpieczeństwa lub bezpieczeństwa jego rodziny;
- wirusy, trojany, oszuści – oprócz niebezpieczeństw ludzkich istnieją jeszcze zagrożenia czysto techniczne. Zgubienie się w sieci jest bardzo łatwe w zainfekowaniu komputera złośliwym oprogramowaniem, które może spowodować wiele problemów. Kradzież haseł i innych poufnych informacji, spam w twoim imieniu, chuligaństwo, wyłudzenie, groźby – wszystko to może być efektem wirusów.

Bibliografia

Cyberbullying Triples According to New McAfee "2014 Teens and the Screen study.

Golka, M. (2008). *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (de)informacyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Pyżalski, J. (2012). *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

Williams, K.R., Cuerra, N.G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41, 19.

<http://bryks.it/polski-internet-2017-dane-statystyki-i-prognozy>.

<http://haker.nie-spamuj.eu/backdoor.html>.

<http://pzg.lodz.pl/bezpiecznie/warto-wiedziec/zachowania-niebezpieczne/lancuski-internetowe-i-spam/>.

<http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/549339,niebieski-wieloryb-rosja-gra.html>.

https://epoznan.pl/news-news-74990-Niebezpieczna_gra_internetowa_dotarla_do_Polski._Apeluj_o_ostroznosc_i_kontrolowanie_dziec.

<https://napoleoncat.com/blog/uzytownicy-instagram-a-w-polsce-listopad-2016/>.

https://twitter.com/hoodaboveme/status/840134075486691329/photo/1?ref_src=twsrc%5Etfw&ref_url=http%3A%2F%2Fwww.eska.pl%2Fhotplota%2Fnews%2Fniebieski-wieloryb-kontra-rozowa-panda-polski-twitter-odpowiada-na-glupi-trend%2Fn%2F100176.

www.bialystokonline.pl/uwaga-rodzice-z-powodu-gry-niebieski-wieloryb-dochodzi-do-samookaleczen-wsrod-dzieci,artykul,97906,7,1.html.

www.facebook.com/R%C3%B3%C5%BCowa-Panda-Opiekun-818846194938134/.

www.mcafee.com/us/about/news/2014/q2/20140603-01.aspx.

www.moja-grecja.pl/wojna_trojanska.php?str=podstep.

www.slideshare.net/wearesocialsg/digital-in-2017-eastern-europe.

www.sotrender.com/blog/pl/2017/01/facebook-w-polsce-podsumowanie-2016-r-infografika/.

www.supermamy.pl/styl-zycia/smiertelnie-niebezpieczne-gry-dla-dzieci-tak-zwane-wyzwania-ktore-koncza-sie-tragicznie,8858,2.

www.supermamy.pl/styl-zycia/smiertelnie-niebezpieczne-gry-dla-dzieci-tak-zwane-wyzwania-ktore-koncza-sie-tragicznie,8858,3.

Dariusz ANDREJUK
Uniwersytet w Białymstoku

GRA ULTIMATUM JAKO PRZYKŁAD EKSPERYMENTU EKONOMICZNEGO – WYNIKI BADAŃ WŚRÓD STUDENTÓW UNIwersYTETU W BIAŁYMSTOKU

Streszczenie

Gra Ultimatum należy do gier ekonomicznych, których celem jest wskazanie na rzeczywiste zachowania jednostek w procesie gospodarowania zasobami. Celem niniejszego opracowania jest poznanie zachowań badanych biorących udział w grze Ultimatum oraz określenie, w jakim stopniu czynnik finansowy wpływa na podejmowane przez nich decyzje. Badanie zostało przeprowadzone wśród studentów Wydziału Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Białymstoku. Zgodnie z wynikami badania, kwota, jaką dysponowali gracze, w nieznacznym stopniu wpłynęła na zróżnicowanie składanych ofert, jednak zmieniała strukturę odpowiedzi na te oferty, zwiększając wskaźnik odrzuceń. Badanie wskazało również, że kobiety są bardziej skłonne do dzielenia się pieniędzmi niż mężczyźni.

Słowa kluczowe: gra ultimatum, gra ekonomiczna, eksperyment ekonomiczny.

Summary

The game Ultimatum belongs to economic games, aiming to indicate the actual behavior of individuals in the resource distributing process. The aim of this study is to investigate the behaviors of the participants involved in the Ultimatum game and to know how financial factor influences on their behavior. The study was conducted among students from the Faculty of Economics and Management at the University of Białystok. Due to the results of the study, the amount of money that the players had at their disposal had a slight impact on the diversity of offers, but it changed the structure of responses to these offers. It increased the rejection rate. The survey also indicated that women are more likely to share money than men.

Key words: ultimatum game, economic game, economic experiment.

1. Geneza ekonomii eksperymentalnej

Istota eksperymentów ekonomicznych sprowadza się do badania decyzji o charakterze ekonomicznym w warunkach kontrolowanych (Poskrobko, 2016, s. 608). Istotą eksperymentu ekonomicznego jest sprawdzanie hipotezy przyczynowej przez tworzenie sztucznych warunków podejmowania decyzji ekonomicznych, które przeważnie powodują realne konsekwencje gospodarcze (Matel, 2016, s. 37).

Ekonomia eksperymentalna jest stosunkowo nowym obszarem wiedzy. Wynika to głównie z faktu, że przez wiele lat ekonomia była postrzegana jako nauka nieeksperymentalna. W latach 30. i 40. XX wieku zaczęto przeprowadzać pierwsze eksperymenty laboratoryjne o charakterze ekonomicznym. Jednym z pierwszych obszarów rynkowych był tzw. eksperyment Chamberlina z 1948 roku. Znaczące również dla rozwoju tej dziedziny, ale i dla całej ekonomii, było wydanie książki J. von Neumanna i O. Morgensterna pt. *Theory of Games and Economic Behaviory* w roku 1944, która zawierała kompletną, aksjomatyczną teorię postępowania racjonalnego decydenta, która była podstawą prostego i uniwersalnego modelu gry niekooperacyjnej, użytej do opisu interakcji między podejmującymi decyzje, a także stała się źródłem hipotez poddawanych weryfikacji, również na drodze ekonomii eksperymentalnej (Kopczewski, Maławski, 2007, s. 81).

Pierwsze dekady XX wieku były okresem intensywnych badań nad zasadnością zastosowania koncepcji racjonalności decydentów w badaniach prowadzonych na gruncie nauk ekonomicznych. Spowodowane to było przede wszystkim przez sformułowanie paradoksu Allais z 1951 roku. Francuski ekonomista, M. Allais, dowiódł, że w warunkach ryzyka zarówno przeciętni badani, jak też eksperci systematycznie podejmują wybory nieodpowiadające definicji racjonalnego postępowania. Stało się to początkiem szeregu badań nad zachowaniami *nieracjonalnymi* i czynnikami zmniejszającymi poziom zgodności zachowań jednostki z modelem *homo oeconomicus*. D.G. Pruitt i M.J. Kimmel w opracowaniu z 1977 roku wskazali, że opublikowano ponad 1 000 prac, które można zaliczyć do nurtu eksperymentalnej ekonomii, a które dotyczyły w większości prostych gier dwumacierzowych, czyli „takich, w których dwaj gracze jednocześnie i niezależnie od siebie wybierają po jednej z niewielkich zbiorów możliwych akcji” (Ibidem, s. 82). Niektóre z tych gier wywarły duży wpływ na teorię i praktykę, ale wielu zarzucano brak podstaw teoretycznych oraz możliwości uzyskania podobnych wyników poza warunkami laboratoryjnymi (Ibidem, s. 84).

W latach 60. XX wieku wzrosło zainteresowanie realizacją eksperymentów z większą liczbą graczy i w bardziej złożonych warunkach, które miały odzwierciedlić oddziaływanie podczas podejmowania decyzji w sytuacjach o mocniejszym kontekście ekonomicznym. Badania rozpoczęto od serii eksperymentów nad oligopolami, negocjacjami o podział nadwyżek czy różnymi aspektami rynku. Na gruncie ekonomii eksperymentalnej po raz pierwszy pojawił się temat dobrowolnych wpłat na wspólne dobra jako problemu ekonomicznego i zaczęły powstawać pierwsze laboratoria przeznaczone wyłącznie do eksperymentów ekonomicznych, na początku w Stanach Zjednoczonych (V. Smith w Arizonie), a następnie w Europie. Kolejnym mocnym impulsem do rozwoju tej dziedziny nauk ekonomicznych był postępujący rozwój komputeryzacji, który ułatwił pracę eksperymentatora, a także zapewnił całkowitą anonimowość pomiędzy uczestnikami (Ibidem, s. 85).

Ekonomia eksperymentalna w ciągu ostatnich dwóch dekad umocniła się jako rozwojowy dział ekonomii, który wywiera coraz większy wpływ na pozostałe nurty nauk ekonomicznych. Początkowo wpływ ten można było dostrzec w realizacji sekcji w prestiżowych czasopismach ekonomicznych, dedykowanych specjalnie do prezentacji wyników badań eksperymentalnych, a później w powstaniu periodyków poświęconych wyłącznie eksperymentom ekonomicznym. Za przełomowe wydarzenie w upowszechnianiu metod eksperymentalnych w badaniu zjawisk ekonomicznych można uznać przyznanie nagrody Nobla w 2002 roku za prace eksperymentalne i teorie wyprowadzone z wyników eksperymentów ekonomicznych dla D. Kahnemana i V.L. Smith.

Ogromny wpływ na rozpowszechnienie się metod eksperymentalnych w ekonomii miało stworzenie specjalistycznego oprogramowania komputerowego. Obecnie najpopularniejszym programem do tworzenia eksperymentów jest *z-Tree* (www.iew.unizh.ch/ztree/index.php, dostęp: 08.01.2018), powstały w 2007 roku i rozwijany przez Ursa Fischbachera. Umożliwia ono tworzenie eksperymentów dla osób z małą wiedzą dotyczącą programowania. Jego dużą wadą jest wrażliwość na zakłócenia połączeń sieciowych. Innym popularnym oprogramowaniem jest *JessX* (*Java Experimental Simulated Stock Exchange*; <http://rb.ec-lille.fr/jessx/index.php>, dostęp: 08.01.2018), który pozwala na tworzenie eksperymentów z wybranych rynków finansowych, np. rynku akcji, obligacji, bankowego oraz rynków terminowych. Program posiada możliwość udziału dużej liczby uczestników w symulacji rynku online, co pozwala na przeprowadzenie rozbudowanego eksperymentu (Kopczewski, Malawski, 2007, s. 82-83).

Obecnie w ekonomii eksperymentalnej można zaobserwować wyodrębnienie się kilku nurtów badań ze względu na skalę i zakres badanych zjawisk. Podstawowym nurtem badań eksperymentalnych są analizy zachowań decydenta indywidualnego, a więc badania nad racjonalnością podejmowanych decyzji i odstępstwami od niej. Kolejną grupą są eksperymenty, w których decyzje podejmowane są w małych grupach o elementarnych interakcjach między członkami, a które dotyczą z reguły małych gier. Zjawiska dotyczące całej zbiorowości uczestników badane są w eksperymentach bardziej skomplikowanych, imitujących realne rynki.

Indywidualne decyzje w ujęciu tradycyjnej ekonomii, a w szczególności mikroekonomii, oparte są o model *homo oeconomicus*, a zatem doskonale racjonalnego decydenta, dążącego do maksymalizacji własnej korzyści. Model ten zakłada, że człowiek podczas podejmowania decyzji jest zdolny do pełnego przeanalizowania sytuacji i wybrania najlepszej dostępnej opcji wyboru. Wyniki badań eksperymentalnych wskazują, że założenie to odbiega od rzeczywistości. Udało się także wykazać pewne prawidłowości przeczące modelowi *homo oeconomicus*. Przykładami takich eksperymentów jest seria loterii stworzonych przez S. Lichtenstein oraz P. Slovic z 1971 roku, która polegała na przedstawieniu osobom badanym pary prostych loterii o podobnej wartości prawdopodobnej wygranej, różniących się tym, że w pierwszej wygrywało się małą kwotą z dużym prawdopodobieństwem, zaś w drugiej wygraną stanowiła większa kwota, jednak z małym prawdopodobieństwem. W eksperymencie pytano badanych, w której loterii woleliby zagrać. Kolejnym krokiem było pokazanie tych samych loterii, ale tym razem osobno i prośba o podanie najmniejszej kwoty, za jaką byliby gotowi sprzedać posiadany los na poszczególną z loterii. Wyniki pokazały, że ponad 70% respondentów chce więcej za los na drugą loterię z każdej pary, z której wcześniej wybrano pierwszą. Innymi istotnymi i systematycznie zaobserwowanymi przykładami zachowań „nieracjonalnych” są m.in. (Ibidem, s. 84-86).

- zależność podejmowanych decyzji od sformułowania problemu decyzyjnego, przykładowo, gdy pacjent wyraża zgodę na operację po informacji, że 75% kończy się sukcesem, ale rezygnuje z niej, gdy dowiaduje się, że 25% kończy się śmiercią;
- odwrócenie preferencji w skrajnych przypadkach w warunkach pewności: mając wybór między opcjami *a* i *b*, badany wybiera *a*, lecz gdy pojawia się opcja *c*, zmienia wybór na wariant *b*.

Z dzisiejszej perspektywy badania nad „nieracjonalnymi” indywidualnymi decyzjami wywarły największy wpływ na ekonomię teoretyczną. Dały początek współpracy pomiędzy ekonomistami i psychologami, jak również doprowadziły do stworzenia teorii postępowania w warunkach ryzyka, która znalazła się już w kanonie ekonomii.

Proste gry eksperymentalne miały również ogromne znaczenie dla rozwoju teorii ekonomicznej. Z reguły składają się one z niewielu uczestników, często tylko dwóch, i posiadają prostą strukturę. Popularnym przykładem takiej gry jest dylemat więźnia, z którym przeprowadzono najwięcej eksperymentów. Został on opracowany przez M. Dreshera i M. Flood w 1950 roku. A.W. Tucker jako pierwszy użył nazwy tego eksperymentu – *dylemat więźnia* (Poundstone) w 1992 roku i stworzył jego klasyczną formę:

Dwóch podejrzanych zostało zatrzymanych przez policję. Policja, nie mając wystarczających dowodów do postawienia zarzutów, rozdziela więźniów i przedstawia każdemu z nich tę samą ofertę: jeśli będzie zeznawać przeciwko drugiemu, a drugi będzie milczeć, to zeznający wyjdzie na wolność, a milczący dostanie dziesięcioletni wyrok. Jeśli obaj będą milczeć, obaj odsiedzą 6 miesięcy za inne przewinienia. Jeśli obaj będą zeznawać, obaj dostaną pięcioletnie wyroki. Każdy z nich musi podjąć decyzję niezależnie i żaden nie dowie się, czy drugi milczy czy zeznaje, aż do momentu wydania wyroku. Jak powinni postąpić?

Więźniowie mają do wyboru dwie strategie: milcz (współpracuj) lub zeznawaj (zdradzaj). Każdy z graczy ma na celu maksymalizację swoich zysków, czyli otrzymanie jak najkrótszego wyroku.

Doświadczenia laboratoryjne z małymi grami pokazywały zazwyczaj, że wspólnym wnioskiem z takich doświadczeń jest wynik odbiegający od prognoz teoretycznych. Rezultaty takie wynikają stąd, że teoria gier przyjmuje założenie o racjonalności graczy. Doświadczenia z badań wskazują, że w grach z niewieloma uczestnikami dochodzi do kierowania się nie tylko wielkością uzyskanej korzyści, ale też jej porównaniem do innych graczy. Pojawiają się zachowania „rywalizacyjne” (chęć uzyskania większych korzyści niż inni), lecz także osoby uczestniczące w eksperymencie mogą starać się postępować *fair* w stosunku do pozostałych uczestników gry. Innym źródłem odstępstw od racjonalnego postępowania w grach tego typu może być obserwacja zachowań innych badanych i próba oceny ich intencji, co powoduje wywołanie emocji, które wpływają na rodzaj podjętej decyzji. Wyniki w prostych grach ekonomii eksperymentalnej trudno zastosować w wąsko pojętej ekonomii, ale mogą stanowić interesującą bazę również dla socjologów i psychologów.

Badacze przejawiają zainteresowanie w szczególności efektami na poziomie całego rynku, a nie decyzjami poszczególnych uczestników. W 1948 roku E. Chamberlin przeprowadził pierwszy historyczny eksperyment tego typu, w którym chciał sprawdzić, czy zdecentralizowany rynek samoczynnie zmierza do równowagi. Przeprowadził serię prostych badań, w których połowa uczestników sprzedaje – ma na zbyciu po jednej jednostce dobra każdy, a druga połowa kupuje z zamiarem pozyskania po jednej jednostce każdy. Uczestnicy mieli ustaloną maksymalną i minimalną cenę transakcji, co stanowiło ich prywatną informację. Transakcje zawierano na drodze negocjacji pomiędzy kupującymi a sprzedawcami. Wyniki pokazały, że wolumen obrotów był większy niż w teoretycznej równowadze, a średnia cena transakcji niższa (Kopczewski, Malawski, 2007, s. 88).

W kolejnych latach eksperymenty rynkowe coraz częściej realizowano jako aukcje różnych typów, które lepiej oddawały realia rzeczywistego rynku. Obecnie popularnym sposobem prowadzenia takich badań są aukcje internetowe, które pozwalają uzyskać potencjalnie bardzo interesujące zbiory danych. Zdobyte w ten sposób wyniki mogą stanowić wskazówki dla decydentów w realnym świecie, przykładowo dla agencji regulacyjnej, mającej dbać o właściwe i efektywne funkcjonowanie rynku.

Eksperyment ekonomiczny pozwala na znalezienie zbliżonych rozwiązań problemów dla skomplikowanych modeli rynku, w których nie da się stworzyć analitycznego rozwiązania. Przykładem takiego rozwiązania jest gra Hotellinga, w której uczestnicy konkurują przez wybór lokalizacji dla firmy. Znalezienie równowagi dla dwóch firm jest dosyć proste. Problemem staje się wprowadzenie do gry większej liczby graczy, prezentujących firmy, które są położone w przestrzeni o niejednostajnym rozkładzie klientów i nie są homogeniczne. Szereg przeprowadzonych

eksperymentów wykazał istnienie nieznanych zasad lokalizacji firm. Ujawniona zależność może mieć wpływ na politykę gospodarczą, mającą na celu zminimalizowanie negatywnych efektów globalizacji. Badania wskazały, że kluczowe znaczenie podczas wybierania lokalizacji przez firmy ma ich wielkość, co oznacza, że duże firmy będą dążyć do zajęcia centralnego położenia, a rozkład małych firm jest jednostajny na całej przestrzeni. Oznacza to, że wejście na rynek dużych koncernów międzynarodowych prowadzić będzie do powstania peryferii i skupienia aktywności w centrum, co dla polityki regionalnej nie jest zjawiskiem pożądanym (Ibidem, s. 91).

2. Przetarg ultymatywny (Ultimatum)

Przetarg ultymatywny należy do prostych gier eksperymentalnych. Badanie to zdobyło dużą popularność, gdy zaczęto zastanawiać się nad regułami panującymi podczas negocjacji. Okazało się, że model wzorowany na „sztuce wojny”, prezentowany w ekonomii klasycznej, nie ma realnego przełożenia na rzeczywiste zachowania graczy. Korzyści finansowe nie są jedynym powodem podejmowania decyzji, gdyż wpływ mają też inne czynniki pozaekonomiczne.

Gra Ultimatum jest dwuosobowa i dwuetapowa. Polega na tym, że gracze mają podzielić między siebie określoną ilość dobra – stąd wywodzi się częśćka nazwy „przetarg”. Pada tylko jedna propozycja podziału – stąd „ultymatywny” (Malawski, Roy, 2005, s. 79). Obecnie występuje wiele odmian tego badania, takich jak np. gra Dyktator. Poszczególne eksperymenty mogą różnić się niektórymi zasadami, np. ilością informacji, jaką dysponują osoby uczestniczące w grze.

Najpopularniejsza i najprostsza postać gry jest następująca. Pierwszy gracz, nazywany „oferentem” (*proposer*), otrzymuje określoną pulę pieniędzy x , którą ma podzielić pomiędzy siebie i drugiego uczestnika badania, określanego jako „respondent” (*responder*). Po dokonaniu podziału pieniędzy przez oferenta, czyli wyznaczeniu kwoty $d \in [0, x]$, jaką chce on przekazać respondentowi (resztę $s = x - d$, pozostawia dla siebie), respondent podejmuje decyzję, czy podział ten akceptuje, czy postanawia go odrzucić. W przypadku akceptacji, podział zostaje zatwierdzony i zrealizowany, a obaj gracze dostają zaproponowane przez pierwszego gracza kwoty; w razie odmowy cała pula pieniędzy przepada (Czarnik, 2007, s. 29-31).

Oferent ma więc jedynie zaproponować podział. Respondent ma bardziej skomplikowane zadanie, ponieważ musi zaplanować działanie po każdej legalnej propozycji pierwszego gracza. Jego zadaniem jest przypisanie ofertom pierwszego gracza odpowiedzi „nie” lub „tak”. W teorii gier zachowanie graczy analizowane jest według modelu *homo oeconomicus*. Respondent według tego chce otrzymać jak najwięcej, dlatego powinien przystać na każdą propozycję pierwszego gracza większą od zera (zawsze bowiem lepiej mieć coś, niż odrzucić ofertę i zostać z niczym), zaś jeżeli otrzyma propozycję zerową, a pierwszy gracz zażąda całości dla siebie, to może odpowiedzieć w sposób dowolny. Spowodowane jest to tym, że zarówno przyjęcie, jak i odrzucenie propozycji nie przyniesie mu korzyści. Podsumowując, respondent powinien przyjąć strategię:

- przyjąć każdą propozycję;
- przyjąć każdą propozycję większą od zera, zaś propozycję zerową odrzucić.

Oferent dbający o swoje interesy według modelu teorii gier proponuje z kolei jak najmniejszą z możliwych kwot pieniędzy dla drugiego gracza. Rzeczywiste zachowania uczestników gry znacząco odbiegają od prognozy opartej na modelu HO, co jest prawdopodobnie główną przyczyną popularności tego prostego badania.

Przebieg badania eksperymentalnego jest następujący:

- 1) uczestnicy zostają zapoznani z regułami gry;
- 2) każdemu z uczestników zostaje przypisana rola (oferenta lub respondenta);
- 3) gracze zostają połączeni w pary;
- 4) oferent podaje propozycję podziału;
- 5) respondent dowiaduje się o ofercie i albo ją przyjmuje i dochodzi do podziału środków między graczy, albo nie i wtedy nikt nie dostaje „nagrody”;
- 6) dla każdej pary graczy zostaje ustalony wynik gry – podział środków wyznaczony przez ich decyzje;
- 7) gracze otrzymują wypłaty pieniężne proporcjonalne do ustalonego podziału środków.

Istnieje wiele wariantów przeprowadzenia tego badania eksperymentalnego i wybór konkretnego wariantu może znacząco wpłynąć na postępowanie graczy. Badani mogą mieć pełną lub niepełną informację o partnerach gry bądź nie mieć takich danych, w tym informację o wielkości kwoty, o którą toczy się gra. Podobnie, role w grze można rozdzielać na różne sposoby, a także na wiele sposobów można dobierać pary, co oznacza, że gracze mogą wiedzieć lub nie z kim rozgrywają grę. Ilość rozgrywania gry jest również ustalana przez eksperymentatora na etapie planowania eksperymentu. Ostatnim i najważniejszym elementem jest forma nagrody w badaniu – czy jest rzeczywista i gracze otrzymają realne środki lub też wirtualna, gdzie po zakończeniu eksperymentu nic nie otrzymują.

Pierwsze badanie przetargu ультимативного przeprowadzili: W. Guth, R. Schmittberger i B. Schwarze w 1982 roku. Wyniki tego badania wzbudziły zainteresowanie w środowisku ekonomicznym. Badacze zanotowali przykładowo aż 60% odpowiedzi odmownych od respondentów, którym zaoferowano tylko 10% kwoty. Gracze podejmujący decyzje jako drudzy, których sytuacja jest o tyle prostsza, że podejmują wybory jako ostatni, a więc są pewni jej skutków, w ponad połowie przypadków nie kierowali się „racjonalnością” zgodną z koncepcją *homo oeconomicus* i byli gotowi odrzucić zaoferowaną im kwotę pieniędzy. Zaprzeczało to tezie, że lepsze są małe pieniądze niż żadne, a jednostki kierują się jedynie przesłankami ekonomicznymi w podejmowanych decyzjach rynkowych. Również zachowanie oferentów dało wiele powodów do zastanowienia dla badaczy. U prawie połowy uczestników badania odgrywających rolę pierwszego gracza stwierdzono, że zaproponowali równy podział, a niemal wszyscy gracze zaoferowali istotną część puli pieniędzy, jakimi dysponowali. Ofert według modelu „racjonalnego”, czyli (99:1), jakich oczekiwano, było bardzo niewiele.

Tego rodzaju wyniki są typowe i niezależne od szczegółów eksperymentu (w tym doboru par, wielkości nagrody). Potwierdzają to przeprowadzone kolejne badania tego typu przez J. Forsythe w 1994 roku i innych w latach późniejszych (Małowski, Roy, 2005, s. 85).

Zastanawiającym zagadnieniem dla badaczy stało się to, dlaczego wybory podejmowane przez graczy są tak dalekie od kanonów racjonalnego podejmowania decyzji. W przypadku respondentów możliwym wyjaśnieniem jest kierowanie się emocjami wywołanymi postrzeganiem sprawiedliwego podziału i reakcją polegającą na ukaraniu oferenta za propozycje w mniemaniu drugiego gracza niesprawiedliwe. W przypadku pierwszego gracza sytuacja wydaje się bardziej złożona, ponieważ oddanie dla współgracza połowy środków lub znacznej ich części może być wyrazem altruizmu albo poczucia sprawiedliwości. Taki podział może również wynikać z rozważań czysto strategicznych, czyli oferent oczekuje, że mało atrakcyjna propozycja zostanie odrzucona. Oznacza to brak wiary w „racjonalność” drugiego gracza, co powoduje, że woli on złożyć bardziej atrakcyjną ofertę, niż zaryzykować uzyskanie zerowego wyniku gry.

Ustalenie, jaki podział w warunkach przetargu ultymatywnego jest „sprawiedliwy”, nie jest zadaniem prostym. Można zakładać, tak jak R. Selten w roku 1978, że w abstrakcyjnych przetargach obaj gracze inwestują w grę tyle samo, więc przy takich założeniach pojęcie „sprawiedliwego” podziału powinno oznaczać jednakowy względny zysk, czyli równy podział środków. Faktem jest jednak, że praktycznie żaden oferent nie proponuje respondentowi więcej niż połowy kwoty, o której toczy się gra. W praktyce nikt nie odrzuca propozycji równego podziału (50:50), co sugeruje, że gracze nie postrzegają jako sprawiedliwe podziałów, w których pierwszy gracz otrzymuje mniej niż drugi (Krawczyk, 2012, s. 145).

Badacze starali się sprawdzić, na ile poczuciem równości kieruje oferent i w badaniach przeprowadzonych przez S. Forsythe w 1994 roku porównano oferty w grach Ultimatum i Dyktator przy tej samej wielkości nagrody ($P = 10\text{USD}$). Gra Dyktator jest eksperymentem ekonomicznym, wzorowanym na Ultimatum, lecz różni się one tym, że oferent ma decydujący głos w przyznawaniu środków i respondent zostaje pozbawiony możliwości przyjęcia lub odrzucenia oferty. Wyniki okazały się jednoznaczne i pokazały, że oferty w Dyktatorze są znacząco niższe. Równy podział środków zaproponowało tylko 21% graczy, zaś przy Ultimatum propozycji takiego podziału było aż 75%. Całość kwoty w grze Dyktator zabrało 12% graczy, a przy przetargu ultymatywnym nie zaproponował tego nikt. Badacze postawili hipotezę, że o postępowaniu pierwszego gracza współdecyduje jego pozycja strategiczna.

3. Uwarunkowania behawioralne w podejmowaniu decyzji na przykładzie badania eksperymentalnego

W celu weryfikacji przytoczonych powyżej wyników przetargu ultymatywnego oraz sprawdzenia celu badawczego, jakim było wskazanie na rzeczywiste zachowania jednostek w procesie gospodarowania zasobami, przeprowadzono eksperyment ekonomiczny. Dążono w nim do zaobserwowania, jaki wpływ na podejmowanie decyzji i podział środków między graczami będzie miała płeć oraz wielkość kwoty stanowiąca przedmiot podziału. Grupę badawczą stanowili studenci Wydziału Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Białymstoku w liczbie 92 osób. W eksperymencie uczestniczyło 50 kobiet i 42 mężczyzn. Badanie zostało przeprowadzone w kontrolowanych warunkach z zachowaniem poprawności metodologicznej.

Badanie zostało przeprowadzone podczas kilku spotkań w mniejszych, ok. 20-osobowych, grupach. Respondenci w trakcie badania byli lokowani w taki sposób, aby uniemożliwić wpływ ewentualnego wzorowania się na innych uczestnikach eksperymentu. Byli dobierani w pary przez eksperymentatora i nie znali tożsamości drugiego gracza. Podczas eksperymentu panowała pełna anonimowość, która była jednym z warunków badania.

Pierwszym etapem badania właściwego było wyjaśnienie zasad gry Ultimatum i zapoznanie respondentów z formularzem badania. Po przekazaniu informacji następowało rozdanie obu zestawów do uzupełnienia.

Po zakończeniu uzupełniania pierwszej części zestawów przez badanych, następowało zebranie ankiet przez organizatora i zamiana zestawami w parach ankietowych. Następnie badani ustosunkowywali się do przedstawionych ofert, co kończyło eksperyment. Po zakończeniu badania uczestnicy uzupełniali formatkę, w której krótko uzasadniali podjęte przez siebie decyzje.

Przed rozpoczęciem badania zostały sformułowane dwie hipotezy badawcze.

H1: wyniki badania gry Ultimatum różnią się w zależności od płci respondentów.

H2: Wyniki badania gry Ultimatum różnią się w zależności od wysokości kwoty przeznaczonej do podziału.

Tabela 1

Prezentacja wyników ze względu na płeć

Udział procentowy ofert różnej wysokości								
Procent kwoty/ płeć gracza	0	1-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-100	Średnia
kobiety	0%	10%	12%	10%	24%	43%	0%	37%
mężczyźni	0%	5%	10%	29%	24%	24%	0%	33%
Udział procentowy ofert odrzuconych								
kobiety	-	50%	33%	0%	0%	0%	-	10%
mężczyźni	-	100%	50%	33%	0%	20%	-	25%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Zarówno kobiety, jak również mężczyźni, którzy odgrywali rolę oferenta, w większości przypadków składali propozycje podziału, w których dla gracza będącego respondentem przeznaczona była znaczna część posiadanej kwoty. Wśród kobiet aż 43% uczestniczek zaproponowało drugiemu graczowi podział ponad 40%, a średnia wynosiła 37% kwoty, jaką dysponowały. Mężczyźni składali niższe propozycje (średnio 33% posiadanej kwoty), a wariancja uległa znacznemu zmniejszeniu. Równie ciekawe dane dotyczą decyzji respondentów. Wśród mężczyzn odrzucone zostały wszystkie oferty poniżej 10%, połowa z przedziału 11-20% i aż 1/3 z przedziału 21-30%, a u kobiet połowa z przedziału poniżej 10% i 1/3 z przedziału 11-20%.

Powyższe wyniki wskazują, że respondentki w badaniu były bardziej skłonne dokonywać i dążyć do równego podziału środków między graczami. Wynikać to może z większego poczucia altruizmu i obawy przed odrzuceniem zaoferowanych propozycji. Często w uzasadnieniu kobiety wskazywały na obawę przed odrzuceniem oferty przez drugiego gracza. Kobiety również były bardziej skłonne do przyjmowania ofert innych graczy. Jest to widoczne w przedziale ofert obejmujących od 21% do 50% dzielonej kwoty, w którym przyjęły wszystkie oferty i argumentowały to chęcią zdobycia jakiegokolwiek wygranej. Mężczyźni znacznie częściej od kobiet odrzucali zaproponowane oferty, co może wynikać z odmiennego rozumienia poczucia sprawiedliwości. Daje się również zaobserwować mniejszą skłonność mężczyzn do dzielenia się pieniędzmi z drugim graczem niż u kobiet i jest to widoczne szczególnie w przedziale 41-50%, gdzie kobiety złożyły aż 43% ofert, a mężczyźni jedynie 24%.

W celu weryfikacji hipotezy drugiej porównano wyniki badania, w którym respondenci mieli podzielić kwotę 50 zł oraz 20 000 zł.

Tabela 2

Prezentacja wyników ze względu na wielkość kapitału

Udział ofert różnej wysokości								
Wielkość kwoty do podziału	0	1-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-100	Średnia
50 zł	0%	10%	12%	11%	17%	54%	0%	46%
20 000 zł	0%	5%	10%	23%	20%	42%	0%	38%
Udział ofert odrzuconych								
50 zł	-	60%	33%	0%	0%	0%	-	8%
20 000 zł	-	100%	50%	35%	0%	0%	-	21%

Źródło: opracowanie własne.

Wysokość kwoty, jaką dysponowali gracze w nieznacznym stopniu wpłynęła na różnicowanie ofert składanych przez badanych. W obu przypadkach największy udział procentowy ma podział kształtujący się w przedziale 41-50%, gdzie różnice między obiema kwotami wynoszą jedynie kilka punktów procentowych. Ankietowani w swoich uzasadnieniach tłumaczyli to na przemian strachem przed odrzuceniem oferty przez drugą stronę, jak również dążeniem do uzyskania sprawiedliwego podziału przyznanej kwoty. Sytuacja w przypadku odrzuconych ofert wygląda inaczej, ponieważ jeżeli podział w przypadku kwoty 50 zł w przedziale 21-30% został zaakceptowany przez wszystkich badanych, to w sytuacji takiego samego przedziału procentowego przy kwocie 20 000 zł, ilość odrzuceń wynosi 35%. We wszystkich podziałach kwot poniżej 30% można zauważyć większą liczbę odrzuconych ofert przy wyższej nagrodzie. Uczestnicy badania argumentowali to dużym rozwarstwieniem przyznanych środków między oferenta a respondenta, który postrzegali jako nie do zaakceptowania.

Podsumowanie

Badanie wykazało, że kwota, jaką dysponowali gracze, w nieznacznym stopniu wpłynęła na różnicowanie ofert składanych przez badanych, jednocześnie zmieniając wskaźnik udziału odrzuconych ofert. Na tej podstawie można sformułować przypuszczenie, że dla ludzi istotne jest poczucie sprawiedliwości. Występuje również potrzeba sprawiedliwego traktowania innych lub obawa przed negatywną wzajemnością, jako reakcją na niesprawiedliwe traktowanie. Prowadzone badanie pozwoliło też na pozytywną weryfikację hipotezy o wpływie płci na wynik gry. Wykazało ono, że kobiety są bardziej skłonne do dzielenia się niż mężczyźni.

Gra Ultimatum ma duże znaczenie dla ekonomistów, gdyż pokazuje, że do prawidłowego prognozowania zachowań ludzi nie wystarczy sama analiza wypłat pieniężnych i uzyskiwanych korzyści. Wartościowe może okazać się również uwzględnienie innych czynników determinujących ludzkie wybory, takich jak preferencje społeczne czy profil osobowościowy.

Bibliografia

- Kopczewski, T., Malawski, M. (2007). *Ekonomia Eksperymentalna: wprowadzenie i najnowsze badania. Decyzje*, 8.
- Krawczyk, M. (2012). *Podjęmowanie decyzji w warunkach ryzyka*. W: M. Krawczyk (red.), *Ekonomia eksperymentalna*. Warszawa: Oficyna a Wolters Kulwer business.
- Malawski, M., Roy, J. (2005). Gry przetargu ultymatywnego. *Decyzje*, 3.
- Matel, A. (2016). Podejście eksperymentalne w projektowaniu badań metodą CVM. W: A. Poszewiecki, E. Babula, W. Bizon (red.), *Ekonomiczna analiza pojęcia prywatności* (s. 37-46). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Poskrobko, T. (2016). Ekonomia behawioralna w kształtowaniu polityki rozwoju krajów słabo rozwiniętych. W: P. Kulawczuk, A. Poszewiecki (red.), *Wpływ oddziaływań behawioralnych na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw* (s. 603-618). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

www.iew.unizh.ch/ztree/index.php.